

Κάθε γνήσιο αντίτυπο φέρει την υπογραφή του συγγραφέα

© *Copyright*: **ΝΙΚΗΤΑ ΑΠΟΣΤ. ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΗ**

Μανδράκι Νισύρου Δωδεκανήσου Τ.Κ. 85303

Τηλ. 210 8831313 – 22410 35603 – 22420 31469

Φωτογραφία εξωφύλλου: *Γενική άποψη του παραδοσιακού ξενάνα «Τα Λιοτρίδια» στο Μανδράκι.*

Φωτογραφία οπισθοφύλλου: *Το μοναδικό και ιστορικό ξύλινο πιεστήριο της Παναγιάς Κυράς.*

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή, ολική ή μερική ή περιληπτική, ή η απόδοση κατά παράφραση ή διασκευή του περιεχομένου του βιβλίου με οποιονδήποτε τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ή άλλο, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του συγγραφέα.

Νόμος 2121/1993 καί Κανόνες του διεθνούς Δικαίου που ισχύουν στην Ελλάδα

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from the author.

ΝΙΚΗΤΑ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΗ
ΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΤΑ ΛΙΟΤΡΙΔΙΑ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

«Άπανθ' ὁ τοῦ ζητοῦντος εὐρίσκει πόνος»
(Όλα τα ανακαλύπτει η κοπιώδης αναζήτηση του ερευνητή)

Σοφοκλής

ΑΘΗΝΑ 2005

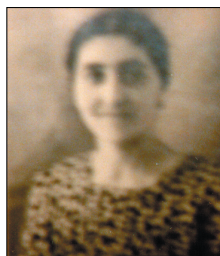
ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ ΣΤΗΝ ΙΕΡΗ ΜΝΗΜΗ

M|C
Y|K

Της αγαπημένης μου συζύγου:
Ανθούλας Μαστρογιάννη.

Των παππούδων μου:
Νικήτα και Μαρίας Μαστρογιάννη.

Των αξέχαστων γονιών μου:
Αποστόλου και Άννας Μαστρογιάννη.

Του αείμνηστου γαμπρού μου:
Μιχάλη Μάρτιν.

ΤΙΜΗΣ ΕΝΕΚΕΝ

Στην αδελφή μου:
Μαρία (Γούλα) Μάρτιν

Στα ανέψια μου, ιδιοκτήτες του λιοτριδιού του «Λευκαντιού»
Παναγιώτη και Απόστολο Μάρτιν.

M|C
Y|K

Σύντομη Βιογραφική Διαδρομή

Ο Νικήτας Μαστρογιάννης γεννήθηκε στο Μανδράκι της Νισύρου το έτος 1932.

Γονείς του ο Απόστολος Μαστρογιάννης και η Άννα (Αννίκα) Παπάτσου. Μετά την Α/βάθμια και την Β/βάθμια παιδεία στη γενέτειρά του, σπούδασε στην Παιδαγωγική Ακαδημία Ρόδου τη διετία του 1951-1953.

Τη στρατιωτική του υποχρέωση εκπλήρωσε στα 1955 και 1956 ως Ανθ/γός Πεζικού. Υπηρέτησε ως Διευθυντής στα Σχολεία Διμυλιάς Ρόδου (1957-58), Μαστιχάρι Κω (1958-60), Μανδράκι Νισύρου (1960-71), Μαγούλας Αττικής (1971-1973) και ως δάσκαλος στο 10ο Κορυδαλλού (1973-1976), στο 99ο Αθηνών (1976-77). Στο 48ο Αθηνών (1977-78), στο 109ο Αθηνών (1978-85) και στο 141ο Αθηνών (1985-87), απ' όπου και υπέβαλε την παραίτησή του, για συνταξιοδότηση, στα εικοσιεννιά (29) χρόνια υπηρεσίας του. Φοίτησε δυο χρόνια στη Βυζαντινή Σχολή της Ιερής Μητρόπολης Ρόδου (1951-1953) και διδάχτηκε την εκκλησιαστική μουσική.

Επί σειράν ετών Ιεροψάλτης στην Παναγιά τη «Σπηλιανή» και την «Ποταμίτισσα» στο Μανδράκι Νισύρου.

Διετέλεσε έκτακτος Επιμελητής Αρχαιοτήτων Νισύρου στη δεκαετία 1962-1971. Δίδαξε δυο χρόνια στο Νυχτερινό Δημοτικό Σχολείο υπερηλίκων Μανδρακίου Νισύρου (1960-1962). Ύστερα από έγγραφη πρόταση του τότε Ε.Ι.Ρ.Τ. Ρόδου, απέστειλε εργασία με θέμα «Η Νίσυρος στο

Ναυτικόν Αγώνα του 1821», που μεταδόθηκε από Ραδιοφωνικό Σταθμό στις 14 Σεπτεμβρίου 1971. Σήμερα ασχολείται με τη λαογραφία, λογοτεχνία και ποίηση και έχει παρουσιάσει αρκετές εργασίες σε εφημερίδες και περιοδικά («Νισυριακά Νέα», «Ο Διαβάτης της Νισύρου» κ.α.), όπως «Οδοιπορικό στο Διαβάτη», «Στη μάνα που πληγώθηκε», «Αναβίωση του εθίμου της Πρωτομαγιάς», «Εκταφή στον Αη-Νικόλα», «Η Ακρόπολη του Εμπορείου», «Έχουμε ταλέντα», «Του Φανού» και άλλα ανέκδοτα έργα.

Στο ...«στόχαστρο» του συγγραφέα είναι πάντα η Νίσυρος, που, δεν την αγαπά απλά, τη λατρεύει! Στην προσπάθειά του αυτή βρίσκει ηθικούς συμπαραστάτες τη γυναίκα του Ανθούλα και τα παιδιά του Απόστολο και Ιάκωβο, που τους χαρίζει, με όλη του την αγάπη, την αμέριστη αγάπη του.

Σημ.: Ο Νικ. Μαστρογιάννης στα χρόνια της Ιταλοκρατίας φοίτησε στο περιβόητο «Scuola Elementare» για τη στοιχειώδη εκμάθηση της Ιταλικής γλώσσας. Όταν ο πατέρας του, αείμνηστος Απόστολος Μαστρογιάννης, παρά τις αλλεπάλληλες πιέσεις του φασιστικού καθεστώτος, δεν πείστηκε ποτέ να εγγράψει το γιό του στη φασιστική οργάνωση «Balilla», τότε τον έθεσαν σε διαθεσιμότητα επί διετία και αυτός, σε ένδειξη διαμαρτυρίας και αγανάκτησης και με τον κίνδυνο εξορίας και φυλάκισής του, απέσυρε τα παιδιά του από το Σχολείο.

Συνταξιοδότηση του δασκάλου Αποστ. Μαστρογιάννη (21.4.1960).
Στ. Κουρζής - Απ. Μαστρογιάννης - Δήμαρχος Γ. Γιαλούρης - Γαβριήλ Σακελλαρίδης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Και μόνο το άκουσμα της λέξης «λιοτρίδια» είναι αρκετό για να φέρει κάθε Νισύριο πίσω στα περασμένα και να του θυμίσει χίλια δυο πράγματα από μια εποχή που πέρασε κι έφυγε, όπως τόσα άλλα, στη Νίσυρο του τότε, που καμιά ομοιότητα δεν έχουν πια με τη Νίσυρο του σήμερα.

Όταν τώρα αυτή η μελέτη είναι του Νικήτα Μαστρογιάννη, τότε σίγουρα σε περιμένουν ένα σωρό ευχάριστες εκπλήξεις. Το λογοτεχνικό του ταλέντο, το ποιητικό του χάρισμα και οι γνώσεις του γύρω από τη λαογραφία, έφτιαξαν ένα σύνολο αξιοθαύμαστο, που, όσον αφορά τα «λιοτρίδια», νομίζω πως είναι η πρώτη φορά που γίνεται μια τέτοια και με τόσες πολλές λεπτομέρειες περιγραφή.

Ο συγγραφέας, μέλος οικογένειας που είχε ένα τέτοιο «λιοτριδι», έχει τις ανάλογες προσλαμβάνουσες παραστάσεις και ευαισθησίες. Αν τώρα πάνω σ' αυτά προσθέσεις τη λογοτεχνική του ικανότητα και πληρότητα, το πλούσιο λεξιλόγιό του, τη λεπτομερή και γλαφυρή του περιγραφή, τη δεδομένη αγάπη του για τη Νίσυρο, τότε καταλαβαίνεις πώς δημιουργήθηκε ο όμορφος αυτός ζωγραφικός πίνακας.

Αγαπητέ αναγνώστη, τα «λιοτρίδια» του Νικήτα θα σε φέρουν κάμποσα χρόνια πίσω, ώστε να ξαναζήσεις αυτή την ωραία ιεροτελεστία της παραγωγής του «χρυσού θεϊκού υγρού», του λαδιού, αν είσαι παλιός. Κι αν είσαι νέος, θα σου δοθεί η ευκαιρία να γευτείς λίγο από τα περασμένα. Τα όμορφα και ανεπανάληπτα.

Λέει ο ποιητής:

Ευλογημένο νάναι, ελιά, το χρώμα που σε τρέφει

κι ευλογημένο το νερό που πίνεις απ' τα νέφη.

Κι ευλογημένος τρεις φορές Αυτός που σ' έχει στείλει,

για το λυχνάρι του φτωχού, για τ' άγιου το καντήλι.

Σήμερα υπάρχουν μηχανήματα, που παράγουν πολλαπλάσιο και καλύτερο έργο. Ο παραδοσιακός όμως τρόπος της παραγωγής του λαδιού, ήταν κάτι συνδεδεμένο με την ίδια τη ζωή, τη σκληρή, αλλά και όμορφη. Την κοπιαστική, αλλά και την ευχάριστη.

Η όλη διαδικασία ήταν μια γιορτή, σαν τα χοιροσφάγια, σαν τους λουκουμάδες του Αγίου Ανδρέα, σαν το «τρύγος», που διαρκούσε όμως περισσότερο και ανάλογα με την καρποφορία. Εύρισκαν οι άνθρωποι την ευ-

καιρία να δείξουν την αγάπη, τη συμπαράσταση και την αλληλεγγύη τους, «στον δικό», στο γείτονα, στο συχωριανό, δίνοντάς του ένα χέρι βοήθειας.

Όλα αυτά τα ωραία συναισθήματα, όλη αυτή την αγάπη, θα τη ζήσεις και θα τη γευτείς, μαζί με το μοσχομύριστο φρέσκο λάδι και τη γλύκα των αλεσμένων σύκων με τα αγραμύθια, στη διάρκεια της ανάγνωσης του πραγματικά ζωντανού αυτού κειμένου, του ομορφοκενημένου αυτού καμβά, του υπέροχου ψηφιδωτού, που σαν μέλισσα καματερή ο Νικήτας συγκέντρωσε και ψηφοθέτησε. Και κατόρθωσε με την απλότητα της περιγραφής, τη γνησιότητα του λόγου, και τη μαεστρία του, να μας αιχμαλωτίσει και να μας κάνει να ζήσουμε, έστω και νοερά, σε αλλοτινούς όμορφους καιρούς. Και ακόμα η εργασία του αυτή είναι ένα μνημόσυνο σ' όλους εκείνους, τους νοικοκυρραίους, τους μαστόρους και τους εργάτες και εργάτριες του λιοτριδιού. Και ένα λιθαράκι στο να διατηρηθεί άσβεστη η μνήμη σε μια δραστηριότητα των Νισύριων, που όλοι μαζί, παπουτσήδες, ραφτάδες, σιδεράδες, καλαεζήδες, γεωργοί και κτηνοτρόφοι, κράτησαν τη Νίσυρο ζωντανή στους δύσκολους χρόνους του πολέμου. Η Νίσυρος βγήκε νικήτρια απ' τη δοκιμασία αυτή. Και όχι μόνο έθρεψε όλα τα παιδιά της, αλλά μπόρεσε να τα παραδώσει στην κοινωνία χρήσιμους και καλούς ανθρώπους.

Γι' αυτό και η λατρεία μας προς αυτήν είναι δεδομένη. Και δίκαια ο φίλος ο Νικήτας στην αρχή του βιβλίου του της έπλεξε ένα ανεπανάληπτο και θαυμάσιο ύμνο.

Νίσυρος σου άξιζε!

Μάνος Γ. Σακελλαρίδης

Άποψη του Μανδρακίου από το Παλιόκαστρο

ΠΡΟΟΙΜΙΑΚΑ

Φετυλίγοντας το «κοντάκι» σου, σε διαβάζω με βουλιμία. Μαθαίνω την καταγωγή σου, τα γεννοφάσγια σου. Γονιό σου «νέω» και «σύρω». Νίσυρος τ' όνομα σου. Κι η «πορφύρα» σου ανάδοχος, βυσινιά αγάπη φλογερή! Καμίνι ηφαιστειακό, που καίει και φεγγοβολά. Λαμπάδα αέναη πολιτισμού η ιστορία σου. Πολύπαθη, μαρτυρική και ηρωική στο πέρασμα των αιώνων. Στάχτη και λάβα τα σπλάχνα σου. Φωλιά των αετών ο ουρανός σου. Στ' άπαρτα κάστρα σου των κουρσάρων το ποδοβολητό φωσφορίζει συμπλοκές ακίνδυνων σκιών. Η ιαχή των νικητών σου ενεργοποιεί τα τύμπανα των αυτιών. Θάλασσες κι ακρογιαλιές σε προσκυνούν μες στ' άσπρα τους ντυμένες. Τα πέλαγα προστάτες σου κι αγρίμια της φύλαξης σου. Μια μυρωδιά, μια ομορφιά, γαλήνη της ψυχής μου. Ονειρεμένη πατρίδα, που ρίγας το κορμί μου. Νίσυρος ει'ν' οι φλέβες μου, όπου κυλάει το αίμα.

Σ' αφήνω και βουρκώνω! Σε βλέπω και δακρύζω!

Κι ανατριχίλα με περνάει σύγχορμα!

Τι άλλο να πω για σένα!!!

Άποψη της παραλίας του Μανδρακίου

Μέρος Πρώτο

Η ΝΙΣΥΡΟΣ

(Σύντομη περιγραφή)

Νησί του Νοτιοανατολικού Αιγαίου, ένα από τα Δωδεκάνησα, στα νότια της Κω και ανάμεσα σ' αυτήν και την Τήλο. Ηφαιστειογενές και πετρώδες, έχει έκταση 43 τ. χλμ., με ψηλότερο βουνό το Διαβάτη, που στην κορυφή του, τον Προφήτη Ηλία, φτάνει τα 698 μέτρα. Σ' όλη τη σχεδόν κυκλωτερή περίμετρό του καταλήγουν βαθιές χαράδρες ηφαιστειακής προέλευσης και καταπράσινες, όπου οργιάζει κυριολεκτικά η χλωρίδα. Αγραμυθιές (απ' όπου βγαίνει το αγραμυθόλαδο), δρυάδες (δρυς, βελανιδιά), πουρναριές (πρίνος, πρινάρι, πουρνάρι), μυρτιές, αμυγδαλιές, ελιές, μυρσίνη (μέρσινα), σπάρτα, αχλαδιές, συκιές κ.α.

Η πανίδα περιλαμβάνει αγριόγιδα, λαγούς, μπεκάτσες, ορτύκια και την πλουμιστή πετροπέρδικα, με μια ιδιαίζουσα εκπληκτική μορφή, στολίδι σ' ολόκληρο το νησί. Το γλυκό και θεσπέσιο τραγούδι της θέλγει απολαυστικά την ψυχή και σ' αφήνει μ' ανοιχτό το στόμα!

Η παραλία του Λευκαντιού

Ο αρχαιολόγος Λουδοβίκος Ρος αναφέρεται στο περιώνυμο λιμάνι της Νισύρου, στη σημερινή περιοχή των «Λιμνών». Και ο Στράβων σημειώνει: «Ἔχει δὲ καὶ πόλιν ὁμώνυμον καὶ λιμένα καὶ θερμά καὶ Ποσειδῶνος Ἱερόν». Και αλλού: «Στρογγύλη δὲ καὶ ὑψηλὴ καὶ πετρῶδης».

Στη Νίσυρο ανήκουν και οι προς Β. και ΒΔ. νησίδες Γυαλί, Άγιος Αντώνιος, Στρογγυλή, Πυργούσα (Περγούσα), Παχειά και Κανδηλιούσα (Καντελέουσα) ή Φανάρι, από το φάρο που υπάρχει σ' αυτή).

Γένεση Νισύρου - Μυθολογία - Ιστορία

Η Νίσυρος αποσπάστηκε από την Κω ύστερα από ισχυρότατη σεισμική δόνηση, απροσδιόριστης χρονολογίας. Απ' αυτό το τρομερό γεγονός δημιουργήθηκε ο γνωστός μύθος του γίγαντα Πολυβώτη, που αφορά στο σχηματισμό και την ονομασία της, κάτι που αναφέρει και ο Όμηρος.

Ο θαλασσοκράτορας Ποσειδών, κυνηγώντας τον Πολυβώτη και μη μπορώντας να τον φτάσει, απέκοψε με την τρίαινά του τμήμα από την Κω και το πέταξε κατά πάνω του. Ο γίγαντας καταπλακώθηκε και έτσι υποχρεώθηκε να σηκώνει τη Νίσυρο. Νιώθουμε την παρουσία του με τους βαριούς αναστεναγμούς του, που δεν είναι τίποτε άλλο από τις σεισμικές δονήσεις του ηφαιστείου, που φέρει, τιμητικά, το όνομά του «Πολυβώτης».

Ο Απολλόδωρος μνημονεύει γι' αυτό: «Πολυβώτης δὲ διὰ θαλάσσης διωχθεὶς ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος, ἤκεν εἰς Κῶ. Ποσειδῶν δὲ τῆς νήσου μέρος ἀπορρήξας,

Μερική άποψη του χωριού Πάλοι

ἐπέριψεν αὐτῶ τὸ λεγόμενον Νίσυρον». Και ο Στράβων: «Φασί δὲ τὴν Νίσυρον ἀπόθραυσμα εἶναι τῆς Κῶ, προσθέντες καὶ μῦθον ὅτι Ποσειδῶν διώκων ἓνα τῶν γιγάντων Πολυβώτην, ἀποθραύσας τῇ τριαίνῃ τρύφος τῆς Κῶ, ἐπ’ αὐτὸν βάλοι, καὶ γένοιτο νῆσος τὸ βληθέν ἢ Νίσυρος, ὑποκείμενον ἔχουσα ἐν αὐτῇ τὸν γίγαντα. Τινὲς δὲ αὐτὸν ὑπόκεισθαι τῇ Κῶ φασίν».

«Ἐκαλεῖτο καὶ Πορφυρίσ ἀπὸ τῶν ἐν αὐτῇ πορφυρῶν», γράφει ο Στέφανος Βυζάντιος, που χρησίμευαν ως βαφή ενδυμάτων. Λεγόταν και Κισσηρίς ἢ Κισσηρούσα ἀπὸ το κισσηρούχο ἔδαφός της (ελαφρόπετρα, ακιοήρα - ασικήρα).

Ο Αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Ευστάθιος (1160 μ.Χ.) συμφωνεῖ με τους προκατόχους του συγγραφείς στη μυθολογική γέννηση της Νισύρου και γράφει: «*Ἡ Νίσυρος, ἣς καὶ Ὅμηρος μέμνηται, οὕτω καλουμένη ἀπὸ τοῦ «νέω» καὶ τοῦ «σύρω», διότι, ἀποκοπέεισα τῆς νήσου Κῶ τῇ τοῦ Ποσειδῶνος τριαίνῃ, ἐπεσύρη τῶ γίγαντι Πολυβώτῃ νέοντι, ὃ ἐστὶ νηχομένω»*. Ως εκ τούτου, «νέω» και «σύρω» = Νίσυρος.

Ο Ὅμηρος στην «Ιλιάδα» μάς πληροφορεῖ, ὅτι η Νίσυρος εἶχε πάρει μέρος στον Τρωικὸ πόλεμο στα 1184 π.Χ. «*Οἳ δ’ ἄρα Νίσυρόν τ’ εἶχον, Κράπαθόν τε, Κάσον τε καὶ Κῶν, Εὐρυπύλοιο πόλιν, Καλύδνας νήσους...*», που τις διοικούσε ο Ἄντιφος με τον Φειδίππο, παιδιά του βασιλιά Θεσσαλού, και εἶχαν μαζί τους τριάνα καράβια: «*Τριήκοντα νῆες ἐστοιχέοντο...*».

Για τους πρώτους κατοίκους της Καλύμνου και της Νισύρου αναφέρει ο Διόδωρος (Βιβλ. Ε', 54): «*Καλύδναν δὲ καὶ Νίσυρον τὸ μὲν ἀρχαῖον Κάρες κατώκησαν...*» Και επειδὴ η Νίσυρος ανήκε στην επαρχία της Καρίας, πλήρωνε τον λεγόμενον «Καρικὸν φόρον».

Ἡ Νίσυρος προσέφερε τις υπηρεσίες της και στον Εθνικὸ μας ἀγῶνα του 1821, για την ἀπελευθέρωση ἀπὸ το βαρὺ ζυγὸ της πολυετοῦς σκλαβιάς και την ανεξαρτησία και ελευθερία της Πατρίδας μας.

Στην ἀπέναντι, προς το Βοριά, νησίδα Γυαλί, ἦταν ἀγκυροβολημένα τα πλοία των Ψαριανῶν, των Σπετσιωτῶν, των Κασίων και ἄλλων πολεμιστῶν κι ἀπὸ 'κει χτυπούσαν τον Τουρκοαιγυπτιακὸ στόλο. Σῶζεται ἀκόμη, μέχρι σήμερα, στο Γυαλί, το «Πηγᾶδι του Μιαούλη», που ὅπως λέγεται, το ἀνοίξαν τα παλληκάρια του, για να βρουν νερό, για την ικανοποίηση των ἀναγκῶν τους.

Για τη Νισυρο της ἀρχαιότητας γράφτηκαν πάρα πολλά. Ο Σουῖδας, ο Πόντιος, ο Πλίνιος, ο Σκύλαξ ο Καρυανδεύς, ο Ηρόδοτος, ο Θουκυδίδης, ο Αριστοτέλης, την τίμησαν ἐπάξια με την πένα τους. Γενικά, η παρουσία της Νισύρου στους Εθνικούς Αγῶνες ἦταν πάντα πρωτοπόρα και δυναμική.

Στο νησί της «Σπηλιανῆς» και του «Πολυβώτη», που η Ευρωπαϊκὴ Ἐνωση το χαρακτηρίζει ως τόπο «εξαίρετου φυσικοῦ κάλλους», υπάρχουν πολλά αξιοθέατα και παραδεισένια τοπία, που πρέπει να αξιοποιηθῶν και να προβληθῶν περισσότερο, και μέσα και ἔξω ἀπὸ τον Ελλαδικὸ χώρο, και να γίνουν οι δέουσες υποδομές, για την υποδοχή, διαμονή και ἐξυπηρέτηση περιηγητῶν και τουριστῶν, ἀλλὰ και την ἀνεση και ψυχική υγεία των κατοίκων του ακριτικοῦ μας νησιού, αὐτοῦ του Αιγαίοπελαγίτικου βαρδιάτορα.

Παραδείσια Νισύρινη φύση

Η Παναγιά η “Σπηλιανή”, το ηφαίστειο, το Παλιόκαστρο (κλασική εποχή, 600-400 π.Χ.), ο Άγιος Θεολόγος, η Θερμιανή, ο Ταξιάρχης, οι Λυές, οι Χοχλάκοι, το Αυλάκι, το Γυαλί, η Παναγιά η Κυρά, το Άργος, το Δρακόσπηλιο, η Ευαγγελίστρα, ο Σταυρός, τα Δημοτικά Λουτρά, τα Λουτρά του Παντελίδη και πολλά άλλα είναι τα διαμαντένια στολίδια της Νισύρου. Αξίζει το κόπο να δουλέψουμε γι’ αυτά. Είναι η ιστορία μας, είναι η ζωή μας. Είναι οι ακραιφνείς μάρτυρες του αρχαίου και του νέου πολιτισμού μας.

Σήμερα ο πληθυσμός του νησιού δεν υπερβαίνει – δυστυχώς! – τους 1.000 κατοίκους! Σκεφθείτε, ότι αμέσως μετά τον Β’ Παγκόσμιο Πόλεμο, ξεπερνούσαμε τους 3.500 κατοίκους!!

Η Νίσυρος είναι ένα κομμάτι από παράδεισο! Ένα δώρο της απλοχεριάς του Θεού. Γη επαγγελίας, “εξ ης ρέει μέλι και γάλα...” (Ακάθιστος Ύμνος). Μόνο που εμείς δεν τό ‘χουμε πάρει ακόμη χαμπάρι, Και αμελούμε και αδιαφορούμε για την προστασία και τη φροντίδα του τόπου μας. Οι σκέψεις μου αυτές δεν βγαίνουν απ’ τη Νισύρινη καταγωγή μου, αλλά και από την ψυχή μου. Από το χαϊδεμα της αύρας στο κορμί μου. Από το μαϊστράλι, που ψιθυρίζει στο πρόσωπο μου το καλοκαιρινό τραγούδι του.

Θα το νιώσετε, αν ανεβείτε στο Διαβάτη και κοιτάξετε γύρω τον ορίζοντα! Θα το καταλάβετε, αν σταθείτε ψηλά στον Άγιο Θεολόγο και ρίξετε τη ματιά σας στο υπέροχο μεγαλείο του ηφαιστειακού πανοράματος! Αν αγναντέψετε τον «Άκω-

Ηλιοβασίλεμα στη Νίσυρο (Άγιος Σάββας)

λο» στο «Λακκί»⁽¹⁾ από τα υψώματα του Ταξιάρχη! Αν αφήσετε το βλέμμα σας να πλανηθεί στην απεραντοσύνη του πελάγου από τον «Οξύ της Παναγιάς»⁽²⁾. Αν περάσετε από τον Άη-Νικήτα του Άργους. Αν σταθείτε ευλαβικά και ταπεινά, καθώς περνάτε, μπροστά στο μεγαλόπρεπο και επιβλητικό εκκλησάκι του προστάτη και πολιούχου μας Αγίου Νικήτα του Νισύριου!

Όλα αυτά βγαίνουν βαθιά μέσα απ' την ψυχή μου, που κλονίζει σύγκορμα την ύπαρξή μου! Γιατί, δεν αγαπώ απλά τη Νισυρο! Την λατρεύω!!

*Όταν σε σκέφτομαι, ξεχνώ
ό,τι με βασανίζει!
Νίσυρος! Φως στο δρόμο μου,
στα σωθικά μου ανάσα!*

*Το γαλανό, το πράσινο,
μαβί και το γαλάζιο,*

*το κίτρινο, το βύσσινο,
τα χρώματα της γης σου!*

*Σαν σε μυρίζω χάνομαι
μέσα στ' αρώματα σου.
Και ζήτουλας γονατιστός
βρέχω τα χρώματα σου!*

Το Μανδράκι

Ελλάδα - Δωδεκάνησα - Νίσυρος

Δαντελωτή στεριά από χέρια θεία, που σ' έφτιαξαν τόσο περίτεχνα και τόσο μαγικά! Φιλιά στ' ακρογιάλια σου τ' άσπρα τα κύματα σου! Βαθιά στα σπλάχνα σου φωλιάζουν, για να κουρνιαίσουν πλάι σου και να γευτούν τ' αρώματά σου. Βοριάδες και Νοτιάδες Αιγαιοπελαγίτικοι και Ιονικοί στην κούνια σου σε νανουρίζουν. Και σου ψιθυρίζουν απαλά, τραγούδια μεταξένια, οι Σειρήνες του Οδυσσέα. Του Οδυσσέα π' άπλωσε πανιά για τη δική του Ιθάκη. Τα δένδρα και τα κρίνα σου, η γη και τα βουνά σου, πνοής ανάσα και δροσιά η φύση σου, γι' αυτούς, που η τύχη χαμογέλασε διάπλατα απ' την καρδιά της. Λιοπύρι η αγάπη σου για μας, που σ' έχουμε πατρίδα, ω Ελλάδα!

Ψηλά απ' το βαρδάρη σου ως την Κρήτη, απ' τα χαμένα και νοσταλγικά παράλια της Ανατολής και την Πόλη ως τη Μεγάλη Ελλάδα του ιταλικού Νότου, Κυκλάδες και Σποράδες, νησιά του Αιγαίου και του Ιόνιου πελάγου, Δωδεκάνησα και Κύπρος, τ' ασπρογάλαζο Σύμβολο με το Σταυρό, δηλώνει θαρραλέα κι αγέρωχα τη λεύτερη και δυναμική παρουσία του σε στεριές και θάλασσες.

Και σαν αγγίζεις με τα δάκτυλα σου τη Νίσυρο, σ' ευλογεί η «Σπηλιανή» και σε ζεσταίνει με τη λάβα της αγάπης του ο «Πολυβώτης». Ο Γίγαντας της άνισης πάλης του δίκιου και της απελευθέρωσης, της καταξίωσης και της λύτρωσης, των δακρύων και του πόνου!

Έτσι παλέψαμε εμείς! Απόγονοι ηρώων και σύμμαχοι θεών! Ναι, εμείς!

Μερική άποψη του Μανδρακίου

Η απόγνωση, στα δύσκολα τα χρόνια, μάς θυμίζει το Βιβλικό: «*Επί τον ποταμόν Βαβυλώνας, εκεί έκαθήσαμεν και έκλαύσαμεν*». Σήμερα τα πράγματα αντιστρέφονται. Μπροστά στην «πράσινη» ιδιαιτερότητα του άνυδρου αυτού νησιού, μπροστά στην καταπράσινη ομορφιά του και την πλούσια ιστορία του, στο άδολο και ανόθευτο γαλανό τ' ουρανού και της θάλασσάς του, στη βελούδινη αύρα του και τη θωπευτική ζεστασιά του, κατάφατσα στην πρόοδο και την πολιτιστική του ανάπτυξη, «*Στῶμεν ευλαβῶς, στῶμεν μετά φόβου...*»

Ας αγναντέψουμε τα πέλαγα, που λικνίζουν αυτόν τον Άγιο Βράχο. Τη μικρή, μα ξακουστή Νίσυρο. Τη Νίσυρο της παλιάς και της νέας εποχής. Με τις άπειρες ομορφιές και τα αξιοθέατα και το «*ιδιαίτερο φυσικό κάλλος της*», όπως τη χαρακτηρίζει η Ε.Ε. (Ευρωπαϊκή Ένωση).

Σπηλιανή, Πολυβώτης, Παλιόκαστρο, Γυαλί, Θεολόγος, Θερμιανή, Ταξιάρχης, Λυές, Χοχλάκοι, Αυλάκι, Κυρά, Αγιά-Ειρήνη, Δρακόσπηλιο, Σταυρός, Ευαγγελίστρα, Δημοτικά Λουτρά, Λουτρά Παντελίδη, Διαβάτης -Προφήτης Ηλίας (βουνό)⁽³⁾

Σ' όλα αυτά κλίνεις ευλαβικά το γόνατο και την ψυχή.

Η παραλία του «Λευκαντιού» και η “Προβέζα” του 1941.

Και καταπάνω στη μανία του Βοριά, λουσμένο στην αρμύρα των κυμάτων, το «Λευκαντιό», ντυμένο πότε στα λευκά και πότε στα γαλάζια, γνώρισε δύστυχους κι άγριους και σκληρούς καιρούς και αντίκρουσε ζεστούς και γελαστούς ήλιους. Πλανήθηκε και χάξεψε στην απεραντοσύνη του θαλασσινού ορίζοντα κι ύφανε όνειρα στον αργαλιό του νου κι έστειλε μηνύματα και μαντάτα στην άλλη του πλανήτη τη μεριά!

Σπαρμένη με «ρούτσουνα»⁽⁴⁾ η παραλία του Λευκαντιού⁽⁵⁾, φλυαρεί νύχτα και μέρα με το κύμα. Ένας ατέλειωτος διάλογος, ένα κρυφομίλημα ερωτικό, ένα φίλημα γλυκό, ένα χάδι απαλό κι ένα ξέσπασμα οργής και θυμού στα «καλά καθούμενα». Αμέτρητα τα «περαστικά» καράβια, με τον βαρύ κρότο της μηχανής, «καπνίζουν» και σφυρίζουν. «Χαιρέτιο»⁽⁶⁾ στο πέρασμά τους από το δίαυλο Γυαλιού-Νισύρου. Τα ψαράδικα σκαμπανεβάζουν κυνηγώντας τη λεία τους και απλώνοντας υπομονετικά τα δίχτυα τους, ξανά και ξανά. Εδώ θυμάμαι την Ευαγγελική ρήση: «*Κύριε, επί τῷ ρήματί Σου, χαλάσω τὰ δίχτυα...*».

Και τις μεσημεριάτικες ώρες αρχίζει το «κλούμπος»⁽⁷⁾. Η θαυμάσια καλοκαιρινή απόλαυση, που αιχμαλωτίζει την κάψα της εποχής και της παραλύει τα νεύρα. «Άσσοι» τα πιτσιρίκια, συναγωνίζονται στο προσπέρασμα και την επιδεικτική τους ικανότητα. Άριστη άσκηση για σώμα “υγιές” και λεβέντικη κορμιοστασιά. Χαρές, ξεφωνητά, βουτιές, μακροβούτια. Αρκετές φορές ακολουθούν και λογομαχίες και οι ...«κριτές» αποδίδουν... δικαιοσύνη.

Παράλληλα μ' όλα αυτά, αρχίζει και το μάζεμα των αχινιών (αχινών), των κοχυλιών και της πατελίδας (πεταλίδας). Το ψάρεμα με το καλαμίδι παίρνει κι' αυτό τη

Μερική άποψη Μανδρακίου

θέση του. Κάποιοι, καθισμένοι σε μια πέτρα ή “πλέτσα”⁽⁸⁾, προσπαθούν να βγάλουν «κεντρούνια» (αγκάθια) του αχινού από τα πόδια τους.

Στο βύθισμα του ήλιου και στο τρελό ξεφωνητό της κουκουβάγιας και στο ταχύρυθμο τραγούδι του τριζονιού ηρεμούν τα πάντα. Ένα δειλινό πολύχρωμο σε πηγαίνει σε ουράνια σκηνώματα, όπου απολαμβάνεις ψυχική ευφορία.

Το απόβραδο δίνει τη θέση του στο σκοτάδι και οι αιώνιες βάρδιες αλλάζουν την αυγή, όταν ο Αποσπερίτης βάζει το κουστούμι του Αυγερινού! Και ο κυρίαρχος της μέρας αρχίζει ξανά τον περίπατό του, οργώνοντας, με το πύρινο άρμα του τον ουρανό και δίνοντας ζωντάνια σε κάθε δραστηριότητα στον πλανήτη μας.

Παιδάκι οκτώ χρονών τότε, μού 'χει μείνει ανεξίτηλα γραμμένη στη μνήμη μου η πρωτόφαντη καταστροφή της παραλιακής σειράς των σπιτιών, από την περιοχή της «Ταύλας του Γιαλού», του «Πιαουλιού», του «Λευκαντιού», του «Μύλου» και του «Πετσινή», μέχρι και τον «Άγιο-Σάββα», θυμάτων του τρελλού μεθυσίου της «προβέζας»⁽⁹⁾ της 8ης Φεβρουαρίου του 1941. Το κακό άρχισε τις πρώτες μεταμεσημεριανές ώρες και ολοκληρώθηκε τα μεσάνυχτα της ίδιας μέρας, αφήνοντας πίσω του αγνώριστα ερείπια, φτώχεια, θλίψη, πόνο, απόγνωση!!! Εκατοντάδες άνθρωποι χωρίς στέγη, χωρίς φαγητό, χωρίς ρούχα, χωρίς ελπίδα!

Εποχή στέρησης και μιζέριας τα χρόνια της ιταλικής φασιστικής κατοχής, ήρθε και η θεομηνία σαν συμπλήρωμα της δυστυχίας και της κακομοιριάς. Γιατί, σκυλιά και πουλιά μάζεσαν υπομονετικά τη λεία τους από τη ζώνη της βιβλικής αυτής, κυριολεκτικά, εξαφάνισης! 63 χρόνια μέχρι σήμερα, από τότε, δεν έχει επαναληφθεί – ευτυχώς– αυτό το κακό! Θεός φυλάξει!!

Μια πολυμελής λίστα της καταστροφής των παραλιακών σπιτιών, φανερώνει το μέγεθος της πρωτοφανέρωτης συμφοράς, που χτύπησε το νησι.

A) Ολοκληρωτική καταστροφή:

- 1) Περουλάκης... (μαγαζί)
- 2) Θάλεια Παρθεσιάδην (Σπίτι)
- 3) Ιφιγένεια Παπαδοπούλου (Καφενές)
- 4) Νικόλας Καμαρινός (Σπίτι)
- 5) Μαρία Χριστοφάκη (Σπίτι)
- 6) Νίκος Λυβίτσος (Σπίτι)
- 7) Δεσποινού, συγγενής Κώτσου Γωργή, (Σπίτι)
- 8) Αντρίκος Βρούζος (Σπίτι και φουρναριό) ⁽¹⁰⁾
- 9) Ασημέννη Σακελλάρη (Φουρναριό)
- 10) Καλή Χριστοφόρου (Σπίτι και φουρναριό)
- 11) Μανώλης Σακλαρίδης (Σπίτι)
- 12) Γιάννης Καπίτης (Μετέπειτα Μιλτ. Κοντοβερού. Το μόνο που ξαναχτίστηκε)
- 13) Μαριγώ του Φωτιάδην (Σπίτι)
- 14) Γιώργης του Θεοδωρή (Λισιρίδι) ⁽¹¹⁾
- 15) Νικήτας Μαστρογιάννης (Λισιρίδι)
- 16) Γιάννης Κένιρης (Σπίτι)
- 17) Κατερίνα Αντωνά (Σπίτι)
- 18) Ξενοφών Μαυρουδής (Σπίτι)
- 19) Σοφία Παπαϊωάννου (Σπίτι)
- 20) Γιάννης Κορωνιός (Σπίτι)
- 21) Μαγδαληνή Καραγιάννη (Σπίτι)
- 22) Κωνσταντής Πετσίνης (Βυρσοδεψείο - Ταμπακκιά)
- 23) Νικόλας του Μανώλη (Σπίτι)

B) Ζημιές

- 1) Βασίλης Πάχος (Ταμπακκιά)
- 2) Βασιλείος Κακακίος (Σπίτι)
- 3) Παύλος Γωργάκης (Σπίτι)
- 4) Σοφία Παριανού (Σπίτι)
- 5) Ειρήνη Παριανού (Σπίτι)

Το ευτύχημα σ' όλην αυτή την καταστροφή είναι, ότι δεν υπήρξαν ανθρώπινα θύματα! Σίγουρα, φαίνεται, πως είχε βάλει ο Θεός το χέρι Του!!

Ο κατάλογος των ονομάτων δόθηκε από το συμπατριώτη μας Χαρτοφύλη Πάχο και είναι ακριβής και λεπτομερειακός. Τον ευχαριστούμε για την ευγενική και πρόθυμη προσφορά του, βασισμένη στην αυθεντικότητα των πολύτιμων πληροφοριών του και την παραστατικότητα της διήγησής του.

Ο Αναστάσης ο Παριανός, πεθερός του μακαριστού παπα-Νικόλα Χατζόγλου –

πατέρας της πρεσβυτέρας Σοφίας, στιχούργησε το παρακάτω ποίημα, σχετικά με την ολοσχερή καταστροφή του σπιτιού-αποθήκης, που ήταν χτισμένο στο «Τρουλλί» της «Ταύλας του Γιαλού»⁽¹²⁾.

*Τθυμάσαι κάτω στο Τρουλλί
πού 'χεν ένα σπιτάκι(ν)
(γ)και λέασιν (μ)πως ήτανε(ν)
(ν)του Γέρο-Περουλάκη;
Η θάλασσα το άρπαξε
σαν νά 'τανε αρνάκι.
Εν έφηγκε⁽¹³⁾ στον (ν)τόπον (ν)του
ούτ' ένα (χ)χαλικάκι! **

* Κατά υπαγόρευση του Χαρτοφύλη Πάχου, που του το είπε ο Γιώργης ο Χαρτοφύλης (ο Γεωργαίος).

Πράγματι το «ξύρισε» συθέμελα! Οι πραμάτειες του έγιναν βορά των μανιασμένων κυματων, που λυσομανούσαν ασταμάτητα!

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

(1) Ακωλος: Ονομασία του κεντρικού κρατήρα του ηφαιστείου «Πολυβώτης». Λακκί: Το βαθύπεδο, όπου βρίσκεται το ηφαιστειο. (Λάκκος-λακκούβα-λακκί).

(2) Οξός της Παναγιάς: Γκρεμός περί τα 30 μέτρα ύψος, στη ΒΔ. πλευρά της Νισύρου, όπου είναι χτισμένο το μοναστήρι της Ιερής Μονής της Παναγιάς της «Σπηλιανής».

(3) Ονομασίες μοναστηριών, εκκλησιών, νησιών, τοποθεσιών, τοπωνυμιών, σπηλαίων, θέσεων θεωμάτων λουτρών με κτιριακά συγκροτήματα κ.α.

(4) Ρούτσουνα: μεγάλα βράχια. Και: η ρουτσούνα: η μεγάλη πέτρα.

(5) Λευκαντιό: Μέρος-τοποθεσία, όπου λεύκαιναν τα ρούχα, χτυπώντας τα με τον ξύλινο κόπανο, αφού πρώτα τα έπλεναν με θαλασσινό νερό.

(6) Χαιρέτιο: Χαιρετισμός, σινιάλο, γνέψιμο.

(7) Κλούμπος: κολύμπι. Από το ρ. κλουμπώ = κολυμπώ.

(8) Πλέτσα: ύφαλος, ξέρα

(9) Προβέζα: Βορειοδυτικός (ΒΔ) άνεμος.

(10) Φουρναριό: Οίκημα φούρνου.

(11) Λιστριόδι: Λιστριόβι, ελαιοτριβείο.

(12) Τρουλλί της Ταύλας του Γιαλού: Προεξοχή στεργιάς μες στη θάλασσα (χερσόνησος) στην περιοχή, που φέρει το όνομα «Ταύλα του Γιαλού».

(13) Εν έφηγκε: Δεν άφησε.

Μέρος Δεύτερο

Του Νικήτα του Μαστρογιάννη το Λιοτρίδι

Σ' αυτήν την «κόντρα» της λύπης, σ' αυτήν την καταστροφική μανία των θεόρατων κυμάτων, σ' αυτήν την ασταμάτητη και επίμονη θύελλα, σ' αυτό το ξέφρενο ξεσκήωμα των στοιχείων της φύσης, στο αλλοπρόσαλλο και ανεξήγητο θαλασσινό μεθύσι, ένα άλλο χαρούμενο μεθύσι με τραγούδια, ζωντάνια, κέφια και «όξω φωνή»⁽¹⁾, άρχιζε στην «καρδιά του χινόπωρου» και τέλειωνε το «καταχείμωνο».

Γιώργος Γιαλούρης ζωγραφίζοντας τη Μαρία Μαστρογιάννη (Μαριά του Χαζή)
Παραλία Αγ. Σάββα (Φάμπρικα). Σήμερα Πλατεία Ηρώου.

Στο λιοτρίδι του Νικήτα του Μαστρογιάννη, του αείμνηστου βρακοφόρου παππού μου με τα «γεμενιά»⁽²⁾ και το «γελέκο»⁽³⁾, τη μάλλινη πλεχτή ζώνη στη μέση, για να συγκρατεί τη «βράκα»⁽⁴⁾, τα χοντρά «τσουράπια»⁽⁵⁾, η κυλινδρική μυλόπετρα γύριζε πάνω στη στρογγυλή πλάκα κι άλεθε τις ελιές και τα «αγραμύθια»⁽⁶⁾.

Στου Λευκαντιού την παγωνιά ζέσταινε η καρδιά σου, σαν έμπαινες στο «ζυγό» τ' αλέσματος (της αλεσιάς).

Ένα παλιό κτίριο, διόροφο, με πετρόκτιστες καμάρες στο εσωτερικό του, δέσποζε στην περιοχή. Χωματένιο δάπεδο, ένα τζάκι στ' αριστερά και μια πέτρινη σκάλα, που οδηγούσε στον όροφο. Στο μέσο της βορεινής πλευράς η πλάκα του κυλινδρόμυλου, στρογγυλή, από μονοκόμματη πέτρα λαξευμένη με το χέρι (χειρολαξευτή), ύψους 70-80 πόντους, διαμέτρου περί τα 2,50 μ., με υπερυψωμένη την περιφέρεια στους 8-10 πόντους, για τη συγκράτηση του αλεσμένου προϊόντος. Κατά κάποιον τρόπο, όριο «ασφαλείας» του λιωμένου καρπού. Έτσι δεν ήταν εύκολο να χυθεί έξω.

Στο κέντρο της κυκλικής πλάκας, στερεωμένος ένας σιδερένιος άξονας, έφτανε μέχρι το ξύλινο ταβάνι, όπου αυτοπεριστρεφόταν με την κίνηση της μυλόπετρας, μέσα στην τρύπα της υποδοχής του ή ήταν στερεωμένος και ακίνητος, για να εξασφαλιστεί η σιγουριά της αντοχής του. Στο κάτω άκρο του περνούσε, με μια τρύπα στη μέση, ένας άλλος άξονας, οριζόντιος με την πλάκα, μήκους ενός ως και 1,10 μ., που στα άκρα του στερεώνονταν δυο ξύλινες χειρολαβές, με μήκος 1,50 μ. η καθεμιά, οριζόντιες και αυτές με την πλάκα. Ανάμεσα στις χειρολαβές ο κυλινδρόμυλος περικλεινόταν σε ένα ξύλινο παραλληλόγραμμο, που σχηματιζόταν από το δεύτερο οριζόντιο με την πλάκα (λεκάνη ή κστωλίθι) άξονα και ένωνε τους βραχίονες των χειρολαβών, ακριβώς απέναντι από το κέντρο της έξω βάσης του κυλίνδρου (κινητός μυλόλιθος, βάρους συνήθως, ενός τόννου). Οι ντόπιοι μυλόλιθοι ζυγίζουν από 250 έως και 500 κιλά. Από το κέντρο των βάσεων του μυλόλιθου και από τη μια ως την άλλη μεριά, περνούσε σιδερένιος μοχλός, που κατέληγε σφηνωμένος στο κέντρο των οριζόντιων και παράλληλων δοκαριών, απέναντι από τα κέντρα των βάσεων του κυλινδρόμυλου.

Σε μερικούς μυλόλιθους, αντί της σιδερένιας βέργας, περνούσε από τα κέντρα των βάσεων, σε βάθος 10-15 πόντων, δρύινος πείρος, με διάμετρο γύρω στους δέκα (10) πόντους, με σφαιρική την κεφαλή του, που εισερχόταν σε βαθούλωμα του κυλίνδρου και με την άλλη άκρη του σφηνωνόταν στον οριζόντιο μοχλό, «ένθεν και ένθεν».

Χειροποίητος και ο κυλινδρόμυλος από ειδικούς Νισύριους πετράδες, έχει ακτίνα από 25-40 περίπου πόντους και περιστρέφεται κυκλικά πάνω στην πλάκα, με τη μυϊκή δύναμη δύο ή τεσσάρων ατόμων, ανδρών ή γυναικών. Η πλάκα στρωνόταν με τις ελιές ή τα αγραμύθια σε μια στρώση, για ν' αλέθονται εύκολα και γρήγορα.

Ο σπατουλιέρης ή πλακατζής ή πλακάς έτρεχε γύρω στην πλάκα και ανακάτευε με τη σπάτουλα το άλεσμα, βρέχοντάς το συχνά με ζεστό νερό. Πολλές φορές ο κύλινδρος τον... «κνηγούσε» κι αυτός έτρεχε πιο πολύ, για να ξεφύγει τη στρωσιά, που, με γέλιο και πονηριά, του ετοιμάζαν οι αλεστάδες.

Ξεκαρδίσματα, παρατήματα στη μέση και ο κυλινδρόμυλος, σαν τρελός, έφερνε μόνος του κάνα δυο στροφές. Συχνά ο πλακάς «τού 'ξυνε τη πλάτη», για να ξεκολλήσουν οι λασπωμένες ελιές και να αλεστούν καλύτερα. Η αγκλούπα με το ζεστό νερό έκανε το θαύμα της.

Η μυλόπετρα κυλούσε μ'ένα απαλό άγγιγμα των ξύλινων βραχιόνων της. Και όταν η αλεσιά ήταν από αγραμύθια, πού 'ταν εκείνες οι λιχουδιές με τα σύκα!! Τα Νισύρικα σύκα! Τα γλυκά και φτενόπετσα! Τόσο νόστιμα και όμορφα, που έκαναν τους κατακτητές Τούρκους να ονομάζουν τη Νίσυρο «Ιντζιρλίκ». (Συκοπαραγωγό-συκαλλού). Μαζί με τ' αλεσμένα αγραμύθια, που τα «περνούσε» δυο-τρεις φορές η «πέτρα», γίνονταν μια φοβερή και νοστιμότατη «αγραμυθόπιθα»⁽⁷⁾, που έβαζε σε συναγερμό όλες σου τις αισθήσεις: Το βλέμμα, την ακοή, την αφή, την όσφρηση, που προθέρμαινε τη γεύση και σου τρέχαν ασυγκράτητα τα σάλια.

Σημ.: «Ιντζιρλίκ» είναι συκοπαραγωγός πόλη της Ν.Α. Τουρκίας.

Καθισμένοι σε «σκαμιά» ή «ανακούκχουα»⁽⁸⁾, απολαμβάναμε με κλειστά μάτια την «τελετουργία» του «κολατσιού». Και τα σαγόνια ανεβοκατέβαιναν με λαιμαργία, αλλά και με όρεξη. Έτσι «γλύκαινε» το λαρύγγι και «μέρωνε»⁽⁹⁾ το αγριεμένο στομάχι, πού 'νιωθε να το τρώει το θεριό της πείνας και της κούρασης.

Η «αγκλούπα» και ο «μαστραπάς»⁽¹⁰⁾

δεν παίρνουνε αέρα.

Ρίχνοντας το καυτό νερό

στη μηχανή ή στην «πέτρα»⁽¹¹⁾.

Πού «ταν εκείνη η λειχουδιά,

σύκα με τ'αγραμύθια(!),

λεσμένα στη μυλόπετρα,

μοσχοβολούν με λάδι.

Είν' η «αγραμυθόπιθα»,

που όλους ξεκουράζει,

Έτσι, η γεύση γινόταν διπλά νόστιμη και ευχάριστη.

Το σύντομο διάλειμμα τέλειωνε με τη φωνή του «λιοτριδιάρη», ένα άλλο όνομα του πλακά, αλλά και του ιδιοκτήτη. «Εμπρός, παιδιά, δουλειά τώρα». Μ'έναν τρόπο ιδιαίτερα καλοσυνάτο και ανθρώπινο. Ποτέ δεν έλειπε το γέλιο, το αστείο, η χαρά, το κέφι, τα πειράγματα, αλλά και το γούστο και το μεράκι πάνω στην εφαρμογή και την τέχνη της λειτουργίας του λιοτριδιού. Δίπλα στην πλάκα και κάτω από το αριστερό παράθυρο του βοριά, η «βούρνα»⁽¹²⁾ με το άλεσμα, ελιές ή αγραμύθια και ο μισός «γαζοντενεκχές»⁽¹³⁾, το «μετράδι» του «μαξουλιού»⁽¹⁴⁾, γιατί, «οι καλοί λογαριασμοί κάνουν τους καλούς φίλους», κατά τη φιλοσοφημένη λαϊκή ρήση.

Η «παρασιά», ή τζάκι, έκαιε συνέχεια. Η θαλπωρή της φωτιάς, κυρίως τις μεταμεσονύχτιες ή αυγερινές ώρες του χειμώνα, ήταν παρηγοριά και συντροφιά, «εξόν»⁽¹⁵⁾ από τη ζεστασιά. Τα κούτσουρα που τά 'φερναν οι πελάτες με το «νώ-

Λιοτριδί του Μαστρογιάννη. Η βούρνα για τις ελιές.

μο»⁽¹⁶⁾, δυνάμωναν τη φλόγα και ζέσταιναν το νερό στο μπρούτζινο καζάνι, απ' έξω κατάμαυρο από την κάπνα των ξύλων.

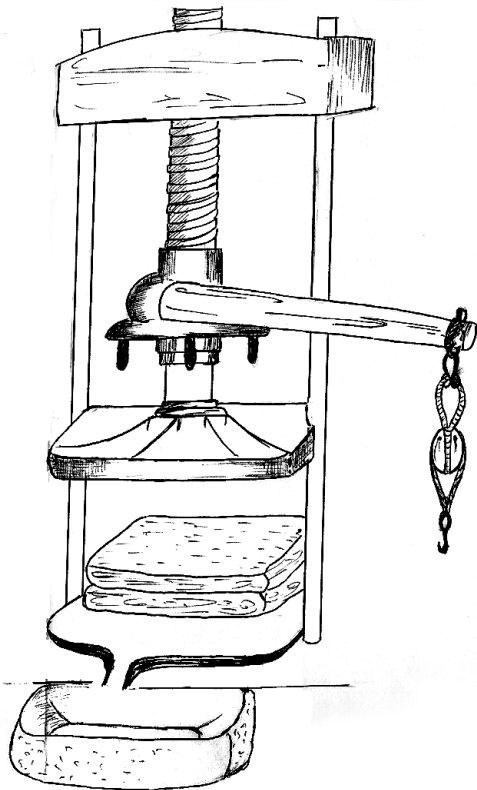
Οι αλεσιές μεταφέρονταν, η μια μετά την άλλη, στη σκάφη, που βρισκόταν στο κέντρο αριστερά, απέναντι από τη μηχανή σύσφιξης και σύνθλιψης της ελαιομάζας ή ελαιοζύμης (το χαμούρι). Εκεί κοντά στοιβαγμένα τα «σακχούλια»⁽¹⁷⁾ ή ελαιοόπανα ή τσουπιά, τρίχινα, διπλωμένα γωνιακά σε σχήμα φακέλλου, περίμεναν το γέμισμα. Σ' ένα τετράγωνο ξύλινο τελάρο, με πλευρά 35-40 πόντους και ύψος 5-7 πόντους, «έμπαινε» το «σακχούλι», με τις γωνιές του στις πλευρές του τετραγώνου. Οι χούφτες το γέμιζαν μέχρι πάνω με το λιωμένο άλεσμα, 3 έως 4 περίπου κιλά. Το γέμισμα ήταν αρμοδιότητα του μηχανικού, που ήταν υπεύθυνος για την καλή, ομαλή και απρόσκοπτη λειτουργία του πιεστηρίου.

Ζεστό νερό, με το «μαστραπά»⁽¹⁸⁾ κατέβρεχε το περιεχόμενο, για καλύτερη και γρηγορότερη απόδοση σε κρυστάλλινο λάδι.

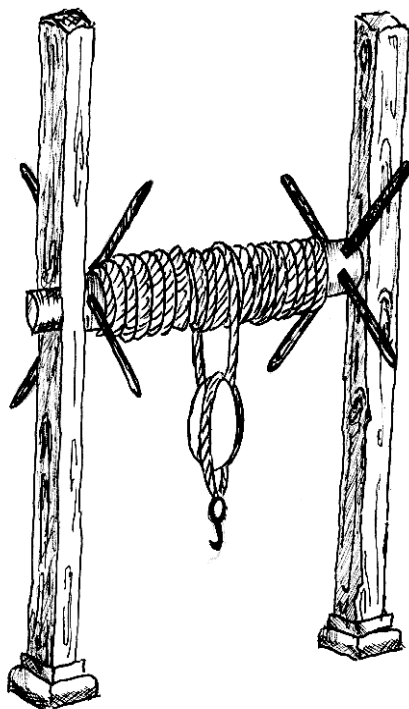
Το στοίβαγμα στην πιεστική μηχανή

(Στησιά των 8, των 10 ή και 12 σακχουλιών)

Το γεμάτο τρίχινο «σακχούλι» δίπλωνε σταυρωτά και έπαιρνε τη θέση του στη βάση του πιεστικού μηχανήματος, που βρισκόταν απέναντι από τη σκάφη. Το στοίβαγμα ή η «στησιά» οκτώ (8) «σακχουλιών» ήταν το ιδανικότερο, για να γίνει καλή σύνθλιψη και ισορροπία.

Η μεταλλική μηχανή σύσφιξης.
Σχίτσο Απ. Καλλούδη

Το ξύλινο μάγγανο με το παλάγκο
Σχίτσο Απ. Καλλούδη

Με ζεστό νερό καταβρεχόταν η «οχτασάκχουλη» στοίβα και ο μηχανικός κατέβαζε τη χειροκίνητη μεταλλική πλάκα -τετραγωνική, οχταγωνική ή κυκλική και άρχιζε η πιο λεπτή, η πιο σπουδαία και πιο σοβαρή φάση της συμπίεσης, η δυσκολότερη και φανταστικότερη στιγμή της όλης διεργασίας του λιοτριδιού.

Ο χειριστής πρόσεχε στην ευθύγραμμη συμπίεση των «σακχουλιών» και κάθε τόσο έβαζε τα χέρια του στη στοιβάδα, ελέγχοντας να μη «στραβώσουν». Το κατέβασμα της κινητής πλάκας γινόταν αργά και προσεχτικά. Καμιά φορά έβαζαν δέκα (10) και δώδεκα (12) «σακχούλια» στη «στησιά», για επιτάχυνση της δουλειάς, όταν τα «μαξούλια» ήταν πολλά, αλλά «στράβωνε» η στοίβα. Γινόταν τότε ανέβασμα της πλάκας και διόρθωση στην ευθυγράμμιση της στοιβάδας. Και πάλι περιβρεξη με ζεστό (καυτό) νερό και σφίξιμο προσεχτικό. Όταν δεν «έπαιρνε» άλλο, έμπαινε στην υποδοχή της η «μανέλλα»⁽¹⁹⁾, ένα χοντρό, ξύλινο, κυλινδρικό δοκάρι, μήκους 3-4 μέτρων, με διάμετρο 15-20 εκατοστά μέτ. και η «πελατεία»⁽²⁰⁾ υποχρεωνόταν να σπρώχνει το δοκάρι, για να κατεβαίνει περισσότερο η πλάκα του πιεστηρίου.

Στο τέλος η «μανέλλα» δενόταν στο «παλάγκο» από το ελεύθερο άκρο της και με τη βοήθεια των χεριών, η συμπίεση γινόταν τέλεια.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

- (1) Όξω φωνή: Δυνατή φωνή.
- (2) Γεμενιά: Πρόχειρα παπούτσια από προβειά κατσίκας. Τα κατασκεύαζε, εκεί στην «Ταύλα του Γιαλού» ο Κωσταντής της Μαριάς του Κατσομάτη, ο «Μπαρβαδάκης», από την Καρδάμενα.
- (3) Γελέκο: Από βαριά τσόχα, μαύρο ή βυσσινί.
- (4) Βράκα: Μαύρη με πολλές δίπλες. Πίσω και κάτω βάραινε και σχηματιζόταν η «κούφα».
- (5) Τσουράπια: Κάλτσες μακριές, μάλλινες.
- (6) Αγραμύθια: Καρπός από το δένδρο «αγραμυθιά» (σαν τσικουδιά), απ' όπου παίρναν το περιφημο και νόστιμο «αγραμυθόλαδο».
- (7) Αγραμυθόπιπθα: Πίτα από αλεσμένα αγραμύθια με τα σύκα.
- (8) Ανακούκχουα: Καθισμένοι στα λυγισμένα πόδια.
- (9) Μέρωνε: Εξημερωνόταν, ησύχαζε, ηρεμούσε (ρ. μερώνω).
- (10) Αγκλούπα Μαστραπάς: α. Σκευός για πιάσιμο νερού από το καζάνι. Συνήθως από ξερή, μακρόουρη κολοκύθα, β. Χάλκινη κανάτα.
- (11) Πέτρα: Η κυλινδρική μυλόπετρα.
- (12) Βούρνα: Γούρνα, κοίλωμα στο χωμάτινο ή πέτρινο πάτωμα του λιοτριδιού, σκαμμένο ή λαξευμένο, όπου τοποθετούσαν τον προς άλεση καρπό.
- (13) Γαζοντενεκχές: Μισός τενεκές λαδιού ή βουτύρου, με ξύλινη χειρολαβή στη μια πλευρά, για το μέτρομα του προϊόντος.
- (14) Μαξούλι: Συγκομιδή, σοδειά, μάζεμα προϊόντων και το ίδιο το προϊόν.
- (15) Εξόν: Εκτός, έξω, πλην ή και ΕΧΤΡΑ.
- (16) Νώμος: Ο ώμος (Στον νόμο, ο νόμος).
- (17) Σακχούλια: Ελαιόπανα ή τσουπιά. Τρίχινα, για να αντέχουν στην πίεση κατά τη σύσφιξη. Από τρίχα κατσίκας. Τά 'φερναν από την Κω (Κέφαλο) και την Τήλο. Ίσως και από την Αστροπαλιά και χωριά της Ρόδου.
- (18) Μαστραπάς: Χάλκινη κανάτα. Όπως και η αγκλούπα, που ήταν καρπός από είδος κολοκυθιάς, που η ουρά της χρησίμευε ως χειρολαβή. Για το άνοιγμα του στομίου κοβόταν στο πλάγιο μέρος της κοιλιάς μια κυκλική φέτα. Αυτή η κολοκύθα τρυνπιόταν κι από την άκρη της ουράς, έβγαιναν οι σπόροι και γινόταν η λεγόμενη χαραπούλα ή χαραπούλι. Χρησίμευε για ούζο, κρασί, κουκχουζίνα (τσικουδιά, πρωτόρακο, ρακί) ή και νερό.
- (19) Μανέλλα: Χοντρό, ξύλινο, κυλινδρικό δοκάρι, κυρίως από πευκίτικο κατράμι, που χρησίμευε για το σφίξιμο των «σακχουλιών». Τη δουλειά της «μανέλλας» συνέχιζε το «παλάγκο», για την τελειωτική σύσφιξη.
- (20) Πελατεία: Τα άτομα της ιδιοκτησίας της συγκομιδής του καρπού, των ελιών ή των αγραμυθιών, ή τα συγγενικά άτομα, ή η πληρωμένη εργατιά, που προσλαμβάνονταν από τους «νοικοκυραίους», για να βοηθήσουν στο αλεσμα, καθώς και στη μεταφορά του λαδιού στο σπίτι.

Μέρος Τρίτο

Κατασκευές μηχανών και μηχανημάτων σύνθλιψης του ελαιόκαρπου.

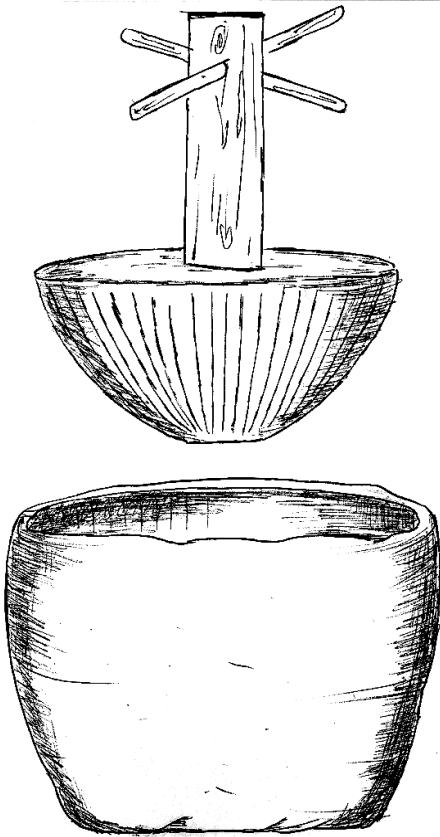
Λίθινες - Ξύλινες - Μεταλλικές κατασκευές.

Χρονολογική τοποθέτηση.

Μετά από τη συνοπτική περιγραφή της συμπίεσης του ελαιόκαρπου, θα σας περιγράψω με λεπτομέρεια τη χρήση και λειτουργία των σχετικών μηχανημάτων και των περί αυτών συσκευών, όλων συνδεδεμένων σε μια αξιοθαύμαστη κλιμακωτή συνεργασία μέσα στο λιοτρίδι.

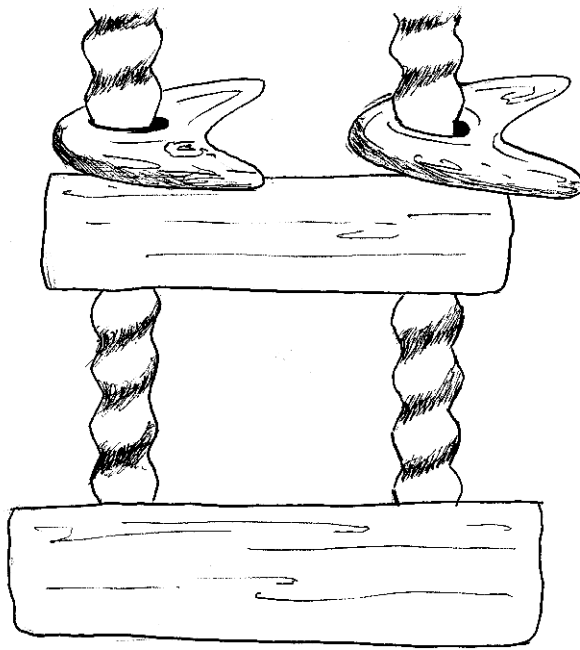
Θα αρχίσω από την παμπάλαιη εποχή, που μπορεί να μετράει τρεις ή τέσσερις και πλέον εκατονταετίες. Εφευρέσεις και ευρεσιτεχνίες στο κατακόρυφο, για 'κείνον τον καιρό, της επιτυχίας τους.

Στο «ανώφλι» ενός εσωτερικού παραθύρου, στο λιοτρίδι του παππού μου του Νικήτα του Μαστρογιάννη, ένας ατέρμονας ξύλινος κοχλίας αποτελεί ακραιφνή μάρτυρα παραπομπής σε κάποιους άλλους, παλιότερους καιρούς. Σε αρχαιότερες εποχές υπήρχαν πέτρινα πιεστικά μηχανήματα. Τρανή μαρτυρία και απόδειξη γι' αυτό, μια πέτρινη πλάκα σύσφιξης σ' ένα «βαστάδι»⁽¹⁾ της αγροτικής περιοχής στη θέση «βοτύλου»⁽²⁾. Πάνω σ' αυτήν κατέβαινε με το μεγάλο βάρος της (200-300 κιλά;) και με δύναμη άλλη λιθόπλακα (ανυψούμενη με κάποιον πρωτόγονο τρόπο και μέσα, παλάγκα ή και μάγγανα) που «έσφιγγε» το άλεσμα και «έβγαλλε» το λάδι⁽³⁾. Οι ελιές περνούσαν προηγουμένως από έναν άλλο μηχανισμό πολτοποίησης του καρ-

Πέτρινος μηχανισμός πολτοποίησης
Σκίτσο Απ. Καλλούδη

πού. Επινοήσεις φοβερές, τεχνικές, μελετημένες, λεπτομερειακές. Εφευρέσεις επιβίωσης. Άλλωστε το αρχαίο ρητό χτυπάει... «κουδουνάκι». «Πενία τέχνας κατεργάζεται». Και το του Σοφοκλή: «Ἄπανθ' ὁ τοῦ ζητούντος εὕρισκει πόνος». Δηλ. Όλα τα ανακαλύπτει η κοπιώδης αναζήτηση του ερευνητή. Σταματημένη η σκέψη μου στην εφευρετικότητα των «προαπελθόντων» προγόνων μας, θαυμάζει τα έργα της δεξιότητάς τους, καταλαβαίνει και απολαμβάνει την ευτυχία και τη χαρά τους, βουτώντας τον «ξεροκόμματο»⁽⁴⁾ στο παχύ και αγνό λάδι, ελιόλαδο ή αγραμυθόλαδο, ένα μεζέ νοστιμότατο, που σε ξεκουράζει και σε γαληνεύει, σαν γλυστρά με τόση όρεξη, αλλά και την τόση κούραση, στο στεγνό λαρύγγι σου.

Ξύλινος μηχανισμός σύσφιξης

Σκίτσο Απ. Καλλούδη

Ευλογημένη δουλειά! Ευλογημένος καρπός!!

Σ' ένα δεύτερο στάδιο οι λίθινες μηχανές και τα εξαρτήματά τους δίνουν τη θέση τους στις ξύλινες κατασκευές, υποχωρώντας με «υπόκλιση» σε μια νέα εποχή, αφού υπηρέτησαν επάξια και αδιαμαρτύρητα τον αφέντη τους, προσφέροντάς του τον καλύτερό τους εαυτό και τις σημαντικές υπηρεσίες τους. Η ιστορία τους απένειμε τον τίτλο της «αθανασίας» και θα μιλάει στους απογόνους τους για τα κατορθώματά τους! Η απαθανάτιση της αναγνώρισης! Κειμήλια αθανασίας «απολιθωμένα».

Στο πέρασμα των αιώνων, η επέλαση του ξύλου αντικαθιστά τους προκατόχους του, θρονιάζεται στη θέση τους και επιδεικνύει τις προόδους και ικανότητές του. Άλλες επινοήσεις, άλλα εργαλεία, άλλη εποχή. Θαμμένα μέσα στο λιοτρίδι του παππού μου, του Νικήτα του Μαστρογιάννη, λίγο κάτω από το χωματένιο δάπεδο, βρέθηκαν διάφορα ξύλινα εργαλεία, εξαρτήματα και μηχανήματα, αψευδείς μάρτυρες μιας καινούργιας χρονικής περιόδου, μετά την εκπνοή των πέτρινων συσκευών και μηχανών.

«Αλλαγή φρουράς» από την πέτρα στο ξύλο! Τιμητική παράδοση «των όπλων» στο νέο εφευρέτη και ευρεσιτέχνη!

Δύο μεγάλοι ατέρμονες κοχλίες στήριζαν τις πλάκες της συσφικτικής μηχανής,

ξύλινες κι αυτές και η πάνω ανεβοκατέβαινε πιέζοντας τα «ελιοσάκχουλα»⁽⁵⁾ στην κάτω σταθερή ξύλινη πλάκα ή ελευθερώνοντας την για το μάζεμα και την αποκομιδή του ελαιοπυρήνα και των πολτοποιημένων και σφιγμένων αγραμυθιών (κούκχουζα)⁽⁶⁾ σε μια γωνιά του λιοτριδιού. Η λειτουργία της πάνω πλάκας, πολύπλοκη και έξυπνη, γινόταν με δύο ξύλινους, χειροκίνητους, διχαλούς μοχλούς συμπίεσης, σε σχήμα τριγωνικό, «ένθεν και ένθεν» των ατέρμωνων κοχλιών. Τη συνέχεια και την «περαιτέρω σύσφιξη» ίσως ανελάμβανε το πολύσπαστο, το παραδοσικό μαγγάνι ή άλλες ξύλινες, πρωτόγονες και περίεργες εφευρέσεις. Παμπάλαια διακοσμητικά συλλεκτικά κομμάτια διηγούνται σήμερα την ανά τους αιώνες ιστορία τους και διακοσμούν τους χώρους της φιλοξενίας τους. Οι πρόγονοι επάξιοι. Άφωνοι παρακολουθούν, από το «ιστορικό ράφι», την τεχνολογική πρόοδο των «μοντέρνων» επιγόνων τους.

Και ο «θρόνος» της... «ξύλινης εξουσίας» των λιοτριδιών πέφτει στα «ατσαλένια» χέρια των μεταλλικών μηχανών και μηχανημάτων. Οι επίδοξοι απόγονοι στεργιώνουν για τα καλά τη θέση τους και η κατάκτηση του χώρου σφραγίζει την επικυριαρχία τους. θαύματα στην ανατέλλουσα νέα εποχή. Οικονομία χρόνου, καλύτερες συνθήκες δουλειάς, ανώτερη ποιότητα του προϊόντος και περισσότερη απόδοση σε ελαιόλαδο ή αγραμυθόλαδο.

Λιοτρίδι Μαστρογιάννη.
Μεταλλικό πιεστήριο

Το κουβάλημα της ελιάς... «δίνει και παίρνει». Η γρηγοράδα και το αποτέλεσμα καταπληκτικά. Η τεχνολογία βαθμολογεί ικανοποιημένα τα εξαιρετικά, για την εποχή, κατορθώματά της.

Το σπουδαιότερο εργαλείο της... «αυτοκρατορίας του μετάλλου» είναι η μηχανή συμπίεσης. Σκέτο μέταλλο από την... «κορφή ως τα νύχια». Συνήθως ατσάλι. Και με φιγούρα καλή, αλλά και με προσόντα αξιόλογα.

Το σπουδαιότερο εργαλείο της... «αυτοκρατορίας του μετάλλου» είναι η μηχανή συμπίεσης. Σκέτο μέταλλο από την... «κορφή ως τα νύχια». Συνήθως ατσάλι. Και με φιγούρα καλή, αλλά και με προσόντα αξιόλογα.

Δύο κυλινδρικοί, μεταλλικοί άξονες δεξιά και αρι-

στερά και σε απόσταση 80 περίπου πόντους ο ένας από τον άλλο, χρησιμεύουν για τη σταθεροποίηση και την ελεύθερη κίνηση της κάτω πλάκας και αποτελούν συγχρόνως τους μοχλούς ανύψωσης της πάνω κινητής πλάκας (που είναι εξαγωνική ή οχταγωνική ή τετράγωνη ή στρογγυλή) με τη βοήθεια κεντρικού μεταλλικού ατέρμονα κοχλία, που περνάει από το κέντρο της πάνω πλάκας και στερεώνεται στην κάτω πλάκα.

Στο κάτω μέρος της πάνω πλάκας υπάρχουν τέσσερις ή έξι μεταλλικές χειρολαβές, κυλινδρικές, ύψους μιας παλάμης (10 περίπου πόντους) και στην πάνω τέσσερα ή έξι παραλληλόγραμμα ανοίγματα, για την υποδοχή της «καστανίας»⁽⁷⁾, που επιτρέπει ή απελευθερώνει τη σύσφιξη. Με ένα στρογγυλό άνοιγμα στο «κεφάλι» της, για σταθερό πιάσιμο, και μια οξεία γωνία στο ένα κάτω άκρο της, ακινητοποιείται ή ελευθερώνεται, ανάλογα με την, έτσι ή αλλιώς, τοποθέτησή της. Το... «κροτάλισμα» της καστανίας προειδοποιεί για τη συμπίεση του προϊόντος με το χαρακτηριστικό του «τακ-τακ-τακ», που, με τον ήχο του το δυνατό, δίνει ένα τόνο αφύπνισης και ζωντάνιας.

Οι αντικρυστοί κάθετοι μοχλοί, διαμέτρου 20-25 περίπου πόντους, φτάνουν τα τρία (3) μέτρα, σχεδόν μέχρι το ύψος του ταβανιού, και στερεώνονται στην πάνω σταθερή βάση τους, ενώ τα κάτω άκρα τους στηρίζονται στη μεταλλική ακίνητη βάση τους. Η βάση αυτή μοιάζει με ταψί και έχει μπροστά μια προεξέχουσα τριγωνική εγκοπή ή σωληνάριο, για τη ροή του λαδιού μέσα σ' ένα λαμαρινένιο δοχείο, σχήματος παραλληλεπίπεδου ή κυλίνδρου, που λέγεται «λαμπίκος»⁽⁸⁾. Η ονομασία του από το «λαυπικάρισμα», το καθάρισμα του λαδιού από το νερό, που

Λιοτρίδι Μαστρογιάννη. Μεταλλικό πιεστήριο.

Λιοτρίδι Ν. Μαστρογιάννη. Πλάκα - Κυλινδρόμυλος

Λιοτρίδι Γιώργη Θεωδωρή
Πλάκα - Κυλινδρόμυλος

πέφτοντας πάνω στα γεμάτα «σακχπύλια» (τα στοιβαγμένα στη μηχανή) με την «αγκλούπα» ή το «μαστράπα», ανακατευόταν μ' αυτό.

Όταν γεμίσει νερό ο «λαμπίκος», ξεχειλίζει το λάδι σαν ελαφρότερο και πέφτει μέσα στο δοχείο... «υποδοχής», που με ανυπομονησία περιμένει να το αξιολογήσει ποιοτικά και να δοκιμάσει τη «βελουδίνη» γεύση του. Από 'κει και πέρα... «το δισάκι του στο νόμο, για το δρόμο...», αλλά με το «μπιτόνι» (μπετόνι)⁽⁹⁾, που, με τη σειρά του, γεμίζει το παραδοσιακό «πιθάρι»⁽¹⁰⁾. Είναι η «κουμπάνια»⁽¹¹⁾ για όλο το χρόνο. Για το «φαϊ»⁽¹²⁾, για τα γλυκά, για το άναμμα του καντηλιού. Για επάλειψη στο ψωμί, αντί για βού-

Λιοτρίδι Γιώργη Θεοδωρή. Μηχανή πιεστηρίου

τυρο. Για την παράδοση της εκκλησίας μας. Στην αρτοκλασία. Για ευχαριστία στο Δημιουργό. Ευλογημένος ο καρπός της ελιάς! Ευλογημένο και το όνομα του Θεού! Εδώ δεν μπορώ, παρά να θυμηθώ το Γιώργη τον Παπαμάρκο, το μακαρίτη, που για πολλά χρόνια δούλευε τη μηχανή και το «λαμπίκο» στο οικογενειακό μας λιοτρίδι, αλλά και στ' άλλα, απ' όπου και του «κόλλησε» το παρατσούκλι «ο Γιώργης ο Λαμπικός». Εργατικός, ευσυνείδητος, φιλότιμος. Πάντα «παρών» στο «πόστο» του. Στην ώρα του. Και η πληρωμή του σε... λάδι. Θεός σχωρέσ' τον!

Η χρονολογική τοποθέτηση των μεταλλικών κατασκευών δεν είναι ακριβής. Πάντως είναι δημιουργήματα του 19ου μ.Χ. αιώνα. Όσο για τις λίθινες και ξύλινες κατασκευές, αυτές κατατάσσονται τουλάχιστον ένα και δύο αιώνες πριν.

Οι μηχανές και τα μάγγανα Τροχαλίες και πολύσπαστα

Ό,τι δεν κατάφερε το «σφίξιμο» με τη «μανέλλα» και τη μυϊκή δύναμη, τη δύναμη των «μπρατσωμένων»⁽¹³⁾ παλληκαριών και των γεροδεμένων γυναικών, το συμπλήρωνε, με τον πιο καλό τρόπο και τα πιο καλά και δυνατά αποτελέσματα, η σπουδαία και φοβερή τεχνολογική επινοήση του «μάγγανου», με το σύστημα των «μακχαράδων»⁽¹⁴⁾, που βρίσκεται απέναντι από τη μηχανή.

Η «μανέλλα», το γνωστό ξύλινο δοκάρι σύσφιξης, έμπαινε στην υποδοχή της,

Λιοτρίδι Γιώργη Θεοδωρή. Μηχανή πιεστηρίου

πάνω από τη πάνω πλάκα του πιεστηρίου, η κασάνια «κρατούσε κόντρα» για τη σύνθλιψη και τα χέρια δυο «ανοματαίων»⁽¹⁵⁾ τραβούσαν το πολύσπαστο, που τα σχοινιά του τυλίγονταν σε μια ξύλινη συσκευή με το ίδιο όνομα. Δυο τετραγωνισμένοι ξύλινοι σύλαιοι (δοκοί) ξεκινούν από το πάτωμα, όπου είναι γερά στερεωμένοι, και φτάνουν προς το ταβάνι, στα 2,20 περίπου μέτρα. Το πλάτος της ξυλοκολώνας στα 20-25 εκατοστά. Η απόσταση μεταξύ τους στα 1,30-1,50 μέτρα. Στο ύψος των 1,65-1,70 μέτρων ένας ξύλινος κύλινδρος, με διάμετρο 20 περίπου εκατοστά, ενώνει τους σύλους με ένα ξύλινο ή σιδερένιο άξονα, που περνάει από το κέντρο του. Δεξιά και αριστερά του κυλίνδρου διαπερνούν καταμεσής και σταυρωτά δύο ζευγάρια ξύλινοι άξονες, από τη μια μεριά στην άλλη, κι έτσι δημιουργούνται δυο τετράδες χειρολαβών διαμέτρου 4-5 πόντους και μήκους 45-50 πόντους, που εξυπηρετούν άριστα τη σύσφιξη στην πιεστική μηχανή, με την περιτύλιξη, στο μέσο του οριζόντιου άξονα, του σχοινιού που τραβάει τη μανέλλα.

Όταν η μανέλλα πλησιάσει το μαγγάνι, ξανατραβιέται, ξετυλίγοντας το σχοινί, προς το πιεστήριο και η σύνθλιψη επαναλαμβάνεται μέχρι εκεί που... «δεν παίρνει άλλο». Με το ξετύλιγμα του σχοινιού ακούεται έντονα και χαρακτηριστικά ο βαρύς κρότος της περιστροφής του «παλάγκου»⁽¹⁶⁾, όπου ήταν περιτυλιγμένο με την ενέργεια της μυϊκής δύναμης.

Εύλινη πιεστική μηχανή

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

(1) Βαστάδι: Από το ρήμα «βαστάζω». Ιδιωμ. βαστώ, κρατώ, συγκρατώ. Πέτρες χτισμένες, «ξεροτροάχαλα», δηλ. χωρίς λάσπη, για τη συγκράτηση χώματος.

(2) Βοτύλου: Αγροτική περιοχή. Τοπωνυμία.

(3) Βγάλλω: Ιδιωμ. Βγάζω, εξάγω, παράγω, παίρνω. – Βγάζω, Βγάλλω: Διώχνω.

(4) Ξεροκόμματο: Κομμάτι ψωμί και τα προς το «ζην» αναγκαία.

(5) Ελιοσάκχουλα: Τα «σακχούλια» της ελιάς. Τα ελαιόπανα.

(6) Κούκχουζα: Τα στερεά υπολείμματα των ελιών ή των αγραμυθιών.

(7) Καστάνια: Μεταλλικό εξάρτημα της μηχανής, που τοποθετείται στα παραλληλόγραμμα ανοίγματα της πάνω κινητής βάσης, για την περαιτέρω σύνθλιψη, με το άνοιγμα προς τα άνω και την τριγωνική εγκοπή κάτω.

(8) Λαμπίκος: Λαμαρινένιο, χυτό (τσιμέντο), ή λαξευτό δοχείο, για το καθάρισμα του λαδιού.

(9) Μπιτόνι: (Μπετόνι): Μεταλλικό-δοχείο, ή και πλαστικό, με ειδικό στόμιο, για τη μεταφορά του λαδιού ή άλλων υγρών. Σχήμα παραλληλεπίπεδο ή και στρογγυλό σε διά-

φορες διαστάσεις. Στόμιο κυκλικό στη γωνία μιας των βάσεων του. Προεξέχει κυλινδρικά με ύψος περίπου 5 πόντους. Το καπάκι είναι βιδωτό, για να κλείνει με ασφάλεια.

(10) Πιθάρι: Πίθος Πιθάρι: Ευρύστομο πήλινο δοχείο, μικρό ή μεγάλο. Το αγγείο. Το αγγείο (Ιδιωμ.). Ή και το κιούπι. Κιούπι (Ιδιωμ.). Τα γέμιζαν, συνήθως, με το λάδι ή το κρασί της χρονιάς.

(11) Κουμπάνια: Ο εφοδιασμός με διάφορα τρόφιμα, κυρίως προϊόντα γεωργοκτηνοτροφικά. Τα λεγόμενα «μαξούλια» (Ιδιωμ.).

(12) Φαϊ: Το φαγητό γενικά. Από τον ανώμαλο τύπο του αόριστου, ρήματος «τρώγω» Έφαγον. Φαγητό, το φαγί, φαϊ.

(13) Μπρατωμένος: Με γερά μπράτσα. Με μνική δύναμη. Δυνατός.

(14) Μακχαράδες: Καρούλια Τροχαλίες Κουβαρίστρα. Κατασκευασμένα από ξύλο, πλασκό ή και μέταλλο.

(15) Ανοματαίων: Ατόμων.

(16) Παλάγκο: Από τη λέξη «φάλαγγα»: Σύστημα τροχαλιών Σύσπαστο ή και το πολύσπαστο με τις πάγιες και ελεύθερες τροχαλίες.

Επιβλητική παράσταση των Ιαματικών Θερμοπηγών του ιατρού Παντελέοντος Παντελίδη, που άφησαν εποχή και προκάλεσαν τον θαυμασμό και το ενδιαφέρον των ξένων για την ιατρική περιθαλφή των, αλλά και διαφήμισαν το άγνωστο τότε νησί μας στο εξωτερικό.

Μέρος Τέταρτο

Ο ελαιοπυρήνας και οι μούργιες: «Κούκχουζα» και «Κατάλοιπα»

Ανεβαίνει η πλάκα της μηχανής, «ξεστήνονται» τα «σακχούλια» και κουβαλιούνται πλάι στη «παραστιά»⁽¹⁾, όπου αδειάζονται τα κατάλοιπα των σφιγμένων ελιών και αγραμυθιών, τα «κουκχουζα», ο αλεσμένος ελαιοπυρήνας, που χρησιμεύει σαν καύσιμη ύλη, άριστης θερμικής αποδοτικότητας και για το λιοτριδί και για τα σπίτια.

Δίπλα στη φεγγοβολή του τζακιού τα ξεραμένα στόματα «κροτάλιζαν» με ευχαρίστηση και βουλιμία τα «χόντραινα κριθαρίτικα κουσουμάδια»⁽²⁾, ποτισμένα με τον ιδρώτα της νοικοκυράς για το «βδομαδάρι»⁽³⁾ του ζυμωτού (ζυμαρωτού) ψωμιού, μαζί με το τυρί της «τυρ(γ)ιάς»⁽⁴⁾, που σου «φάρδαινε και σου 'σπαγε τα ρουθούνια» με τη μοσχοβολιά του και τις γλυκύτερες «ελιόκαυτες»⁽⁵⁾ ελιές.

Εσωτερικό του λιοτριδιού

Εσωτερικό του λιωτρίδιού. Χειροκίνητες μυλόπετρες

Τα πιο πολλά «κούκχουζα» τ' αγόραζε τότε ο επιχειρηματίας αρωματοποιός - αρωματοπώλης από τη Ρόδο, ο Αγιακάτσικας. Εξάιρετος στην κατασκευή αρωμάτων, εφοδίαζε την αγορά της Ρόδου και της Δωδεκανήσου, αλλά και της λοιπής

Εσωτερικό του λιωτρίδιού. Εσωτερικό παράθυρο

Ελλάδας και του εξωτερικού, με τα καλύτερα, ακριβά αρώματα, που είχαν γίνει πια «φίρμα» ξακουστή. Την επιχείρηση ανέλαβαν με επιδεξιότητα τα παιδιά του και συνέχισαν με επιτυχία το έργο του.

Από τα «κούκχουζα», με κάποια τεχνική διαδικασία, το εργοστάσιο Αγιακάτσικα «έπαιρνε» το «πυρηνέλαιο (πυρηνόλαδο)»⁽⁶⁾ και, μαζί με τις «μούργες»⁽⁷⁾, κατασκεύαζε το πράσινο σαπούνι σε μεγάλες ή μικρές πλάκες, που έγραφαν το όνομά του: «ΣΑΠΟΥΝΙ ΠΡΑΣΙΝΟ - ΑΓΙΑΚΑΤΣΙΚΑΣ ΚΑΙ ΥΙΟΙ ΡΟΔΟΣ». Χρησιμοποιούνταν για γενική χρήση. Λούσιμο, πλύσιμο χεριών, σώματος, ρούχων, πιάτων, λοιπών οικουσκευών και για τη «λάτρα»⁽⁸⁾ του σπιτιού. Τα αποτελέσματα εκπληκτικά, υγιεινά και ...πεντακάθαρα.

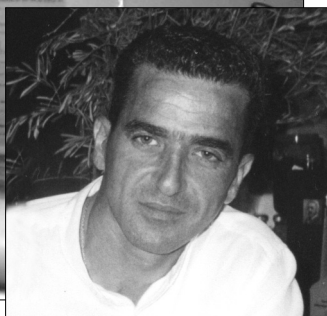
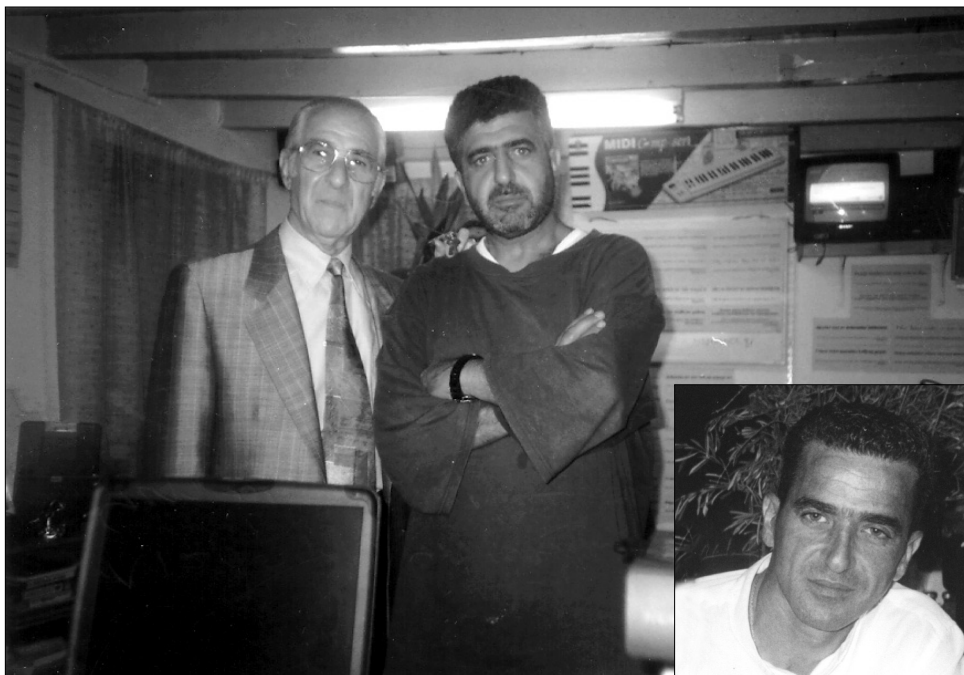
Ακόμη, από τις πρώτες αυτές ύλες, «έβγαζαν» και τα «αιθέρια έλαια», που χρησιμοποιούνταν στην κατασκευή κολώνιας και άλλων πολυτελών αρωμάτων και για τα δυο φύλα και για όλες τις ηλικίες. Βαριά και ελαφρά αρώματα μέσα σε μπουκαλάκια, μικρά ή μεγάλα, που είχαν διάφορα σχήματα, παρμένα από το φυτικό και ζωικό βασίλειο, αλλά και σχήματα έργων τέχνης. Χρώματα κι αρώματα, λοιπόν, στο «ζενίθ» της ποικιλίας και της ομορφιάς τους! Η απογείωση της ευωδίας της αρωματοποιίας Αγιακάτσικα.

Μασουλώντας το «κουσουμάδι» μου, έκατσα σε μια γωνιά απέναντι απ' το τζάκι, στη γλυκιά θαλωρή, που σου ζεσταίνει το σώμα και σου σφίγγει τα κόκκαλα μέσα στο τσουχτερό κρύο του άγριου δεληβοριά.

Η σκέψη μου σταμάτησε κάτω από την ελιά. Γέρικη και ροζιασμένη στο πέρασμα του αδυσώπητου χρόνου! Την ράβδιζαν χωρίς έλεος! Να τους αρνήθηκε, άραγε, τον καρπό της; Ή μήπως ήταν η στιγμή του τέλους; Όχι, βέβαια. Μα ο αρχέγονος τρόπος του μαζέματος του ελιόκαρπου ήταν ο... ραβδισμός! Ο ραβδισμός με τις βέργες. Με μανία και απονιά! Λες κι έπαιρναν εκδίκηση! Στο τέ-

Μηχανή σύσφιξης

Στο λιοτριδί του Μαστρογιάννη.

Νικήτας Μαστρογιάννης - Παναγιώτης Μάρτιν. Στην ένθετη ο Απόστολος Μάρτιν.

λος, στρώμα τα φύλλα χάμω και το κακόμοιρο το δένδρο έμενε φαλακρό κι αγνώριστο! Και με σπασμένα κλαδιά! Ένα πράσινο ...χαλί, που εγώ τό 'βλεπα για ... μαύρο χάλι! Άθελα μοί ξέφυγε ένα δάκρυ! Ένα δάκρυ, που αντάμωσε και δρόσισε τη ρίζα της ελιάς και γλύκανε τον πόνο της! Ένα κούτσουρο με κλαδιά «ξεμισκιλλισμένα»!⁽⁹⁾

Το μυαλό μου ανέσυρε από το μακρινό παρελθόν τη βροντερή φωνή του παππού μου, του Νικήτα του Μαστρογιάννη, που αντήχησε στ' αυτιά μου και με συνέφερε. Και ας τον θυμάμαι «μουγιά-μουγιά»⁽¹⁰⁾. Τον φαντάζομαι με τις μαύρες βράκες και τα «γεμενιά»⁽¹¹⁾ να πηγαioέρχεται και να επιστατεί σε όλα. Ο ίδιος φρόντιζε και για τη μεταφορά των «κούκχουζων» στην αποθήκη του πάνω ορόφου, όπου οδηγούσαν, αρχίζοντας πλάι από το τζάκι, καμιά δεκαπενταριά (15) πέτρινα σκαλοπάτια. Οι βράκες του «έπαιζαν» δεξιά-ζερβά, καθώς ανεβοκατέβαινε με «φούργια»,⁽¹²⁾ αλλά και προκοπή και ενδιαφέρον για τις δουλειές του λιοτριδιού, που ήθελε να γίνονται και σωστά και στην εντέλεια. Τις πιο πολλές φορές φορούσε τα «στιβάδια»⁽¹³⁾ του, που τον βόλευαν καλύτερα. Τα χοντρά «τσουράπια»⁽¹⁴⁾ ζέσταιναν τα πόδια του και το «πουκάμισο» φάνταζε κάτασπρο στο στήθος του. Το μαύρο «καπέλο»⁽¹⁵⁾ τού 'δινε αρχοντιά, μεγαλοπρέπεια και λεβεντιά.

Όμως, στο σημείο αυτό θα σας πω και μερικά ευτράπελα, που χαρακτηρίζουν τα «χιούμορ» του παππού μου. Ήταν «λιοτριδιάρης», αλλά έκανε και το χασάπη και τον «ταμπάκη»⁽¹⁶⁾, χωρίς να αφήνει πίσω και τις δουλειές του χωραφιού. Μά-

λιστα, έκανε και τον ιεροψάλτη. Το λένε αυτοί που το θυμούνται.

Λοιπόν, όταν «έτρεχε» η μύτη του, την σκούπιζε πάνω στις βράκες του και σαν ξεραίνονταν οι... «μύξες» του, λαμποκοπούσαν οι ...ανταύγειες.

Ο καφενές του «Παραμπούτθη»⁽¹⁷⁾, ήταν το πρωινό εντευκτήριο, για να πιουν έναν καφέ όσοι ξυπνούσαν πολύ πρωί ή την αυγή, πριν πάνε στη δουλειά τους. Μια αυγή, παγωμένη κι ολοσκότεινη, ο παππούς μου ο Νικήτας πήγαινε για καφέ στου Παραμπούτθη και μετά θα τραβούσε για το λιοτρίδι. Στην τσέπη του μαύρου του σακκακιού έβαλε από το σπίτι ένα κουσουμάδι για ...αυγερινό βούτημα. Καθώς πλησίαζε τον καφενέ, πήρε το κριθαρένιο παξιμάδι στα χέρια του, για να το 'χει έτοιμο. Τού 'πεσε όμως χάμω. Έσκυψε και τό 'πιασε και το ξανάβαλε στην τσέπη του. 'Όταν έφτασε στον «ποταμό»,⁽¹⁸⁾ όπου ήταν το «καφενείο», πίσω από την Εκκλησιά της Παναγιάς της «Ποταμίτισας»,⁽¹⁹⁾ συνάντησε και πολλούς άλλους πρωινούς επισκέπτες. Μετά την «καλημέρα» παράγγειλε το καφεδάκι του κι άφησε το παξιμάδι πάνω στο τραπέζι. Ο βρακοφόρος καφετζής τον σέρβιρε στο «πι και φι».

– Ε, Μαστρο-Νικήτα, τι είν' αυτό πούχεις πάνω στο τραπέζι;

– Ε,τι είναι; Εν το θωρείς; Παξιμάδι. Το 'φερα για να βουτηθώ στον καφέ μου.

– Ω, Νικήτα, του απαντά ο Νικόλας, Γαδαροβουδιά 'νεί!⁽²⁰⁾

– Αλήθεια; Βρε Νικόλα, εκόντεψε να τη φάω! θά 'ναι μπου μού 'τιφесе στο σκοτάδι κι έσκυψα και το πήρα και αντί για το παξιμάδι «φούχτισα»⁽²¹⁾ τη γαδαροβουδιά. Ήταν ξερή και ξεγελάστηκα!

Πρέπει να σημειωθεί, ότι στα χρόνια της εποχής του παππού μου, άνθρωποι και ζώα ήταν καθημερινή παρέα, λόγω ενασχόλησης στα χωράφια. Οι ακαθαρσίες των βοδιών και των γαδάρων σ' όλους τους δρόμους του Μανδρακίου και των χωριών ήταν συνηθισμένο φαινόμενο! Κατά την ομολογία του πατέρα μου, που ταχτικά μου διηγόταν τόσα και τόσα πράγματα, ο παππούς μου, επειδή συνήθιζε να σκούπιζε τη μύτη του στις βράκες του, απεκόμισε τη «ρετσίνα»⁽²²⁾ «μυξολούφης»⁽²³⁾.

Ο Απόστολος Μάρτιν, δεξιότηχης με γούστο και μεράκι, είναι καλλιτεχνικό ταλέντο σε λεπτουργικές εργασίες και προπάντων ξυλουργικές. Στο λιοτρίδι κατασκευές, επισκευές χειρολαβών κυλίνδρου, τραπεζιών, ξύλινης πιεστικής μηχανής, μάγγανου, βάσης σταθερού χερόμυλου, συντήρηση μεταλλικών μηχανών και κάθε περίεργη και τεχνική λεπτομέρεια, είναι δικά του έργα. Είναι αυτό που λέμε Νισύρικα: «Πιάνουν τα χέρια του».

Ο ραβδισμός της ελιάς – Η εγκατάλειψη

Στη Νίσυρο υπήρχε υπερεπάρκεια λαδιού! Το κάθε σπίτι έκανε κάθε χρόνο την «κουμπάνια» του και γινόταν ακόμη και εξαγωγή! Λάδι καλό και αγνό. Με δουλειά, με κόπο, με ξενύχτι, με αγώνα και υπομονή.

Εκείνο, όμως, που μου έκανε κακή εντύπωση, από παιδάκι, ήταν ο μετά μανίας ραβδισμός των ελαιόδενδρων, για τη συγκομιδή του καρπού! Έχω πει μερικά λόγια για το βάρβαρο αυτό τρόπο του μαζέματος, αλλά τώρα θα σας περιγράψω και τη σχετική εμπειρία μου πάνω σ' αυτό το θέμα.

Ο πατέρας μου και μεις, τα παιδιά του, καθημερινά εξορμούσαμε στα χωράφια. Απώτερος σκοπός ήταν η επιβίωση της οικογένειας. Ο μισθός της Ιταλικής κατοχής για τους δασκάλους και πεινχρός ήταν και, πολύ περισσότερο, δεν περίσσευε! Μετά, λοιπόν, από το μάθημα στο σχολείο ή τους μήνες του καλοκαιριού, οι εξοχικές εξορμήσεις άρχιζαν χωρίς καθυστέρηση. Η μητέρα μου έμενε στο σπίτι για το φαγητό της... «εργατιάς» και για το συγύρισμα και τη γενική λάτρα του νοικοκυριού. Άσε, που και οι αδελφές μου, μετά το χωράφι, ασχολούνταν κι αυτές με τις σπιτικές δουλειές. Σκούπισμα, σφουγγάρισμα, μπουγάδα, τάισμα των κατοικιδίων ζώων, άπλωμα και σιδέρωμα των ρούχων κ.α.

Τέλος πάντων, για να επανέλθω στο θέμα μας, μετά απ' αυτήν την παρένθεση, ο ραβδισμός της ελιάς μου φαινόταν σαν εκτέλεση του κατάδικου. Εκτέλεση χωρίς, ούτε καν, συνοπτική διαδικασία για το... «έγκλημα»! Στην πραγματικότητα δεν ήταν εκδίκηση ή μανία καταστροφής, αλλά αμάθεια και απερισκεψία. Ο ραβδισμός χρησιμοποιείται και σήμερα, όμως με πολιτισμένο τρόπο και τα κατάλληλα μέσα γι' αυτόν. Σκάλες, στρώσιμο κουβέρτας για καθαριότητα και προσοχή στο σπάσιμο των κλάδων. Ξεκλαδίσματα, ραντίσματα για τις αρρώστιες και φροτισμένη περιποίηση των ελαιόδενδρων.

Το βράδυ, ή μάλλον το σκοτάδι, γυρίζαμε «πανστρατιά», ψόφιοι από την κούραση και φορτωμένοι ελιές, γιατί δεν σήκωναν άλλο οι γαδάροι. Αμέσως άρχιζε το καθάρισμα και αλάτισμα του καρπού μέσα στα κοφίνια. Στη συνέχεια, μετά από μερικές μέρες, ακολουθούσε η διεργασία της σύνθλιψης στο λιοτρίδι, όπως έχουμε αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Σήμερα, στο έλεος της ερημιάς και της αφροντισιάς, «υπάρχουν δεν υπάρχουν»... «πέντε ρίζες ελιάς». Η εγκατάλειψη, οι φωτιές, τα αδέσποτα ζώα (δυστυχώς πανελ-

λήνιο αίσχος!), η ερήμωση, ο... πολιτισμός, η αδιαφορία των υπεύθυνων αρχών και φορέων, η εγκληματική κατάργηση του θεσμού της αγροφυλακής (αφού τα ζώα μπαίνουν μες στα σπίτια μας!), είναι τα κυρίαρχα στοιχεία μιας ακατανόητης και ανεξήγητης συμπεριφοράς απέναντι στο φυσικό περιβάλλον. Ένα περιβάλλον σπουδαίας και σπάνιας χλωρίδας και πανίδας, που μόνο από τη Θεία Πρόνοια διατηρείται καταπράσινο με βελανιδιές, αγραμυθιές, πουρνάρια, σπάρτα και μυρσίνη, όλα αυτοφυή και αυτοσυντήρητα και ας έχει χαρακτηριστεί η Νίσυρος, νησί «εξαιρετου και σπάνιου φυσικού κάλλους» από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ελιές, αμυγδαλιές, συκιές, αμπέλια, που είχαν κάποτε την... «πλειοψηφία», αριθμώντας εκατοντάδες εκατοντάδων δένδρα, τώρα είναι... σπάνια είδη! Από την πλευρά της πανίδας, η «πλουμιστή» πέρδικα⁽²⁵⁾ έχει αποδεκατισθεί από την «καραμπίνα» του κυνηγού, ντόπιου και ξένου!!

Παρασύρθηκα λίγο από την οργή μου και μου ξέφυγαν μερικά πράγματα από τα... «δόντια. Όταν γύρω σου αντικρύξεις την παρανομία, δεν μπορείς να μην... εκκραγείς! Δεν μπορείς να μείνεις απαθής!

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

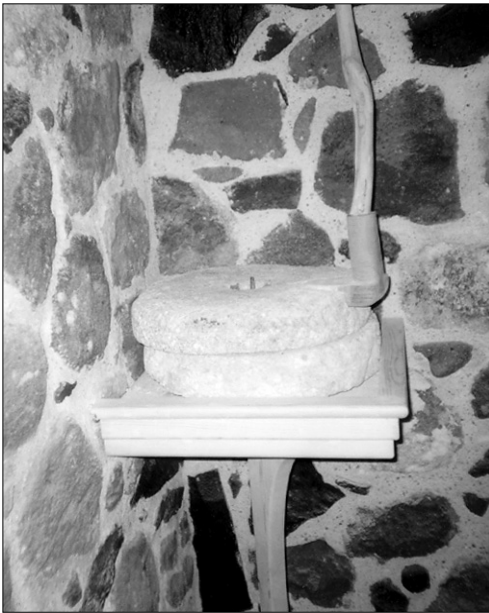
- (1) Παρασιά: Παρά-εστιά, κοντά στην εστιά, στο τζάκι, όπου καίνε τα ξύλα.
- (2) Χόντραйна κριθαρίτικα κουσουμάδια: Παξιμάδια από κριθάρι ολικής άλεσης. Ο χόντρος: Η φλούδα του κριθαριού, που έμενε μέσα στ' αλεύρι.
- (3) Βδομαδάρι: Η ποσότητα όλης της εβδομάδας.
- (4) Η τυρ(γ)ιά: Το κατακάθι, η λάσπη του κρασιού, όπου έβαζαν το ντόπιο τυρί.
- (5) Ελιόκαντες: Ιδιωμ. Το σωστό «ηλιόκαντες». Γνωμένες από τον ήλιο. Ελιές καμένες από τον ήλιο. Πάνω στο δένδρο ή χάμω. Οι χαμάδες.
- (6) Πυρηνέλαιο ή πυρηνόλαδο: Λάδι από τον πυρήνα της ελιάς, που το έπαιρναν ύστερα από ειδική επεξεργασία.
- (7) Η μούργα: Το υπόλειμμα, το κατακάθι του λαδιού.
- (8) Λάτρα: Καθαρισμός, σιγή, σιγή του σπιτιού, του νοικοκυριού.
- (9) Ξεμισκιλισμένος: Ξεμισκιλίζω - Κομματιάζω, κομματιασμένος. (Ιδιωματισμός).
- (10) Μουγιά-μουγιά: Απόμακρη και ασαφής θύμηση (Ιδιωμ.).
- (11) Γεμενιά: Μαύρα παπούτσια από προβιά.
- (12) Φούργια: Βιασύνη, σφοδρότητα.
- (13) Στιβάδια: Μαύρες ψηλές μπότες.
- (14) Τσουράπια: Μάλλινες, μακριές κάλτσες.
- (15) Καπέλο: Φέσι μαύρο, κόκκινο ή βυσσινί. Δίπλωνε στην κορυφή με φούντα μαύρη ή γαλανή.
- (16) Ταμπάκχης: Τουρκ. λ. Ταμπάκ – Αυτός που κατεργάζεται τα δέρματα, ο ταμπάκχης, ο βυρσοδέψης.
- (17) Παραμπούττης: Επώνυμο από παρατσούκλι. Ο Παραμπούττης ήταν ευκολόπιος και αγαθιάρης. Χαζός.
- (18) Ποταμίτσια: Επίθετο της Παναγίας, επειδή η εκκλησία βρισκεται στη θέση «Ποταμός».
- (19) Ποταμός: Τοποθεσία και πλατειούλα στο Μανδράκι.
- (20) Γαδαροβουνιά: Τα κόπρανα των γαϊδουριών. – 'νεί: Είναι (Ιδιωμ.).
- (21) Φούχτσια: Φούχτσα, χούφτσα.
- (22) Ρετσινιά: Έμπλαστρο από ρετσίνι, δυσφήμιση, κατηγορία, κοροϊδία.
- (23) Μυξολούφης: (Ιδιωμ.) Ο μυξιάρης.
- (24) Πλουμιστή: Στολισμένη με πλουμίδια, στολίδια. «Πεποικιλμένη». Σημ. Τη ρετσινιά τη λέμε και «αβανιά».

Μέρος Πέμπτο

Πέτρινα και ξύλινα ευρήματα

Επιστροφή στο βασικό θέμα μας. Στο λιοτρίδι του Νικήτα του Μαστρογιάννη και στο πίσω νότιο μέρος του, υπήρχαν δυο μεγάλες λάντζες (γούρνες) βυρσοδεψείου, όπου επεξεργαζόταν δέρματα ζώων, που από τις προβιές τους γίνονταν τα «γεμενιά». Δυστυχώς οι λάντζες αυτές, που οι διαστάσεις τους ξεπερνούσαν τα 2x3 μέτρα η καθεμιά, συνολικού εμβαδού 12 και πάνω τ.μ., πουλήθηκαν στον ιδιοκτήτη του πίσω σπιτιού, από κακούς διεκδικητικούς και οικογενειακούς διαχειριστές της επιχείρησης, για... «μια πεντάρα»! Δηλαδή το λιοτρίδι έχασε από το μήκος του, προς το βάθος σήμερα του άλλου σπιτιού, πάνω από δυο μέτρα! Τι να πει κανείς;!

Στο αναφερόμενο ελαιοτριβείο βρέθηκαν θαμμένα στο χωματένιο πάτωμα κυλινδρικές μυλόπετρες άλεσης του ελιόκαρπου, καθώς και μυλόπετρες χειροκίνητων μύλων, που άλεθαν το κριθάρι, το σιτάρι, τη φάβα (ιδιωμ. το «μαέρεμα») κ.α.,

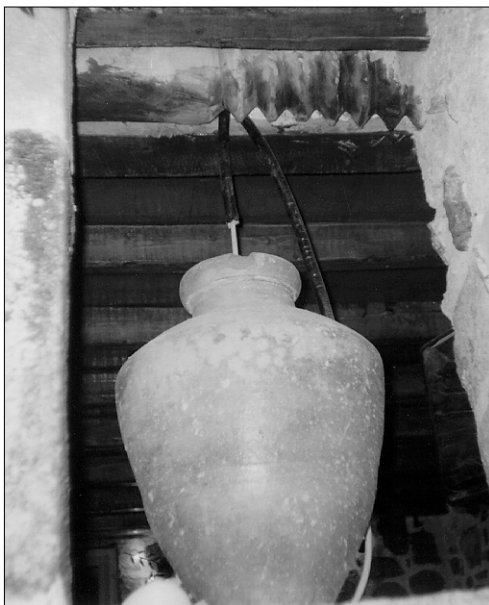
Στο λιοτρίδι του Μαστρογιάννη.
Χειροκίνητος σταθερός μύλος με τη
μυλοκόπη (χειρολαβή)

Λιοτρίδια Μαστρογιάννη - Θοδωρή.
Παλιός κυλινδρόμυλος στην είσοδο του
κτιριακού συγκροτήματος

Λιοτριδί Γιώργη Θοδωρή. Πιθάρι.

Λιοτριδί Ν. Μαστρογιάννη. Πιθάρι.

Ξύλινοι ατέρμονες κοχλίες και, σε άριστη κατάσταση, ξύλινο σύστημα σύσφιξης της ελαιόμαζας (ελαιοζύμη ή χαμούρι). Σήμερα, όλ' αυτά, κοσμούν την είσοδο και τον εσωτερικό χώρο του... «μουσειακού καταστήματος». Στοιχεία ντοκουμέντα και αψεудείς μάρτυρες κάποιων παλαιότερων εποχών, που χάσκουν εκθαμβωτικά μπροστά στα κατορθώματα των επιγόνων τους!

Όμως, «ο κόσμος άλλαξε, αλλάξαν οι καιροί»... κατά τον στιχουργό.

*Μυλόπετρες και μάγγανα,
παλάγκα και σχοινιά,
χέρι πιαστήκαν χαρωπά
στο μόχθο της δουλειάς.*

*Η πλάκα κι η μυλόπετρα
γυρίζουν νύχτα μέρα
κι η «αργατιά»⁽¹⁾ σαν αετός
πετάει στον αέρα.*

*Η μηχανή αγκομαχά
και τα «σακχούλια» ...κλαίνε,
τρέχει το λάδι καθαρό
μες στα νερά που καίνε.*

*Λαμποκοπά η παρασιτιά,
φουντάνουν τα «κουτσούρια»⁽²⁾
και δίνουν λάμψη στα κορμιά
και γέλιο μες στη «φούργια».⁽³⁾*

*Και τον «λαμπίκου» η χαρά
λάμπει σαν το χρυσάφι,
που σκάβουνε για να το βρουν
στον ποταμού την άκρη.*

*Αγραμνιθόπιθα γλνκιά
και «χόντρος» κουσουμάδι,⁽⁴⁾
ξεκούραση στην κούραση
κι ανάσας «μεροφά».⁽⁵⁾*

Καυτό νερό τη μηχανή
την «περιχά»⁽⁶⁾ η «αγκλούπα»,

το λάδι για να ζεσταθεί
και να γεμίσει η κούπα.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

- (1) Αργατιά: Η εργασία, οι εργάτες, τα εργατικά χέρια.
(2) Κουτσούρια: Τα κούτσουρα, τα χοντρά ξύλα.
(3) Φούργια: Και φούρια: Ορμή, βιασύνη, αναστάτωση. Μεταφ. βάσανα.
(4) Χόντρος: Ο αλεσμένος φλοιός του σιταριού, κριθαριού και γενικά των σιτηρών. Αυτό που λέμε σήμερα «ολικής άλεσης».
(5) Μεροφάι: Το φαγητό μιας μέρας. Γνωστή η φράση: «μεροδούλι-μεροφάι».
(6) Περιχά: Το ρήμα περιχώ (Ιδιωμ.) περιχέω, περιχύνω.

Το κέντρο - σαλόνι συνεδρίων.

Μέρος Έκτο

Νισύριοι λιθοξόοι, πετράδες και χτίστες

Στην εποχή που ζούμε, εποχή των εκπλήξεων και της αλματώδους τεχνολογικής και οικονομικής εξέλιξης, τη δουλειά των παραδοσιακών ελαιοτριβείων έχουν αναλάβει ειδικά ηλεκτροκίνητα και ηλεκτρονικά πιεστήρια, εξοπλισμένα με τα τελειότερα και υπερσύγχρονα τεχνολογικά μέσα. Παραδίνεις το προϊόν, περιμένεις λίγο, παίρνεις το λάδι σου και...φεύγεις.

Στο «άψε-σβήσε». Πρόοδος και πολιτισμός, βλέπεις!

Για να γίνουν όμως όλα αυτά, χρειάζεται η ύπαρξη του βασικού στοιχείου, που λέγεται ελιόδενδρο, που λέγεται αγραμυθιά. Αλλά ποιές ελιές και ποιά αγραμύθια! Πολλές φορές ούτε για... δείγμα! Ούτε μια ελιά, ούτε ένα αγραμύθι!

Ποιά δένδρα θα καρποφορήσουν τέτοιους καρπούς; Είμαστε μέσα στο μεγαλόπρεπο και αρχαιόπρεπο κτίριο του λιοτριδιού. Όλο πετρόχτιστο! Μέσα - έξω!

Νισύρινη μονή στον όροφο του λιοτριδιού

Εσωτερικό του λιοτριδιού. Καμάρα

Χτισμένο με ντόπιο παραδοσιακό τρόπο και από πέτρες ντόπιων «νταμαριών»⁽¹⁾, με διάφορες αποχρώσεις. Και η τέχνη παραδοσιακή. Από Νισύριους ειδικούς πετράδες και λιθοξόους. Φαντάζει κυρίαρχο και επιβλητικό στην παραλιακή περιοχή του «Λευκαντιού», που το «μάχονται»⁽²⁾ καθημερινά τα κύματα τα μακροβλήματα του παραγμένου πελάγου,

σταλμένα από το βορρά του Αιγαίου.

Αξιόλογοι και ονομαστοί Νισύριοι πετροσμιλευτές ήταν ο Μ. Μιχάλαρος (Μ. Μουλλός), ο Φίλιππος, ο Δημήτρης Τσουλάτος. Άριστοι λιθοξόοι - πετράδες τα παιδιά του Δημήτρη, ο Κωνσταντής (ο «Σούβλος»)⁽³⁾ και ο Φίλιππος. Ο Σούβλος,

Το ψηφιδωτό στη βεράντα διαμερίσματος του ορόφου

νευρικός και φωνακλός, αλλά εργατικός, φιλότιμος, πονετικός χαρακτήρας, ξύπνιο μυαλό και άριστος τεχνίτης στο σπάσιμο της πέτρας. Σ' αυτό είχε αφήσει «όνομα».

Ήταν έπιανε τη «βαριά»⁽⁴⁾, αναστέναζαν οι πέτρες! Με το κατέβασμα, το αγκομαχητό του ακουόταν εκατοντάδες μέτρα μακριά! Ή με το χτύπημα ή με το «φουρνέλο»⁽⁵⁾, ήξερε την τεχνική του σπασίματος της πέτρας, ανιχνεύοντας τα... «νερά» της, πριν της κατεβάσει ...κατακέφαλα τη βαριά! Τον πέτυχα πολλές φορές σ' αυτή τη δουλειά. Αξιοθαύμαστος! Σπάνια έκανε δεύτερη «κατεβασία»⁽⁶⁾. Με την πρώτη φορά, η πέτρα γινόταν κομμάτια. Ταλέντο περιζήτητο. Δυσεύρετο σήμερα.

Καλλιτεχνήματα και ψηφιδωτά

Εξαιρετοι πετράδες και λιθοξόοι, σήμερα, στη Νίσυρο, είναι ο Μιχάλης ο Χατζόγλου στον Εμπορείο και ο Ντίνος ο Παπαδέλιας στο Μανδράκι. Τα έργα τους μιλούν από μόνα τους. Η εξειδίκευση του Μιχάλη στα πετρόχιστα καμπαναριά και στους τοίχους σπιτιών και οι κατασκευές του Ντίνου με ψηφιδωτά και βότσαλα ποικίλων παραστάσεων, που είναι παρμένες από την αρχαιότητα και τη νεότερη τέχνη και ιστορία, σ' αφήνουν με ανοιχτό το στόμα! Στις πλατείες του Δημαρχείου και του «Ποταμού»⁽⁷⁾, στο συντριβάνι της πλατείας «Φωτιάδη», όπου, κάποτε ήταν δρόμος μέσα από στοά (καμάρα) και στη γωνία υπήρχε λάμπα πετρελαίου για φωτισμό τη νύχτα, σε αυλές πολλών σπιτιών, σε σκαλοπάτια, σε βεράντες και αλλού, θαυμάζεις τη δεξιοτεχνία του Ντίνου! Εκπλήττεσαι με την ευστροφία του στη σύλληψη ιδεών και σχεδίων και την εφαρμογή τους με μεγάλη πιστότητα, λεπτομέρεια, ευχέρεια και ταχύτητα. Η επιδεξιότητα και ικανότητά του δεν σταματούν εδώ. Άριστος κατασκευαστής και χαρακτήρας διάφορων ξυλόγλυπτων και, προπάντων, ντόπιων και ξένων παραδοσιακών μουσικών οργάνων. Λύρες, μπουζούκια, μαντολίνα, λαγούτα, βιολιά, θαυμαστά τεχνήματα των χεριών του. Κι ακόμα, σκάλισμα φοβερό και λεπτομερειακό, ποικίλων παραστάσεων και συμπλεγμάτων, που απορρέουν από δικές του επινοήσεις. Επίσης λαξευτής πέτρας και μαρμάρου! Και όλα αυτά, με ελάχιστα πενιχρά μέσα και αυτοσχέδια εργαλεία! Έργο του είναι και η μαρμάρινη περικεφαλαία, σε κυκλικό πλαίσιο, του «Άγνωστου Στρατιώτη», στην «πλατεία του Ηρώου», στην περιοχή του Αγίου Σάββα. Κατασκευές ή ανακατασκευές λιθόστρωτων ή πλακόστρωτων δρόμων, βρίσκουν στα ικανά χέρια του Παπαδέλια τον... «μάστορά» τους. Το λιθόστρωτο δρομάκι «Ευαγγελίστρια - Διαβάτης»⁽⁸⁾, που κατέστρεψαν εντελώς λόγω ασυδοσίας! τα αδέσποτα ή τα «δήθεν» αδέσποτα ζώα, ξαναζωντανεύει και ξαναειτουργεί με την πρωτοβουλία του. Το δύσκολο πέρασμα προς την πανέμορφη παραλία των «Χοχλάκων», την καλύτερη βοτσαλένια – με χοντρό βότσαλο, τους «χοχλάκους», όπως τους λέμε στη Νίσυρο – παραλία του νησιού, που φιλοξενεί εκατοντάδες λουόμενους κάθε καλοκαίρι, γίνεται πλακόστρωτο και η πρόσβαση είναι τώρα εύκολη και άνετη. Η θέα αυτής της μαγευτικής παραλίας, που βρίσκεται στα ΒΔ του μοναστηριού της Παναγίας «Σπηλιανής», από τον «Οξό» της Μεγαλόχαρης, σου προκαλεί θαυμασμό και δέος. Τα επικίνδυνα σημεία στα ΒΑ,

στα Β. και ΒΔ. του γκρεμού, τα «ψόφια», όπως τα λέμε, κατακρημνίζονται από τον Ντίνο, που, δεμένος από τη μέση, αφηφάει τον κίνδυνο, για να καταστήσει ασφαλή τη διάβαση των διερχομένων. Μετέωρος στο δύσκολο αυτό έργο, χαμογελάσαν να μη συμβαίνει τίποτα κι εσύ τρέμεις, που τον βλέπεις! Κι αν δεν ήταν αυτός, δεν τολμούσε να αναλάβει κανείς αυτήν τη δουλειά. Και μη νομίζετε, ότι η ανταμοιβή του είναι... πλουσιοπάροχη. Κάθε άλλο. Είναι η...συνθησιμένη!!

Εκτός από τους προαναφερόμενους, πραγματικά καλλιτέχνες, έχουμε κι άλλους σπουδαίους τεχνίτες στην κατεργασία της πέτρας, όπως είναι ο Βορειοηπειρώτης Μιχάλης Καλτσής, ο Αλβανός Artan Hokja, (ο επιλεγόμενος Παντελής, για ευκολία), ο Ανδρέας Πόλος από την Αστυπάλαια, ο Βασίλης Πατρίκης, όλοι τους εγκατεστημένοι οικογενειακώς στη Νίσυρο, εκτός από το Βασίλη τον Πατρίκη, που είναι εγκατεστημένος στη Νέα Υόρκη.

Στη χορεία αυτή των εξαιρετών δεξιοτεχνών και πολλαπλών «ταλέντων» θα πρέπει να μνημονεύσω «τον αλήστου μνήμης και αιωνίας αναπαύσεως» και να εξάρω συνάμα τον βαθυστόχαστο και προσοντούχο πνευματικόν άνθρωπο, το ανήσυχο και εύστροφο μυαλό και σμιλευτή της τέχνης, ποιητή και συγγραφέα, εκλεκτό συμπατριώτη μας, το Νίκο Χαρτοφύλη. Σταματώ μπροστά στη μνήμη του! Τηρώ σιγή ενός λεπτού στην ανάμνησή του! Υποκλίνομαι με σεβασμό στο Νίκο το «Ρούσσο». Στο «Ρουσσάκι», όπως τον λέγαμε, γιατί η μητέρα του ήταν Ρωσίδα. Η Βαρ. Μιχαηλόβιτς.

«Χαρτοφύλης» το πατρώνυμο του. Μα κανείς δεν τον ήξερε μ' αυτό. Εμπνευσμένος καλλιτέχνης. Και κοντά στα άλλα, εξάιρετος ζωγράφος και αγιογράφος. Άριστος στην κατασκευή ψηφιδωτών! Με έγχρωμες ψηφίδες. Η ψηφιδωτή εικόνα του Αγίου Νικολάου, στην είσοδο του Νεκροταφείου της Νισύρου, καθώς και το ψηφιδωτό της εικόνας του Αγίου Νικήτα του Νισυρίου, στην πρόσοψη της εισόδου του Ναού, στο λιμάνι, και άλλα, είναι έργα δικά του! Δίπλα στα γραφεία της Δ.Ε.Η., σε ειδικά διαμορφωμένο δημοτικό χώρο, εκτίθεται το ψηφιδωτό της μορφής του παλιού Νισυρίου, που...είναι έτοιμος να σου... μιλήσει! Μια αναπαράσταση, σε μικρογραφία, του εσωτερικού του Νισυρικού σπιτιού, με το χειρόμυλο, το φούρνο, τη «βηστέρινα»⁽⁹⁾, το «σουφρά»⁽¹⁰⁾, το «καπράτσι»⁽¹¹⁾. Ο μύλος με την πλάκα, τη μηχανή σύσφιξης, την παρασιά και το παλάγκο με το μάγγανο στο παραδοσιακό λιοτρίδι κ.α., βρίσκονται στον παραπάνω εκθεσιακό χώρο.

Νισυριακά πονήματα από την πραγματικότητα, πραγματικά τεχνοποιήματα μαρτυρούν το πέρασμα της αφής της ικανότητας του Ν. Ρούσσου. Ακόμα το πολύγραφο συγγραφικό έργο του, κοσμεί σήμερα Δημοτικές, Σχολικές και ατομικές βιβλιοθήκες. Φόρος τιμής το «συχώριο» μας⁽¹²⁾ στον ξεχωριστό συμπατριώτη μας!

Και μια υποσημείωση: Το «Ρουσσάκι» έκανε ακόμα και τον απλό εργάτη, το χτίστη, το σοβατζή, για να οικονομήσει «τα προς το ζην» αναγκαία! Είχε τρομερές οικονομικές ανάγκες και δεν ντρεπόταν, ούτε και φοβόταν τη δουλειά. Μάλλον η δουλειά τον φοβόταν. Πολυλογάς, αλλά ταπεινός και καταδεχτικός. Κοιμήθηκε ακόμα και κάτω από στέγες, σε εγκαταλελειμμένα σπίτια και «χαλατά»⁽¹³⁾ και μάντρες, πού 'σταζε το νερό της βροχής πάνω του και του πάγωνε και του τρυπού-

σε το κορμί. Ύποφερε πολύ!

Σημ. Ο Ρούσσοσ (Χαρτοφύλης) είχε σπουδάσει δάσκαλος στην Παιδαγωγική Ακαδημία Ρόδου, αλλά δεν εξάσκησε ποτέ το επάγγελμα του εκπαιδευτικού.

Και τώρα, κοντά στον Απόστολο Καλλούδη, τον Νισύριο δάσκαλο. Σπουδαίο ταλέντο στην πετρογλυπτική και την ξυλογλυπτική, Ακόμα και στη ζωγραφική, την αγιογραφία και το κέντημα! Σχεδιάζει μόνος του και εκτελεί μόνος του. Προσφέρει σ' όλους τις ιδέες του με αγάπη και καλοσύνη. Λατρεύει καθετί το αρχαίο και αρχαιοπρεπτό. Τρέχει με ζήλο και μεράκι, εθελοντικά, μαζί με τον Ντίνο και τον αρχαιοφύλακα Νισύρου Γιώργο Σακελλαρίδη, σε πλαγιές και βουνά, για τη συντήρηση ή και ανακάλυψη αρχαιοτήτων και αρχαιολογικών ευρημάτων. Συλλέκτης παλιών παραδοσιακών αντικειμένων και θαυμαστής της «αντίκας», ανασύρει, πολλές φορές ακόμα και μέσα από τα σκουπίδια, έργα τέχνης και «απαλαιά»⁽¹⁴⁾ κομμάτια, που, οι ανίδεοι και αδιάφοροι, τα «ξεφορτώνονται» – δέθεν – από το σπίτι τους! Τα θεωρούν περπτά και άχρηστα.

Αρχαιοφίλος ο Απόστολος, είναι μέλος του «Ομίλου Αρχαιοφίλων Νισύρου (Ο.Α.Ν.). Η αγάπη του για το «παλιό και αρχαίο» είναι αληθινή και καθόλου εξωπραγματική. Μακριά από τις υπερβολικές και τις έμμονες και «σκουριασμένες» αντιλήψεις γύρω από το γούστο και το μεράκι του. Δεν είναι άνθρωπος των ακροτήτων και του «εξτρεμισμού». Δεν υπερβαίνει τα όρια της λογικής, που οδηγούν στο πάθος. Ήπιων και χαμηλών τόνων.

Η χαρακτηριστική στο ξύλο τον μαγεύει και τον απορροφά. Περίφημα τα σκαλισμάτα και τα σχέδιά του. Σκαλιστές διακοσμήσεις σε «πόδια» τραπεζιών, καθισμάτων, ντουλαπιών, διάφορων επίπλων και γλυπτά αντικείμενα. Και πέτρινα και ξύλινα καλλιτεχνήματα, από χέρι καλλιτέχνη!

Μην ξεχνάμε, πως, πέτρες, μυλόπετρες και πλάκες, λαξεύονταν στον τόπο της παραγωγής τους. Λίθος γνωστός ως «πέτρα Νισυρίτις», σημειώνει ο Διονύσιος ο Περιηγητής. Και ο Στράβων στη Γεωγραφία του (σελ. 488): «...και μυλίου λίθου τοις γοῦν ἀστυγείτοσιν ἐκείθεν ἐστίν ἢ τῶν μύλων εὐπορία».

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

(1) *Νταμάρι: Λατομείο εξόρυξης πετρωμάτων και άλλων οικοδομικών υλικών.*

(2) *Μάχονται; ρ. μάχομαι: πολεμώ, έχω εχθρότητα με κάποιον. Μισώ, θέλω να εκδικηθώ. Απ' όπου και το Νισύριο, που συναντιέται στα παιχνίδια των παιδιών: (Α) μάχη ή αγάπη; θέλοντας να βρουν τρόπο συμφιλίωσης, έθεταν το ερώτημα αυτό, με αγγελιαφόρους, στο άτομο ή την ομάδα της απέναντι πλευράς. Από τη θετική ή αρνητική απάντηση διαμορφωνόταν το αποτέλεσμα.*

(3) *Σούβλος: Επωνυμία ή παρατσούκλι του Κωσταντή του Τσουλάτου, επειδή «σούβλιζε», κατά κάποιον τρόπον, όλους. Όπως λέμε: «τους ...έμπαινε». Αλλά και επειδή σε όλα του, και στη δουλειά του, ήταν επίμονος.*

(4) Βαριά: Μεγάλο σφυρί, κυρίως του σιδερά, αλλά χρησιμοποιείται ευρύτατα και σε άλλες χειρωνακτικές εργασίες.

(5) Φουρνέλο: Τρύπα σε μεγάλο βρόχο, γεμάτη ερηκτική ύλη, για την ανστίναξη. Χαρακτηριστική η φράση: «Βάρδα... φουρνέλο», για την απομάκρυνση των τυχόν διερχομένων ή διαμενόντων στον τόπο των εργασιών.

(6) Κατεβασιά, ή κατεβασκιά: Το κατέβασμα της βαριάς.

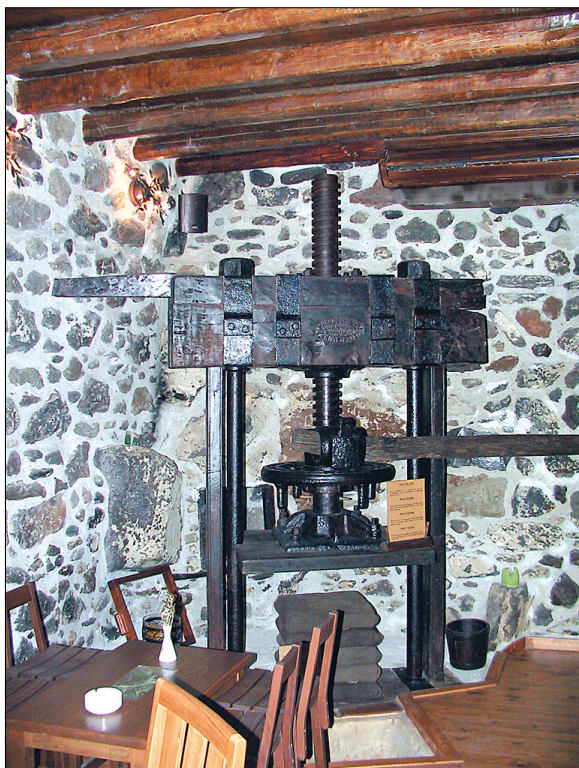
(7) Ποταμός: Ονομασία συνοικίας της πόλης του Μανδρακίου. (8) Ευαγγελίστρια Διαβάτης: Το μοναστήρι της Παναγίας της «Ευαγγελίστριας» βρίσκεται στους πρόποδες του βουνού «Διαβάτης», όπου είναι και η μονή της Παναγίας της «Διαβατινής». Η κορυφή του στα 698 μέτρα φιλοξενεί το εκκλησάκι του Προφήτη Ηλία. Στα 1930 περίπου, σ' ένα κελί πετρόχτιστο της Διαβατινής, έμενε η μοναχή Μοσχού (Μοσχού). Το κελί υφίσταται μέχρι σήμερα.

(9) Βηστέρονα: Πιο σωστά - γηστέρονα: Στέρονα μέσα στη γη. Δεξαμενή νερού.

(10) Σουφράς: Συνήθως στρογγυλό, πολύ χαμηλό τραπέζι φαγητού, με τη «τσανάκα» ή «μουχούρα» (μεγάλη πλήρη βαθιά πιατέλα), απ' όπου έτρωγαν όλοι.

(11) Καπράτσι ή κραπάτσι: Τενεκεδένιο κυλινδρικό δοχείο (το ανασυρτάρι), που χρησιμοποιείται για άντλημα νερού από τη στέρονα.

(12) Συχώριο: Συχώρηση, άφεση αμαρτιών.

(13) Χαλατό: Ερειπωμένο σπίτι, χαλάσματα σπιτιού.

(14) Απαλαιά: Παλιά, αρχαία – Μια Νισύρικη παροιμία λέει πάνω σ' αυτό: « Των απαλαιών τα λόγια με το(ν) βεξενέ». Δηλ. μετροημένα, λογικά.

Σημ.: Η Εκκλησία της Παναγίας της Ποταμίτισσας βρίσκεται στον «Ποταμό», απ' όπου και η ονομασία της, καθώς και το παλιό ζαχαροπλαστείο (σήμερα σπίτι) του Μπάριμπα-θοδωρή.

←
Η μηχανή

Μέρος Εβδομο

Άλλα ελαιοτριβεία στη Νίσυρο

Το οίκημα του ελαιοτριβείου του Νικήτα του Μαστρογιάννη, σήμερα είναι ενσωματωμένο με το διπλανό πετρόχτιστο του Ζαννή και μαζί αποτελούν ένα δίδυμο παραδοσιακών λιστριδιών, όπου θαυμάζει κανείς την τεχνική και την κομψότητα των παλιών μέσων άλεσης και σύνθλιψης του ελαιόκαρπου. Τα μάγγανα, οι πλάκες, οι μυλόπετρες, ο λαμπίκος και το τζάκι, αναπαλαιωμένα στην εντέλεια και με κάθε λεπτομέρεια της παραδοσιακής τους μορφής, παραδίνονται απολαυστικά στις αισθήσεις των επισκεπτών, ντόπιων και ξένων, που περιηγούνται το νησί.

Η επισκευή και αναπαλαίωση του κτιριακού συγκροτήματος πραγματοποιήθηκε βάσει προγραμμάτων χρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) με επιδότηση. Μεγάλη αίθουσα διασκεδάσεων, συνεδριάσεων και συνεδρίων, αλλά και καφετέρια, λειτουργούν στον ισόγειο χώρο. Στον όροφο έχουν διαμορφωθεί δύο διαμερίσματα παραδοσιακά με «Νισύρικες μονές»⁽¹⁾, «μουσάντρες»⁽²⁾, «αποθήκη ή κελάρι»⁽³⁾ και «πάγκο»⁽⁴⁾, το ένα με πέτρινο μπαλκόνι και το άλλο με πετρόχτιστη βεράντα. Μέσα και έξω, τα πάντα από πέτρα. Οι καμάρες (αψίδες) με πελεκητή πέτρα, τονίζουν τη μεγαλοπρέπεια, την αρχοντιά και την επιβλητικότητα της όλης κατασκευής.

Ιδιοκτήτες της οικοδομής και της επιχείρησης, τα αδέρφια Παναγιώτης και Απόστολος Μάρτιν, παιδιά της αδελφής μου Γούλας, αξιέπαινοι για τις άοκνες προσπάθειες και προγραμματισμένες δραστηριότητές τους.

Η κατασκευή και επισκευή του οικοδομήματος είναι του Μιχάλη Καλτσή, του Βορειοηπειρώτη, που προμηθευσαμε, εξαιρετου τεχνίτη με γούστο, μεράκι, κεφι και καλ-

Νισύρική μονή στο άλλο διαμέρισμα του ορόφου

λιτεχνική προοπτική. Αυτός και το συνεργείο του ξέρουν καλά τη δουλειά τους. Ξέρουν τι κάνουν, γιατί τους οδηγεί η εμπειρία και επιδεξιότητά τους.

Στην περιοχή, λοιπόν, του «Λευκαντιού» βρίσκονται δυο λιοτρίδια: του Μαστρογιάννη και του Ζανή (μετέπειτα Βογιατζή), με πολλές ομοιότητες μεταξύ τους. Ενώνονται με μεγάλες καμάρες σε ένα, που το έχουμε περιγράψει σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Εδώ πρέπει να σημειώσουμε, ότι και οι δυο μηχανές σύσφιξης, φέρουν στο πάνω μέρος τους, σε ελλειψοειδές σχήμα (αυγού), μian ετικέτα μεταλλική με την επιγραφή, τίτλο και όνομα του εργοστασίου της παραγγελίας τους, χωρίς όμως καμιά χρονολογία:

Νισύρινη μονή στον όροφο

Μανδράκι. Η Βιολιάινα (Μαρία του Βιολή)
(Η Μαρία του Περικλή)

Στο πάνω μέρος της «φίρμας» (ελλειψοειδώς):

ΜΗΧΑΝΟΥΡΓΕΙΟΝ ΙΠΠΟΔΑΜΟΣ

Στο κάτω μέρος της «φίρμας» (ελλειψοειδώς):

ΧΡ. ΠΑΠΠΑΪΩΑΝΝΟΥ ΕΝ ΠΕΙΡΑΙΕΙ

Εκεί στο εκκλησάκι του «Πανορμίτη»,⁽⁵⁾ απέναντι από του «Μπαγιάτη τα σπίτια»,⁽⁶⁾ βρίσκεται το τρίτο λιοτρίδι. Το λιοτρίδι του «Βιολλή», που σήμερα ανήκει στην Πόπη του Βιολ(λ)ή-Κυπραίου. Είναι συντηρημένο και διατηρημένο σε άριστη κατάσταση, με το μεγαλύτερο μηχανή-

μα σύσφιξης του ελιόκαρπου και τη μεγαλύτερη πλάκα και κύλινδρο περιστροφής για την άλεση σ' όλη τη Νίσυρο! Αλλά και ο χώρος του ελαιοτριβείου είναι διπλάσιος και τριπλάσιος από τα άλλα! Ο πάνω όροφος χρησιμοποιείται, ή μάλλον ήταν ανέκαθεν κατοικία των μελών της οικογένειας Βιολή.

Μαντράκι. Ενετικό Κάστρο

Πάμε τώρα στο «Λαγκάδι»⁽⁷⁾, όπου βρίσκεται ο τέταρτος «λιοτρίδης»⁽⁸⁾. Ανεβαίνοντας την ανηφόρα του «Ποταμού του Λαγκαδιού»⁽⁹⁾, που «βρέχει δε βρέχει, τρέχει...», όπως μας θυμίζει ο λαϊκός στίχος, στο ύψος μετά την εκκλησιά της Παναγίας της «Καθολικής»⁽¹⁰⁾, στα δεξιά μας, συναντούμε το παραδοσιακό πιεστήριο εξαγωγής λαδιού του Γερμανού (Χριστοφόρου) και μετέπειτα του Κάρη. Του Νίκου του Κάρη (Καρακωνσταντή).

Το Ηφαιστειο. (Αξιωλος)

Δύο σκαλοπάτια από το δρόμο και βρίσκομαι στο εσωτερικό του λιοτριδιού. Πατάτες, κρεμμύδια, κολοκύθια, άλετρα, σχοινιά, εργαλεία και άλλα... «τήδε κακείσε». Το μισό οικοδόμημα είναι λαξευμένο μέσα στον «πορό»⁽¹¹⁾, καφεκόκκινο πέτρωμα του γκρεμού, που καταλήγει στο ακρωτήριο του «οξού της Παναγίας της Σπηλιανής»⁽¹²⁾. Τα κλειδιά βρίσκονται στα χέρια του Γιώργου του Μπίλλη. Το λιοτρίδι είναι προικιο της νύφης του Άννας, κόρης του Ν. Κάρη, που πήρε το γιο του τον Τριαντάφυλλο.

Ο Παντελής ο Κατακαλέας, υδραυλικός, είχε κάνει στα 1968 περίπου ριζική ανακαίνιση και διαρρύθμιση των πάντων. Είναι

όπως ακριβώς τα βλέπουμε σήμερα. Μια τεράστια μυλόπετρα κατά παραγγελία, από την απέναντι Κω (πιθανώς απ' το χωριό Κέφαλος). Η διάμετρος του 1,50 μ. στη μεγάλη βάση, προς τον κεντρικό κάθετο άξονα της πλάκας και 1,40 μ. στη μικρή, προς το κυκλικό τοίχωμα της πλάκας για τη συγκράτηση της ελαιοζύμης. Το πάχος (ύψος του κυλίνδρου) 0,45 μ. Η πλάκα (κύλινδρος κι αυτή, που στερεώνεται στο δάπεδο με την κάτω του βάση) έχει ύψος 0,70 μ. και είναι μονοκόμματη. Η πάνω βάση υπερυψώνεται περιφερειακά κατά 0,10-0,15 μ. για να εμποδίζει το προϊόν να πέφτει προς τα έξω, κατά τη διάρκεια της άλεσης. Η διάμετρος της πλάκας 2,20 μ.! Είναι το μοναδικό λιοτριδί στο Μανδράκι, που η μυλόπετρα περιστρέφεται με τη δύναμη ζώου (αλόγου ή μουλαριού). Στην «πισκιά»⁽¹³⁾ των καπουλιών του και στα δυο άκρα της, δένεται, δεξιά και αριστερά, το περιλαίμιο του ζώου, που είναι δερμάτινο, για να έχει αντοχή στο τράβηγμα και τον ιδρώτα.

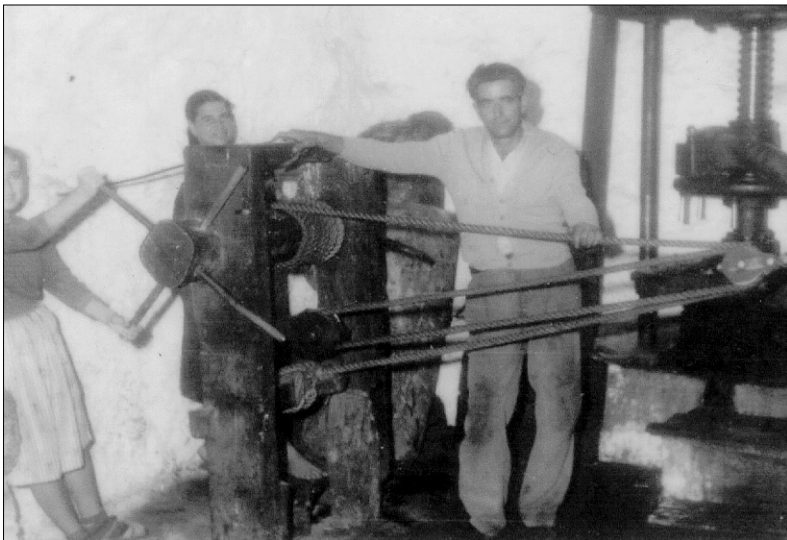
Πάνω στο περιλαίμιο, στον τράχηλο του ζώου, καταλήγει, στερεωμένος γερά ο σιδερένιος μοχλός της βαριάς μυλόπετρας, που ξεπερνάει στην άλλη βάση της. Οι παρωπίδες (δερμάτινες καλύπτρες των ματιών των ζεμένων ζώων, οι κλάπες) περιορίζουν την ακτίνα ορατότητας του ζώου, για να μην ενοχλείται και να δουλεύει γρήγορα.

Η παλιά μυλόπετρα του λιοτριδιού του Κάρη βρίσκεται σήμερα χτισμένη στη βάση του τοίχου ενός «χαλατού»⁽¹⁴⁾, απέναντι ακριβώς από το ελαιοτριβείο. Η διάμετρος αυτού του κυλίνδρου είναι 0,50 μ. και το μήκος του 0,90 μ. Μια ξύλινη σκάλα, πίσω από τη συσφικτική μηχανή οδηγεί σ' ένα ξύλινο πατάρι (πάτος) ή ημιπά-

Λιοτριδί Νίκου Κάρη (ο παλιός κύλινδρος). Από αριστερά: Πολυξένη Παριανού (της Χωριανής), Άννα Παριανού (κόρη Πολυξένης), Ασημίνα Μαραγκού (Χριστοφόρου), Νίκος Κάρης, Άννα Πανταρώτα (Αμαρώτη).

τωμα, όπου αποθήκευαν τα «κούκχουζα» και άλλα χρωστικά. Με μια μεγάλη πέτρινη καμάρα, ο χώρος τέμνεται στα δυο. Στο μέσα μέρος είναι εγκατεστημένη η πλάκα άλεσης με τη μυλόπετρα και στο έξω, προς την είσοδο, όπου βρίσκονται η μηχανή και το μάγγανο. Ο χώρος της πλάκας και του παταριού είναι λαξευμένος μέσα στον γκρεμό.

Αννα Μπίλλη, Σοφία Χαρτοφύλη (Χωριανής), Νίκος Κάρης

Και τώρα, παρέα με τους συμπατριώτες μου Νισύριους Γιάννη Νικητιάδη (Γιάννη του Παντελή), Γιώργο Μπίλλη και Γιάννη Χριστοφόρου, καθισμένοι ανέμελα και νωχελικά στις ψάθινες καρέκλες μας, πίνουμε το καφεδάκι μας, «μέτριο», ή «με ολίγη» ή «βαρύγλυκο», κάτω από τη δροσιά των καταπράσινων και «ευσκιάφυλλων» δένδρων της «Ηλικιωμένης»⁽¹⁵⁾, απολαμβάνοντας την ομορφιά και τη γραφικότητα του μαγευτικού τοπίου, το συναυλιακό κελάδημα των σπουργιτιών,

χιλιάδων σπουργιτιών, σε μια θεσπέσια μουσική συμφωνία, λουσμένοι, κυριολεκτικά, στην ευπρόσδεκτη θαλπωρή μιας απαλής χινοπωριάτικης λιακάδας!

Συζητούμε για τα λιοτρίδια και οι πληροφορίες

Νίκος Κάρης, Αννα Βεζύρογλου - Λυκοπάντη (του Κόλλυβα)

Λιοτριδι Κάρη, Καλ. Εμμανουηλίδη (Πόπη Μαούλη), Άννα Κάρη, Ασημένη Χριστοφόρου (Καρακωνσταντή), Νικήτας Κορωνάιος, Πασχάλης Χριστοφόρου, Γιάνν. Τσίμπερλος, Μιχάλης Επιτρόπου, Μαρία Εμμανουηλίδου

Γιώργης Χριστοφόρου (Γερμανός), Άννα Κάρη (Καρακωνσταντή)

τους είναι πολύτιμες και διαφωτιστικές. Παλιοί Νισύριοι, με πλούσιες γνώσεις και πολλή σοφία μέσα στο κεφάλι τους γύρω από τα παλιά και τα παραδοσιακά και τα «τοπικά νέα», γιατί έχουν ζήσει βαθιά στο «πετσι» τους καταστάσεις και γεγονότα, σε εποχές δύσκολες και σε καιρούς σκληρής δουλειάς για επιβίωση. Και σαν κτηνοτρόφοι και σαν γεωργοί και σαν εργάτες, σε αντίξοες συνθήκες, άντεξαν τις κακουχίες και «στάθηκαν όρθιοι». Όλοι τους δούλεψαν με κέφι, αλλά και χιούμορ, στα χρόνια της μεγάλης «λαδιάς»⁽¹⁶⁾. Πολλές ελιές, πολλή δουλειά, πολύ λάδι και... πολλή κούραση. Έζησαν κοντά στην πλάκα, τη μηχανή και τα μάγγανα. Νύχτωσαν, αγρύπνησαν, σήκωσαν τενεκέδες λάδι στο «νώμο» και σίγουρα γεύτηκαν τ' αλεσμένα σύκα με τ' αγραμύθια, την πεντανόστιμη λιχουδιά της «αγραμυθόπιπτας». Σίγουρα η γεύση της είναι ακόμα στο στόμα τους και είμαι βέβαιος πως την αναπολούν, όπως κι εγώ! Μπό-

λικο παχύ λάδι, καθαρό, αρωματικό, υγιεινό. Αλειμμένο στο αχνιστό χωριάτικο ψωμί, ψημένο στον σπιτικό φούρνο με τα ξύλα, στις πίτες, στο φαγητό, στα γλυκίσματα, στις σαλάτες, προσδίνει γεύση και περιχαρακώνει την πολύτιμη υγεία μας αναμφισβήτητα.

Η κουβέντα μας κράτησε αρκετή ώρα. Μου λύνουν πολλές απορίες και με βγάζουν από πολλά αδιέξοδα των σκέψεών μου. Ο Γιάννης ο Νικητιάδης διηγείται με το δικό του τρόπο και με χαριτωμένο χιούμορ και «σπάμε πλάκα» με όσα μας λέει. Ξεκαρδιστήκαμε στα γέλια, όταν άρχισε να μας εξιστορεί την κλωτσιά του μουλαριού, πού 'φαγε ο Μπίλλης μες στο λιστρίδι του Κάρη την ώρα της δουλειάς. Ακόμα μου 'ρχεται να γελάσω.

Άλλες πληροφορίες

Πολλές και χρήσιμες πληροφορίες για το παραδοσιακό ελαιολιχνιστήριο και τον τρόπο και την τεχνική της λειτουργίας του μου 'δωσε η αδελφή μου Γούλα (Μαρία, Μαριγούλα, Γούλα), που θυμά-

Γιώργης Χριστοφόρου (Γερμανός), Άννα Κάρη (Καρακωνσταντή). Η προσωνομεία «Γερμανός» του δόθηκε για την αυστηρή τήρηση του λογου του.

Λιστρίδι Νίκου Κάρη. Η πλάκα και ο κυλινδρόμυλος

ται αρκετά πράγματα για τον παππού μας τον Νικήτα του Μαστρογιάννη, το βρακά, που τον πείραζε και του τραβούσε και καμιά φορά τη βράκα! Η Γούλα Μάρτιν, λοιπόν, γνωρίζει πολύ καλά και τα μηχανήματα και τη λειτουργία τους και την τεχνική τους. Λεπτομέρειες και πρόσωπα, που «παρέλασαν» από το λιστρίδι, τιά'χει γραμμένα στο μυαλό της και τα ξέ-

ρει «απ' όξω κι ανακατωτά»⁽¹⁷⁾. Θυμάται, όπως λέμε Νισύρικα, «του πάφου το κουτάλι»⁽¹⁸⁾. Στις λεπτομέρειες που μου έχει διηγηθεί, στηρίζεται η καλή περιγραφή του ιστορικού και παραδοσιακού αυτού θέματος, που έχει περάσει πια στο παρελθόν, χωρίς όμως να έχει ξεχαστεί. Και δεν θα πρέπει να το σκεπάσει ποτέ η λησμονιά, γιατί αποτελεί το βάθρο του θριάμβου της νεότερης αματώδους τεχνολογικής προόδου του πολιτισμού μας.

Στην ανηφορία του «Λαγκαδιού» μου διηγείται ό,τι δεν μπορούσα να ξέρω εγώ. Φτάσαμε στην πλατειούλα της γειτονιάς. Στρίψαμε αριστερά, μπροστά από το σπίτι του Νικόλα του Μίχαλου. Ανεβαίνοντας καμιά εικοσαριά πέτρινα σκαλιά, συναντούμε στην αριστερή μας μεριά την κάτασπρη εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου με το μεγάλο πρεπο πετρόχτιστο καμπαναριό και α-

Λιοτρίδι Νίκου Κάρη. Μεταλλικό πιεστήριο

Λιοτρίδι Νίκου Κάρη. Το ξύλινο μάγγανο

Λαγκάδι. Το φανάρι στη γωνιά του σπιτιού του Γιώργη του Γερμανού.

Η Μαρία Μάρτιν - Γιαννάκη (Μαστρογιάννη),
μητέρα του Παναγιώτη και του Αποστόλη

Το φανάρι του Γερμανού και ο
Τριαντάφυλλος Μπίλλης

Λιοτρίδι Νίκου Κάρη. Ο Τριαντάφυλλος Μπίλλης.

Μερική άποψη του λιοτριδιού του Νικήτα Μαστρογιάννη

πεναντί του, στ' ανατολικά, προς τη μεριά του «Ιερού», το λιοτριδί του Δημήτρη του Στρίκκη, πατέρα της Μαρίας του Στρίκκη (Γεωργιάκη).

Η μυλόπετρα του, ξεχασμένη στο δρόμο, έξω από τη πόρτα του, μαρτυρεί, την ιστορία και το παλιό μεγαλείο της. Τα μηχανήματα, τα εργαλεία και τ' άλλα

σύνεργα, δεν υπάρχουν πια. Μόνο η φωνή του γερο -Στρίκκη περιφέρεται βρυκολακισμένη εκεί γύρω στο χώρο και ακούεται θλιμμένη και βαριά, να φωνάζει πονετικά στην αργατιά: «Stoper», έτσι τό 'λεγε. Και ύστερα άρχιζε η επόμενη αλεσιά. Ανακατασκευασμένο σήμερα το οίκημα, διαμορφώθηκε σε τρία οροφδιαμερίσματα, θάβοντας τις ιστορίες του στα έγκατα του λιοτριδιού! Και θα ση-

Η Καλλιόπη του Στρίκκη

μειώσω ξανά, πως η μόνη ατράνταχτη απόδειξη της ύπαρξής του – και ευτυχώς! – παραμένει η όρθια μυλόπετρα, πλάι στην πόρτα του, στα δεξιά, φρουρός ακοίμητος και των αναμνήσεων και των φαντασμάτων, που την τριγυρνούν μέρα και νύχτα!! Βλέπετε, «δεν το βάζει κάτω». Ο αγώνας, ο ιδρώτας, η τλαιπωρία, τα στριφογυρίσματα, τα πειράγματα, ο μόχθος, τα τραγούδια, το καυτό νερό που την τσουρούφλιζε, τα χαχανητά αγοριών και κοριτσιών, η σπάτουλα του πλακά που της έξυνε την πλάτη, ανακουφίζοντάς την, η ελιά και τ' αγραμύθι και η θεσπέσια «αγραμυθόπιθα» με τα «φτενόπετσα»⁽¹⁹⁾ Νισύρικα σύκα, όλα αυτά είναι γραμμένα στην κυλινδρική, γερασμένη και κουρασμένη ράχη της! Πιο πολύ κουρασμένη από την αδια-

φορία και την εγκατάλειψη, τη λησμονιά και το χάλι της!

Κάθισα πάνω της ν' ανασάνω λίγο και ν' αναπολήσω «αρχαίων ημερών!». Έκλεισα τα μάτια μου κι έστειλα το μυαλό μου στο παρελθόν. Παρέλαση ανθρώπων, ζώων, μηχανών, ελαιόδενδρων, που μου κατάθεσαν τη διαμαρτυρία τους και τα παράπονά τους! Ποτάμι το λάδι στα σκαλιά! Συνήλθα. Όλα χάθηκαν! Και η μυλόπετρα, κάθε πρωί με τ' αγιάζι, δακρύβρεχτος φύλακας της μνήμης!

Εκτός από τα πέντε ελαιοτριβεία του Μανδρακίου, υπάρχουν πολλά και στα χωριά Εμπορείο και Νικειά. Οι Πάλιοι δεν διέθεταν ποτέ λιοτρίδι, ως επίγειο του Εμπορείου, απ' όπου είχαν και τη σχετική εξυπηρέτηση. Και έπειτα, σαν καινούργιο χωριό, κατοικήθηκε από τους Μποργειάτες (οι κάτοικοι του Εμπορείου).

Πάντως σήμερα, όπως το «πάλοι ποτέ», θα μπορούσε πολλά απ' αυτά να ενεργοποιηθούν, αν υπήρχαν ελιόδενδρα, και ας παίρναμε το λάδι με τον ξεχασμένο και αναχρονιστικό, παραδοσιακό τρόπο. Στιγμές χαρούμενες και απολαυστικές, που, τώρα πια, βρίσκονται στο περιθώριο του χρόνου. Οι αναλαμπές τους στο μυαλό μας είναι μόνο παροδικές!

Αργότερα θα επανέλθουμε στα λιοτρίδια των χωριών του νησιού, περιγράφοντας μερικά απ' αυτά.

*Ρήμαξε το χωράφι σου
και χορταριάζει μόνο,
σαν το ξερό το χώμα του
μουσκεύει η δροσιά!*

*Ούτε αξίνα, ούτε ννί
αγγίζει πια το χέρι.
Ξερόζιασε η παλάμη του
και δύναμη δεν έχει.*

*Στην τόσο καρπική σου γη
τίποτα πια δε μένει!
Και κάπου-κάπου μια ελιά
κι αυτή ξεψυχοσιμένη!*

*Καλογερέψαν οι πλαγιές
και τα βουνά ορφανέψαν!
Πού ν' ακουστεί αντίλαλος!
Τα χείλια μπαγιατέψαν!*

*Χάλασαν τα λιθόστρωτα
δρομάκια του νησιού*

*και τα «βαστάδια»⁽²⁰⁾ γίνανε
«σπασμάδες»⁽²¹⁾ κι «αμπατές».⁽²²⁾*

*Χάθηκε και το θερινό
όνειρο της καλύβας.
Πάλι καλά, που τα πουλιά
ακόμα δε χαθήκαν!*

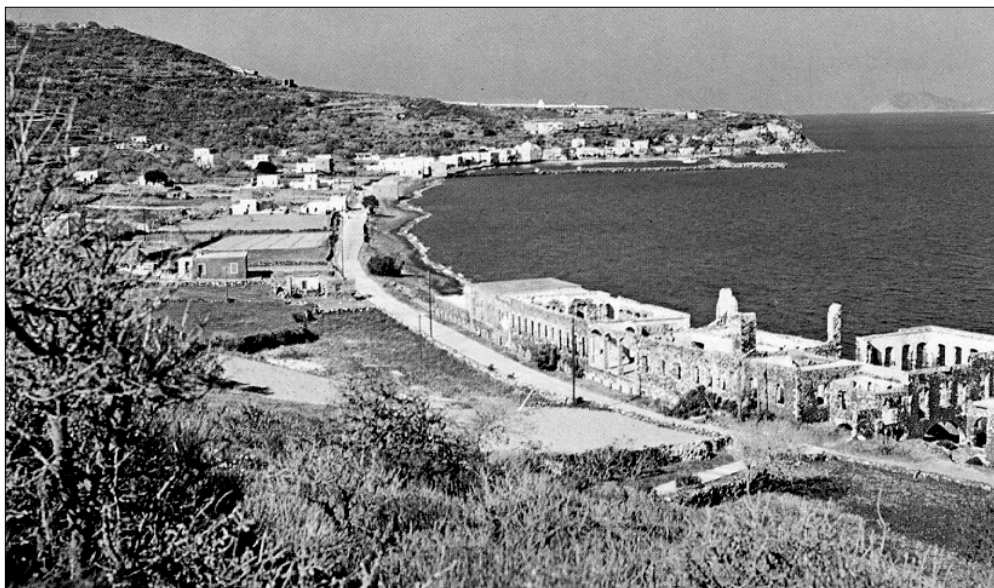
*Όμως, στο πράσινο νησί,
δε χάθηκε η ελπίδα!
Η φύση του παράδεισος,
Θεός ο ουρανός του!*

*Άπλωσα χέρι κι έκοψα
ένα κλαδί ανθισμένο.
Γαλήνη μέσα στην καρδιά
φώλιασε και Ειρήνη!*

*Μια Παναγιά στο βράχο σου
είναι το φυλαχτό σου,
φρουρός τ' άσπρο το κύμα σου
κι ο γλάρος υμνωδός σου!*

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

- (1) *Νισύρικες μονές*: Εντοιχισμένο ξύλινο κρεβάτι, για πολλά άτομα, σε ύψος 1,50 μ. από το πάτωμα. Η ανάβαση γινόταν με 4-5 ξύλινα σκαλοπάτια. Στο εμπρός μέρος υπάρχουν ξύλινα προστατευτικά και κάθετα καγκελάκια (κολωνάκια) στο ύψος των 0,40-0,50 μ. Το μήκος της μονής φτάνει τα 2,50 μ. και το πλάτος στα 2 μ.
- (2) *Μουσάντρα*: Συνήθως στην αριστερή μεριά της μονής. Ξύλινη, υπερψωμένη (ως 0,40 με 0,50 μ.) από τη μονή, χρησιμεύει για να στοιβάζουν κουβέρτες, παπλώματα, σεντόνια, μαξιλάρια και διάφορα κλινοσκεπάσματα.
- (3) *Αποθήκη κελλάρι*: Μπροστά και κάτω από τη μουσάντρα (αριστερά), η πόρτα του κελλαριού ή της αποθήκης, που έπιανε όλο το χώρο κάτω από το κρεβάτι-μονή και τη μουσάντρα και χρησίμευε για την αποθήκευση γεωργικών προϊόντων (σιτάρι, κριθάρι, λάδι, σύκα, αμύγδαλα κ.α.).
- (4) *Πάγκος*: Μπροστά και δεξιά, στο κάτω μέρος της μονής και σε ύψος περίπου 0,60 μ. και πλάτος γύρω στα 0,50 μ. βρισκόταν ο ξύλινος πάγκος, στενόμακρο μπαούλο ή κιβώτιο, με τρία ή τέσσερα συνήθως (ανοίγματα) καπάκια στο πάνω μέρος του. Και εδώ αποθήκευαν προϊόντα, για πιο πρόχειρη χρήση. Χρησίμευε και σαν καναπές.
- (5) *Πανοριμίτης*: Παν και ορμώ – Επίθετο του Ταξιάρχη Αρχαγγέλου Μιχαήλ.
- (6) *Του Μπαγιάτη τα σπίτια*: Τρία συνεχόμενα πετρόχτιστα διόροφα σπίτια της οικογένειας (κάποτε) Μπαγιάτη.
- (7) *Λαγκάδι*: Η μεγαλύτερη συνοικία προς τα ΒΔ του Μανδρακίου.
- (8) *Λιοτρίδης (ο) ή Λιοτρίδι (το)*: Ελαιοτριβείο.
- (9) *Ποταμός του Λαγκαδιού*: Ο κεντρικός δρόμος της περιοχής, που μετατρέπεται σε ορμη-

Αποψη των Πάλων και Λουτρών Παντελίδη.

τικό ποτάμι από τα νερά της βροχής. Γι' αυτό, όλα τα σπίτια, δεξιά και αριστερά, είναι υπερυψωμένα με μεγάλες πέτρινες σκάλες, για να μην πλημμυρίζουν στις νεροποντές. Στην εποχή που δεν υπήρχαν αποχετεύσεις στους δρόμους, ούτε και «τουαλέτες» στα σπίτια, αλλά ούτε και ηλεκτρικά πλυντήρια, τα νερά της «μπουγάδας» και κάθε άλλα «απόνερα» χύνονταν στο δρόμο, που, κατηγορικός όπως είναι, «έτρεχε»... μέρα-νύχτα! Γι' αυτό, κατά παρέκκλιση, θα αναφερωθώ – και αξίζει – και στο παρακάτω λαϊκό τετράστιχο:

Ο ποταμός του Λαγκαδιού
βρέχει δε βρέχει, τρέχει!
Αλήθεια, το Λαγκάδι μας
όμορφες κόρες έχει!

- (10) Παναγία η «Καθολική»: «Καθολικό» λέγεται ο κύριος χώρος της εκκλησίας, ο κυρίως ναός, όπου συγκεντρώνονται οι πιστοί. Ανάμεσα δηλ. στο Άγιο Βήμα (Ιερό) και τον Νάρθηκα. Ο Ι. Ναός είναι αφιερωμένος στο «Γενέσιον της Θεοτόκου»
- (11) Πορός: Το σωστό – πόρος. Από το ρ. περώ – πέρασμα, άνοιγμα, αγωγός, αλλά και εισόδημα (πληθ. οι πόροι), πρόσοδοι.
- (11α) Πώρος (πωρός): Πορώδες ασβεστολιθικό πέτρωμα. Πωρόλιθος: χρησιμοποιείται στην οικοδομική – χρώματος καφεκίτρινου ή καφεκόκκινου.
- (11β) Πώρος - ρήμα πωρώω-ώ. Παθητ. πωρούμαι: Απολιθώνομαι, σκληρύνομαι – πωρωμένος, πεπωρωμένος, ηθικά αδιάφορος, αναισθητος.
- (12) Οξός «Ο οξός της Παναγιάς»: Γκρεμός με το παραπάνω χρώμα.
- (13) Πισκιά: Ξύλινος πάσσαλος (παλούκι) στο πίσω (πίσω πιασιά - πισκιά) μέρος του ζώου (άλογο, μουλάρι, γαϊδούρι), κάτω από την ουρά, στα πιασινά του, στα καπούλια του.
- (14) Χαλατό: Ερειπωμένο ή μισογκρεμισμένο σπίτι. Από το ρήμα χαλώ.
- (15) Ηλικιωμένη: Ονομασία πλατείας και καφενείου στο Μανδράκι, επειδή εκεί πήγαιναν μόνο οι ηλικιωμένοι. Όνομα από πολύ παλιά, που διατηρείται μέχρι και σήμερα. Το καφενείο άλλαξε πολλούς ιδιοκτήτες και αφεντικά. Σήμερα το έχει και το «δουλεύει» ο Αντώνης ο Ζερβός (ο Αντώνης του Φραζή).
- (16) Λαδιά: Χρονιά με σοδειά (συγκομιδή) πολλού ελαιόκαρπου.
- (17) Απ' όξω κι ανακατωτά: Πολύ καλά, τέλεια, «εκ στήθους».
- (18) Του πάπφου το κουτάλι: Αυτός που θυμάται πολλά πράγματα, παρά το πέρασμα μεγάλου χρονικού διαστήματος.
- (19) Φτενόπετσα σύκα: Με πολύ λεπτό «πετσό». Λεπτό εξωτερικό περίβλημα. Λεπτή φλούδα. Λεπτόφλουδα και απολανστικά.
- (20) Βαστάδια: Από το ρήμα βαστάζω: Πετρόχτιστοι τοίχοι, χωρίς λάσπη (ξεροτράχαλοι), για τη συγκράτηση του χώματος των χωραφιών.
- (21) Σπασιάδες: Από το ρήμα σπάω, σπάζω: χαλασμένοι τοίχοι βασταδιών.
- (22) Αμπατές: Από το ρήμα βαίνω, μπαίνω, εμβαίνω: Άνοιγμα ξεροτράχαλου τοίχου για πέρασμα (πόρτα).

Μέρος 'Ογδοο

Ιερές μνήμες

Αρκετά κουράσαμε τους καλεσμένους μας Νισύριους λιοτριδιάρηδες και τους ξεποδαριάσαμε, αναγκάζοντάς τους να μας «κλουθούν»⁽¹⁾ εδώ κι εκεί και να μας διηγούνται για τα λιοτρίδια τους, ξεδιπλώνοντας, με όλη τους την ψυχή, μπροστά μας, τις απόκρυφες σελίδες της ιστορίας τους, φτερωτοί άγγελοι του απόμακρου παρελθόντος.

Υπομονετικά και με πεισματική ζεστασιά περάσαμε ανηφόρες και κατηφόρες. Ανεβήκαμε και κατεβήκαμε πέτρινα σκαλοπάτια, φτιαγμένα με μεράκι, θαυμάσαμε πετρόχτιστα σπίτια, λιθόστρωτα και ξερολιθιές, που μας ξετύλιξαν απλόχερα την πολιτεία και το βίο τους και κίνησαν παλμικά τις χορδές της μνήμης και των αισθήσεών μας! Έτρεξαν μαζί μας ακούραστοι, γέλασαν, πόνεσαν, δάκρυσαν, θυμήθηκαν τόσα και τόσα και άφησαν το «κουβάρι» των μυστικών τους να κυλήσει στους μαχαλάδες και τα σοκάκια, τα βουβά κι ερημικά, μέχρι να σταματήσει στη θλιβερή σημερινή πραγματικότητα! Κι ακολουθήσαμε τ' αχνάρια του, για να μπορέσουμε να το ξαναμαζέψουμε και να το παραδώσουμε στους ιδιοκτήτες του. Μια παρέα απίθανη! Εκλεκτή! Ιστορική! Αγνή! Ευχάριστη και διδακτική. Αιθέριες φιγούρες, που πέρασαν επάξια στην αιωνιότητα!

Κι ήρθε η ώρα, που οι σκιές των φίλων μας χάθηκαν στο μακρινό όνειρο της απεραντοσύνης και του άπειρου! Μαστρογιάννης, Ζαννής, Βιολής, Χριστοφορου, Στρίκκης! Έδωσαν την αναφορά τους στο κάλεσμα της μνήμης μέσα από ένα πολυσέλιδο αέρινο σύννεφο, σαν δροσοσταλιά στην πρωινή ομίχλη. Λες και απολογήθηκαν με τη διήγηση τους. Κι έπειτα, λες και δικάστηκαν! Μα δεν καταδικάστηκαν! Μάρτυρές τους εμείς. Οι απόγονοί τους! Το «δικαστήριο» του Σύμπαντος, «υπό την προεδρίαν του Ιερού Χρέους», «απεφάνθη»: Δικαιώνονται για την προσφορά τους, και βραβεύονται με το «αριστείο» της ευγνωμοσύνης και της ανάμνησης! «Εύγε τους!» Απότιση φόρου τιμής για όσα μας πρόσφεραν! Ας τους αφήσουμε ν' αποκοιμηθούν «εν ειρήνη» τον αιώνιο ύπνο τους! Να ξεκουραστούν και να ηρεμήσουν! Να γαληνέψει η ψυχή τους!

*Όντας βυθίσει ο ήλιος
και το σούρουπο ακολουθήσει,
μην τους κλαις,
ο καημός σου όσος και να 'ναι...!*

Σας έτριξα τα κόκκαλα! Αλλά άξιζε! Αλησμόνητοι νά 'στε!!

Και άλλες πληροφορίες

Εκτός από το Γιάννη το Νικητιάδη, το Γιώργο το Μπίλλη, το Γιάννη του Χριστοφόρου και τη Γούλα (Μαρία) Μάρτιν (Μαστρογιάννη), που μας πρόσφεραν τις πολύτιμες υπηρεσίες τους, και το σπουδαίο πληροφοριακό υλικό, γύρω από το πλούσιο αυτό θέμα μας, δεν μπορώ να παραλείψω την προσφορά και τη γενική πληροφόρηση του Απόστολου Καλλούδη και του Ντίνου Παπαδέλια. Και οι δυο τους λάτρεις των αρχαιοτήτων και αρχαιολογικών ευρημάτων, προστάτες και συντηρητές τους πολλές φορές και σε συνεργασία πάντα με την υπηρεσία της Αρχαιολογίας Δωδεκανήσου, υμνητές και πιστοί τηρητές της τοπικής μας παράδοσης, αλλά και της διάδοσής της, φυσιολάτρες σε πλαίσια λογικά και άοκνοι εργάτες του καλού και του ωραίου, της επιστήμης και της τέχνης, της έμπνευσης, της εφευρετικότητας και του σχεδιασμού.

Στις χειροκίνητες μυλόπετρες, μου είπαν, η πάνω πέτρα ονομάζεται «πανώπετρα ή πανάρης» και η κάτω «κατώπετρα ή κατάρης», το «΄φτί (αυτί ή αφτί)»⁽²⁾, η «μυλοκόπη»⁽³⁾, το «σταυρι΄, ή σταυρός»⁽⁴⁾ του πανάρη και ο «άξονας»⁽⁵⁾ του κατάρη, μεταλλικός και καρφωμένος σε δρύινο ξύλο, που σφηνώνεται στο κέντρο της κατώπετρας.

Τις γνώσεις και τις εξαιρετες πληροφορίες τους, με πλούσιο φωτογραφικό υλικό κατέθεσαν με όλη τους την προθυμία, την ευγένεια και το χαμόγελό τους, η Άννα Μπίλλη (Καρακωνσταντή-Κάρη), κόρη του Νίκου του Κάρη, και ο σύζυγός της Τριαντάφυλλας Μπίλλης. Με «κατάθεση ψυχής» και σεβασμό, αλλά και συναισθηματισμό, η κόρη τους Ασημένη, αφιερώνει το παρακάτω ποίημα στη μνήμη του παππού της Νικολάου Καρακωνσταντίνου (Κάρη) και του θείου της Πασχάλη Χριστοφορου.

Επειδή ασχολούμαι πολύ με την ποίηση, όταν το διάβασα, πρόσεξα την απλότητα και τη γλαφυρότητα του μεσοτού στίχου της και εκφράζω την ικανοποίηση και τα συγχαρητήριά μου. Ασημένη, μπράβο σου! Μην αμελήσεις και μην εγκαταλείψεις το ποιητικό σου «δαιμόνιο».

Διαβάστε το και προσέξτε το:

*Φωτογραφίες μιας ζωής,
γεμάτες αναμνήσεις,
που σε παλιούς κολούς καιρούς
σε κάνουν να γυρίσεις.*

*Είναι παρμένες όλες τους
στον Κάρη το λιοτριδί,
που στο Λαγκάδι βρίσκεται,
κάτω απ' το «Μολύβι»⁽⁶⁾.*

*Τον βλέπετε που στέκεται
εκεί δίπλα στο μύλο,*

*με άξιους πάντα βοηθούς
να βρίσκονται τριγύρω.*

*Σε όλους τους αγαπητός,
τους πρόσεχε έναν-έναν,
ποτέ του δεν αδίκησε,
δεν έβλαψε κανέναν.*

*Μ' ένα τραγούδι συντροφιά
και μ' ένα «ποτηράκι»*

τις πίκρες έδιωχνε μακριά
και κάθε του μεράκι.

«Ω αργυρά πανσέληνος»⁽⁷⁾
συνήθως τραγουδούσε
και η φωνή του στα στενά
του Λαγκαδθιού αντηχούσε!

Ήταν ωραίος άνθρωπος
με ήθος και αξία
αχ! πόσα μας εθύμησε
αυτή η φωτογραφία!

Μα σα να βλέπω και εκεί
το θείο τον Πασχάλη⁽⁸⁾
φοβάμαι, λόγια όμορφα
πως θε να γράψω πάλι.

Δήμαρχος ήταν άξιος,
«δάσκαλος» εμπνευσμένος,
πνεύμα πάντα ανύσχητο,
σ' όλους αγαπημένος.

Πάλευε ευσυνείδητα
για τα ιδανικά του
του Δήμου τα προβλήματα
ήτανε και δικά του.

Όλα πάντα τα έκανε
για το καλό του τόπου,
ακόμα κι αν ζημίωνε
κάπως τον εαυτό του.

Αξίζει η σκέψη να γυρνά
πίσω σ' αυτά τα χρόνια,
σ' ανθρώπους που στη μνήμη μας
θα μείνουν αιώνια!!

Στην προσφορά πληροφοριών μάς βοήθησαν πολύ και η Πόπη Κυπραίου (η Πόπη του Βιολλή), που διατηρεί σήμερα σε άριστη κατάσταση το ελαιοτριβείο της, με την πλάκα και μεγάλη μυλόπετρα, καθώς και τα μάγγανα. Η πόρτα του λιοτριδιού παραμένει όπως ήταν παλιά, πολύ καλά συντηρημένη, δίφυλλη, μισή πάνω και μισή κάτω. Στον όροφο είναι το σπίτι της Πόπης.

Και η Μαρία του Γεωργάκη (η Μαρία του Στρίκχη), πλούτισε τον πληροφοριακό αγώνα μας με όσα θυμόταν για το λιοτρίδι του πατέρα της.

Ορισμένα διασωθέντα παλιά αντικείμενα φυλάσσονται στον εκθεσιακό χώρο, στο ισόγειο του λιοτριδιού του παππού μου, του Νικήτα του Μαστρογιάννη, που σήμερα είναι «παραδοσιακό καφέ» και αίθουσα συνεδριακού κέντρου. Ο όροφος αποτελείται από δυο παραδοσιακά διαμερίσματα, το ένα με μπαλκόνι και το άλλο με βεράντα, στολισμένη στο δάπεδο με «ψηφιδωτά βότσαλα» και από πάνω ξύλινο στέγαστρο (πέργκολα).

Η επιχείρηση είναι ιδιοκτησία των αδελφών Παναγιώτη και Απόστολου Μάρτιν. Το επιβλητικό πετρόχτιστο κτίριο, στην περιοχή του «Λευκαντιού», καταπάνω στο κύμα του βοριά, προκαλεί την προσοχή και το θαυμασμό των περαστικών και των επισκεπτών, ντόπιων και ξένων.

Μες στο λιοτρίδι η μηχανή
με τα σακχούλια στοίβα,
τα σφίγγει και αχολογά

αρμονικά η καστάνια.
Και ο λαμπίκος γέμισε
με μούργες και με λάδια.

Και το μαγγάνι απέναντι
φλερτάρει τη(μ) μανέλλα
με μακχαράδες και σχοιινιά
μπερδεύονται τα χέρια.
Κι όσο κονταίνει η απόσταση,
φουντώνουνε τα κέρια.

Η πλάκα κι η μυλόπετρα
γυρίζουν νύχτα-μέρα.
Της αργατιάς χαμόγελα
γεμίζουν τον αέρα.
Και το πρωί με την αυγή,
σαν κοιμηθεί η νύχτα,
ξυπνάει η μέρα με χαρά
και σιγοκαίει η σπίθα.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

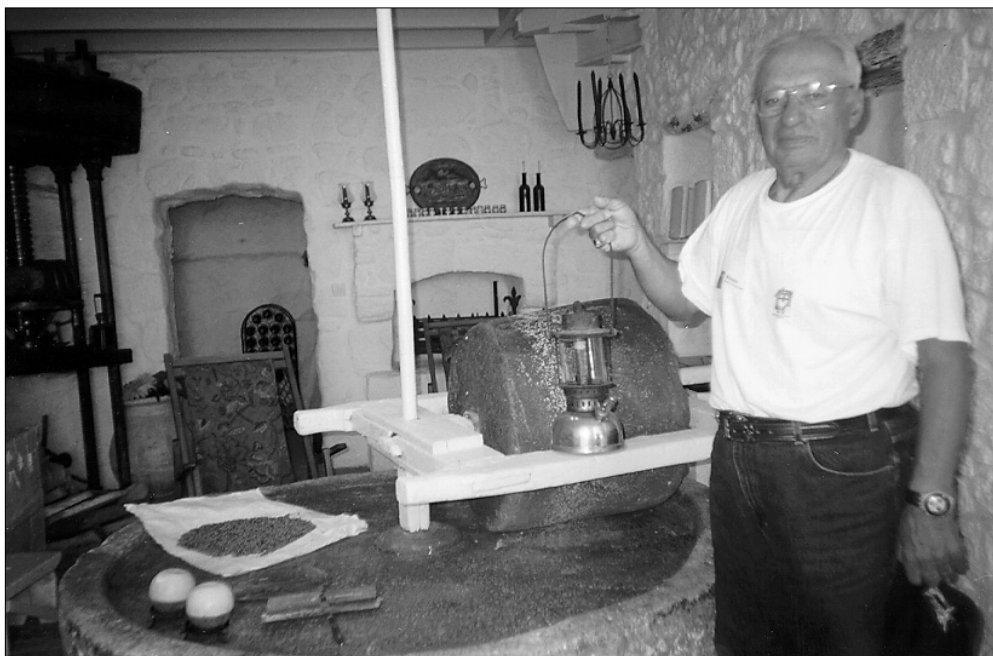
- (1) 'κλουθούν: Το ρήμα (ιδιωμ.) είναι - κλουθώ. Το κανονικό - ακολουθώ. Αποπομπή του «ο» και μένει - ακλουθώ. Αποπομπή και του αρχικού «α» και γίνεται -'κλουθώ; Ακολουθώ «κατά πόδας», πιστά, τυφλά και με σιγουριά.
- (2) 'φτί (το): Ξύλινη σφήνα προς την περιφέρεια της πανώπετρας, σφηνωμένη σε αυλακωτό λάξευμα. Πάνω στο «'φτί» σφηνώνεται η κοντή ξύλινη χειρολαβή, ίσα-ίσα που γεμίζει την παλάμη.
- (3) Μυλοκόπη (η): Χειρολαβή μακριά, που έφτανε μέχρι το ταβάνι, στους χειρόμυλους που ήταν μόνιμα εγκατεστημένοι συνήθως στα υπόγεια ή κατώγεια των σπιτιών, σε ύψος 1,10 μ. Η μυλοκόπη περιστρεφόταν μέσα σε μια κυλινδρική τρύπα της οροφής μαζί με τον «εν λειτουργία» πανάρι. Ο κατάρης έμενε πάντα ακίνητος.
- (4) Το σταυρί ή ο σταυρός: Το όνομα από το σχήμα του. Σφηνωμένος στο κέντρο της κατώπετρας, περιστρέφεται γύρω από το μεταλλικό άξονά του.
- (5) Άξονας: Μεταλλικός, στο κέντρο του κατάρη, που περιστρέφεται σ' αυτόν.
- (6) Μολύβι (το): Ονομασία του γκρεμού, πάνω από το λιοτρίδι του Κάρη. Η ονομασία πιθανόν από το γκριζο χρώμα του μολύβδου.
- (7) «Ω αργυρά πανσέληνος»: Τίτλος ή και στίχος παλιού τραγουδιού, που το τραγουδούσαν όλοι, συνήθως τις φεγγαρόλουστες βραδιές και περισσότερο οι ερωτευμένοι. Το τραγούδησα κι εγώ στην αγαπημένη μου! θυμάμαι την πρώτη στροφή, θα σας την αναφέρω:
- Ω αργυρά πανσέληνος,
μετρίασε το φως σου
κι εις νέφη κρύφου μέλανα,
διόλου αμανρώσου!...
- (8) Πασχάλης Χριστοφορου: Μορφωμένος, άνθρωπος της καλοσύνης και της αγάπης, από τους ξεχωριστούς της Νισύρου. Γι' αυτό και «είχε βγει», πολλές φορές Δήμαρχος Μανδρακίου Νισύρου. Συνεργαζόταν άριστα με τα Σχολεία σε γιορτές και πολιτιστικές εκδηλώσεις, σε οργανωτικά, στο «ανέβασμα» θεατρικών παραστάσεων, παίρνοντας ταχτικά μέρος και ο ίδιος, μαζί με τους δασκάλους και τους μαθητές. Ως έφορος, τότε, των Σχολείων, ανελάμβανε ομιλίες σε συγκεντρώσεις γονέων, βοηθώντας αρκετά το σχολικό έργο. Πάντα ομιλητικός, καλοσυνάτος και μειλίχιος.

Μέρος Ένατο

Τα λιοτριβία στα χωριά της Νισύρου

α) Στα Νικειά:

Στις 27 Σεπτέμβρη του 2004, λιόλουστη και γαλήνια μέρα, δεν σ' άφηνε να πιστέψεις πως μπήκε το Φθινόπωρο! Ξεκίνησα πρωί-πρωί με τη δημοτική λεωφορειακή γραμμή, ανεβαίνοντας στην αεροφωλιά του Νικειάτικου τοπίου. Λιγστοί επιβάτες κουβέντιαζαν στη γλώσσα τους τα δικά τους. Μια διαδρομή φανταστική! Μοσχοβολούσαν οι ανθισμένοι ακόμα θάμνοι! Το λεωφορείο αγκομαχούσε. Η ανηφόρα τού 'κοβε τη φόρα. Με το Σπύρο, τον οδηγό, ανταλλάζαμε και καμιά κουβέντα. Στο δρόμο μας τα Δημοτικά Λουτρά, οι γραφικότετοι Πάλιοι με τα Λουτρά του Παντελίδη, το ηφαίστειο στην πλάτη του Πολυβώτη, ο ηρωικός Εμπορείος με το μοναστήρι του υσιπέτη Παμμεγίστου Ταξιάρχη Μιχαήλ και τέρμα η πλατειούλα των πανέμορφων και κορφογέννητων Νικειών, απ' όπου ξεκινούν τα πολυσχιδή δρομάκια, για να σε φιλοξενήσουν και να σου δείξουν όλα τα αξιοθέατα

Ο Γιώργος Μίχαλος με το λουξ. Πλάκα - Κυλινδρόμυλος

Λιοτριδί Γιώργου Μίχαλου. Πλάκα - Κυλινδρόμυλος

του χωριού.

Σκοπός της επίσκεψής μου τα λιοτριδία. Μετά το ελληνικό καφεδάκι στο καφε-νείο του Γιώργου του Κανδύλη, άρχισα την περιοδεία μου. Συντροφιά με το φίλ-τατο Νικήτα Γ. Κόκκινο και την προθυμία του να με ξεναγήσει στα Νικειάτικα ε-λαιοτριβεία, καθώς και με το ιστορικό και τους ιδιοκτήτες τους, ανεβήκαμε και κατεβήκαμε σκαλοπάτια και σκαλοπάτια και περάσαμε στενά και ερημικά σοκά-κια. Καταλήξαμε στο σπίτι του Γιώργου του Μίχαλου καί της γυναίκας του Καλ-λιόπης (το γένος Ιπποκράτη Λοΐζου). Εκεί μέσα ήταν και το λιοτριδί τους. Επι-σκευασμένο με ιδιωτική πρωτοβουλία και δικά τους έξοδα, κατάφεραν να περι-σώσουν ό,τι απέμεινε.

Σύμφωνα με τη μαρτυρία τους, λειτούργησε το 1929 μέχρι το 1968, οπότε κι έ-κλεισε, λόγω εγκατάλειψης της γεωργίας, ως ασύμφορης πια με τα νέα δεδομέ-να της εξελικτικής εποχής, της ...επέλασης του τουρισμού και μιας περιέργης με-τανάστευσης στα αστικά κέντρα, για καλύτερο μεροκάματο!

Πριν από το 1929 λειτούργουσε με τα ξύλινα μηχανήματα στην ίδια περιοχή, την περιοχή «Μελισάκα», αλλά σε άλλη τοποθεσία της «Κάτω Γειτονιάς». Η πέ-τρα της πλάκας του λιοτριδιού μεταφέρθηκε από την περιοχή της «Καλάννας», ό-που είναι και ο βράχος της «Καλακάννας». Ο κύλινδρος που αλέθει τον ελιόκαρ-πο είναι από τον Εμπορείο, παρμένος από το εγκαταλειμμένο και εντελώς ερει-πωμένο λιοτριδί του Γεωργαλλή.

Μπαίνοντας στο χώρο του λιοτριδιού από τη δική του είσοδο, με διαστάσεις

Λιοτριδι Γιώργου Μίχαλου.

περίπου 5x5 μέτρων, βλέπουμε στη μέση την πέτρινη πλάκα της άλεσης με διάμετρο 1,80 μέτρα, ύψος 0,62 μέτρα και ύψος προστατευτικής προεξοχής στην περιφέρεια της πλάκας, για τη συγκράτηση του καρπού (ελιών και αγραμυθιών) 0,04 μέτρα. Το ύψος της κυλινδρικής μυλόπετρας φτάνει τα 0,82 και οι διάμετροι των βάσεων της 0,60 μέτρα (η εσωτερική, προς τον άξονα) και 0,67 (η εξωτερική, προς την περιφέρεια) μέτρα.

Πάμε στη μεταλλική μηχανή σύσφιξης-σύνθλιψης του αλεσμένου καρπού που βρίσκεται απέναντι και αριστερά από την πλάκα (όπως βλέπουμε από την είσοδο). Το ύψος της αρκετά μεγάλο, στα 2,46 μέτρα. Η πάνω πλάκα της μηχανής (κάτω από την περιστρεφόμενη πλάκα με τις χειρολαβές) έχει διαστάσεις 0,98x0,52 μέτρα και η διάμετρος της κυκλικής περιστροφικής πλάκας (χειροκίνητης), που χρησιμεύει στην πίεση των «σακχουλιών», έχει μήκος 0,60 μέτρα. Οι χειρολαβές της είναι 4 και έχουν ύψος 0,10 μέτρα η καθεμιά. Τέσσερις κάθετοι κυλινδρικοί μεταλλικοί άξονες, δυο αριστερά και δυο δεξιά, συγκρατούν τη βάση και την οροφή της μηχανής σύσφιξης και το ύψος τους φτάνει τα 2,02 μέτρα. Ένα ξύλινο μικρό μάγγανο στ' αριστερά της μηχανής και ξύλινη «μανέλλα», χρησιμοποιούσαν για περισσότερο σφίξιμο. Η μανέλλα έχει μήκος 1,94 μέτρα. Ακριβώς μπροστά από την πλάκα, στο βάθος, υπάρχει ένας χώρος, σαν κελλί, περίπου 1,50x3 μέτρα, όπου αποθήκευαν τα «κούκχουζα» μέχρι να πουληθούν. Μια ξύλινη σκάλα στ' αριστερά μας και αριστερά της πλάκας οδηγεί στον όροφο υπνοδωματίων.

Εάν γινόταν επιδότηση της ανακαίνισης του λιοτριδιού από τα προγράμματα

Η πλατεία των Νικειών και η Εκκλησία των Εισοδίων

Πανοραμική άποψη των Νικειών

Το ζευγάρι Γιώργος - Καλλιόπη Μίχαλου στο σπίτι - λιοτρίδι τους

της Ε.Ε. (Ευρωπαϊκής Ένωσης), το έργο θα ήταν τέλειο! Ένα παλιό λουξ⁽¹⁾ φερόμενο από τον «καφενέ» του Μίχαλου το 1936, μου θύμιζε κατοχική εποχή, αλλά και μετακατοχικά δέσποζε στα κεφενεία!

Πρόθυμοι και καλοσυνάτοι ο Γιώργος και η Καλλιόπη Μίχαλου πρόσφεραν τις πληροφορίες τους όπως και το «τρατάρισμα»⁽²⁾ του γλυκού και του αναψυκτικού. Μας φώτισαν και για πολλά άλλα πράγματα, που αφαιρούν το σκοτάδι της άνοιγας. Έτσι, μας είπαν για τον Γιώργη τον Παπαμάρκο (το Λαμπίκο), που διάλεξε τη σωστή θέση για την τοποθέτηση του Μάγγανου. Αυτό είναι χειροποίητο από τον ιδιοκτήτη Γ. Μίχαλο με δρύινο ξύλο.

Η «αργατιά»⁽³⁾ πληρωνόταν για τη δουλειά με 100 δράμια λάδι στην κάθε αλεσιά ενός τούρκικου κιλού (8 καφίτζια)⁽⁴⁾ δηλ. 20 κιλά.

Ο Γιώργος ο Μίχαλος μας μιλάει και για το μεγάλο ξύλινο «πινάκι»⁽⁵⁾, όπου έβαζαν τις ελιές ή τ' αγραμύθια και τα μετέφεραν στην πλάκα, για να τ' αλέσουν. Η διαφορά από το μικρό «πινάκι» είναι, ότι, σε ποσότητα καρπού, το μεγάλο χωρούσε ενάμισυ (1,50) μικρό.

Και κάτι ακόμα. Στην ιταλογερμανική κατοχή έφρυγαν τις ελιές για ευκολότερη επεξεργασία και λήψη του λαδιού. Όμως, μετά την απελευθέρωση (1947), απαγορεύτηκε ο τρόπος αυτός του φρυξίματος από την Ελληνική Κυβέρνηση, για λόγους υγείας και για λόγους καθαρότητας του λαδιού.

Στο σπίτι του Μίχαλου (όπου και το λιοτρίδι), παρέα μας ήταν και ο Αντώνης Παπαντωνίου, που μας πρόσφερε τη βοήθεια και τις πληροφορίες του. Πρόθυ-

Νικειά. Λιοτριδί Γιώργου Μίχαλου. Η σισφικτική μηχανή με τη μανέλλα

μος, ευγενικός και εξυπηρετικός, πρόσθεσε ένα λιθάρι στο όλο θέμα των λιοτριδιών της γενέτειράς του.

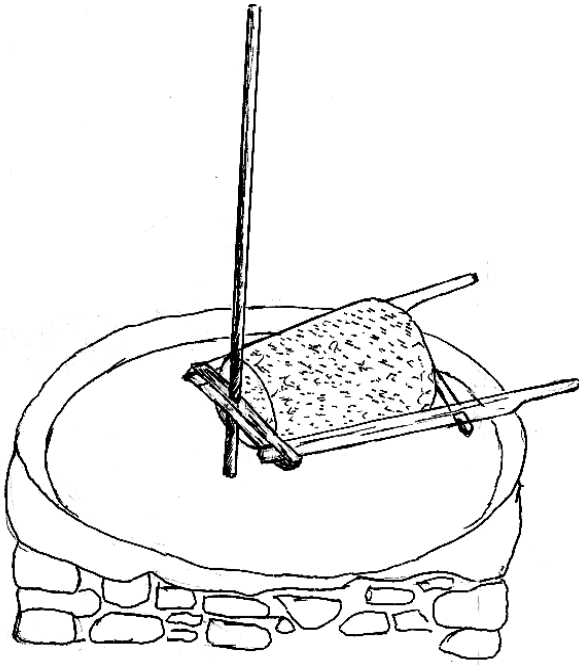
Ο παπα-Γιάννης ο Μηνάς και η πρεσβυτέρα Μαρία (κόρη του Γιάννη του Μαυρουδή, του Καλαεζή) με περιέβαλαν με την αγάπη τους και μου χάρισαν τις γνώσεις και την εμπειρία τους γύρω από το ιστορικό των ελαιοτριβείων των πανοραμικών Νικειών!

Φίλοι φίλτατοι, και οι δυο τους, με πληροφορούν:

Το λιοτρί(δι) του Ιπποκράτη Ν. Λοΐζου περιήλθε ως προίκα στην πρωτοκόρη του Καλλιόπη Γ. Μίχαλο και στη συνέχεια στο γυιό της Παναγιώτη Μίχαλο σε πολύ καλή κατάσταση. Η περιφέρεια λέγεται «Μελιτσάκα» και η τοποθεσία «Κάτω Γειτονιά», όπου και το λιοτρίδι.

Ο Μίχαλος και ο Παπαντωνίου διηγούνται για το ελαιοτριβείο του Γιώργου του Μαρίνου στην τοποθεσία της «Πάνω Γειτονιάς», της ευρύτερης περιοχής του «Αλιθθα». Το πήρε ο γαμπρός του Νικήτας Χαρτοφύλης. Μεγάλο κτιριακό συγκρότημα, αλλά κατεστραμμένο. Στην γκρεμισμένη του είσοδο, που φαινόταν μεγαλόπρεπη, όπως δείχνουν τα υπολείμματα των οικοδομικών υλικών, είδα «ιδίους όμμασι» να στέκεται ακόμα μεγαλόπρεπη η μηχανή σύσφιξης, λίγο γερμένη, μα περήφανη για όσα πρόσφερε κάποτε. Φυσικά υπήρχαν μόνο οι δυο κάθετοι μεταλλικοί δοκοί! Της υποκλίθηκα με σεβασμό κι έφυγα!

Κατά τον παπα-Γιάννη Μηνά, ο Γεώργιος Π. Μαρίνος έδωσε το λιοτρί στο γαμβρό του Νικήτα Π. Χαρτοφύλη. Είναι ερειπωμένο και βρίσκεται στην «Πάνω Γει-

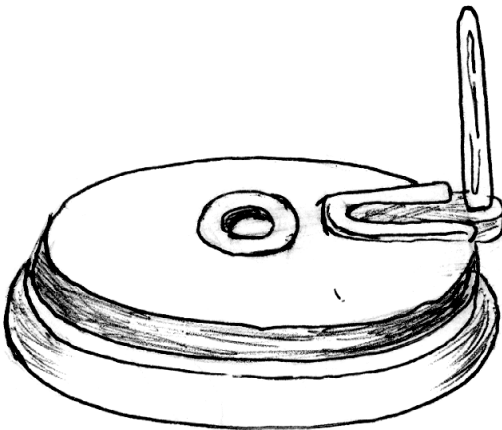
Η πλάκα με τον κύλινδρο

Σκίτσο Απ. Καλλούδη

τονιά» του «Άλιθα». Έφτασα στην περιοχή «Περνάλι» όπου και η τοποθεσία «Κάτω Γειτονιά» και αντίκρισα με καρδιοχτύπι το λιοτρί του Γιώργου Ευστρατίου. Αργότερα έπεσε στα χέρια του Μανώλη του Βαρκανή και από αυτόν το αγόρασε η Ελένη Σκούρτου, με σκοπό να το επισκευάσει. Πράγματι το κτίριο έχει ανάγκη από άμεση ... «επέμβαση», πριν κατερειπωθεί!

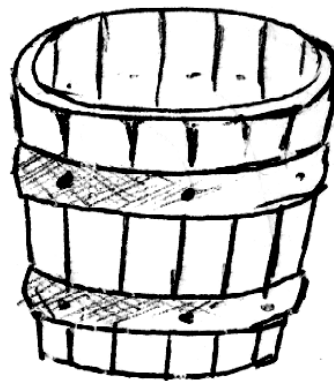
Από μια σχισμή της ξύλινης πόρτας, άφησα να περάσουν μερικές ακτίνες απ' τα μάτια μου στον εσωτερικό χώρο του κτιριακού συγκροτήματος, που φαίνεται να ήταν κάποτε στολίδι της περιοχής! Η πλάκα με τον κύλινδρο άλεσης, τα πρώτα εργαλεία πολτοποίησης του ελιόκαρπου και του αγρα-

μυθόσπορου (μονοκόμματος πέτρινες κατασκευές), η μεταλλική μηχανή συμπίεσης του πολτοποιημένου καρπού, το μάγγανο και η «μανέλλα», η «παρασιά» ή τζάκι, η «γούρνα» ή, πιο σωστά, η «βούρνα» για τη συγκέντρωση του καρπού, όλα στη θέση τους, απείραχτα (έτσι μου φάνηκε) από τη φθορά των χρόνων, μαρ-

Ο χερόμυλος

Σκίτσο Απ. Καλλούδη

Το κοφίτσι

Σκίτσο Απ. Καλλούδη

τυρούν υπομονετικά και σιωπηλά την καλή τους κατάσταση και περιμένουν να... «ζωντανέψουν» και ν' ανασάνουν, με τη φροντίδα της αποκατάστασής τους στην πρώτη θέση τους. Οι πληροφορίες λένε, πως σύντομα θ' αρχίσουν οι επισκευές. Στα χέρια που βρίσκεται το λιοτρίδι, το εύχομαι και το πιστεύω! Ο παπα-Γιάννης μας μιλάει για το λιοτρί του Γεωργίου Διακοστράτη (Γ. Ευστρατίου). Το αγόρασε η Σώτ. Χάσκα, το γένος Σκούρτου, σε πολύ καλή κατάσταση και βρίσκεται στην «Κάτω Γειτονιά», στο Περνάλι». Εκτός από τους προαναφερόμενους, βοήθησαν το έργο, με τις πολύτιμες πληροφορίες τους και την ολοπρόθυμη εξυπηρέτησή τους, οι παρακάτω αναγραφόμενοι μόνιμοι κάτοικοι Νικειων:

- 1) Γιώργος Κανδύλης
- 2) Ευθύμης Ασημακόπουλος
- 3) Κώστας Τακτικός και
- 4) Ευριπίδης Κόκκινος.

Από την καρδιά μου τους εκφράζω τις πιο ειλικρινείς και θερμές ευχαριστίες μου για την προθυμία, την αγάπη και την ανθρωπιά τους.

β. Στον «Εμπορειό

Βροχερή μέρα του Νοέμβρη του 2003. Πανέμορφη και πανοραμική η διαδρομή Μανδράκι - Εμπορειός! Μέσα από αυτοφυές πράσινο και μια θέα καταπληκτική, όλο και ανεβαίναμε. Το υψόμετρο μεγάλωνε την ανηφοριά. Παρέα και οι τρεις, ε-

Εμπορειός. Μερική άποψη

Το λιοτρίδι του Λουκίδη. Η πλάκα με τον κύλινδρο

γώ και τ' ανέψια μου, Παναγιώτης Μάρτιν και Κώστας Καμπανής, «ρίξαμε άγκυρα» στο ποτάμι της βροχής και το τετράτροχο σταμάτησε στους πρόποδες του χωριού. Ένα γρήγορο προσκύνημα στην Ακρόπολη του θρυλικού Εμπορειού, τη Μονή του Ταξιάρχη, για να αντλήσουμε δυνάμεις από τη λαμπερή ματιά του Παμμεγίστου Αρχάγγελου Μιχαήλ, μια εικόνα τεράστια, ζωγραφισμένη πάνω στον τοίχο, πάνω από το δεξιό αναλόγιο (ψαλτήρι).

Ανάλαφροι πήραμε την κατηφόρα, για ένα δεύτερο προσκνήυμα στην πλατεία, όπου έγινε η μάχη του Εμπορειού, εκεί στο καφενείο, ανάμεσα σε Έλληνες Ιερολοχίτες και τους Γερμανούς κατακτητές, προς το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου (1945)! Ο σπασμένος απ' τις σφαίρες καθρέφτης του καφενείου, καθώς και το μνημείο του «πεσόντος» υπολοχαγού Ευάγγελου Χατζηευαγγέλου, μας θυμίζουν τον ηρωισμό και την Ιστορία!

Και τώρα, «επί το έργον»: Επίσκεψη στο λιοτρίδι του Νίκου και της Καλλιόπης Λουκίδη. Συντηρημένο. και επισκευασμένο με την πρωτοβουλία των ιδιοκτητών. Με φροντίδα, γούστο και μεράκι για την παράδοση! Ξεχωρίζει στην περιοχή του «Αγίου Νικολάου» με μια εμφάνιση επιβλητική - παραδοσιακή!

Με ξεναγό μας το Μιχάλη το Χατζόγλου, που με προθυμία και χαρά μάς φιλοξένησε στο σπίτι του, και κόντρα με τη βροχή, μπαίνουμε/στο λιοτρίδι του Λουκίδη. Μας κατέπληξε το νοικοκυριό του, η τάξη και η καθαριότητα!

Οι καμάρες υποστηλώνουν τον όροφο του σπιτιού. Αρχοντικός ο χώρος και φω-

τεινός. Τα μηχανήματα και όλα τα σχετικά σύνεργα στη θέση τους! «Λες και ήταν χθες...», που λέει και το παλιό τραγούδι, του παλιού εκείνου του καιρού!

Με τη σκέψη μου, που την άφησα αρκετά χρόνια πίσω, το άκουσα να τραγουδιέται. Τόσο γλυκά και με τόσες φωνές! Τις φωνές της εργατιάς! Άκουσα κι άλλα. Και μου φάνηκε, πως γεύτηκα μια νοστιμότατη «αγραμυθόπιτθα» (σύκα αλεσμένα με τ' αγραμύθια)! Το μυαλό μου στον πλάκα και το λιοτριδίωρη!

Ο φωτογράφος μας έκανε καλή δουλειά. Απαθανάτισε τα πάντα. Πλάκα, κύλινδρο, μηχανή σύσφιξης, μάγγανα και μανέλλα, ο δεξιότηχνης και σπεσιαλίστας στη φωτογράφιση, μέλος της παρέας μας, Κώστας Π. Καμπανής. Μετράμε, στο περίπου, μερικές διαστάσεις των μηχανημάτων. Το σημειωματάριο γέμισε με σχήματα και αριθμούς. Ακούστε:

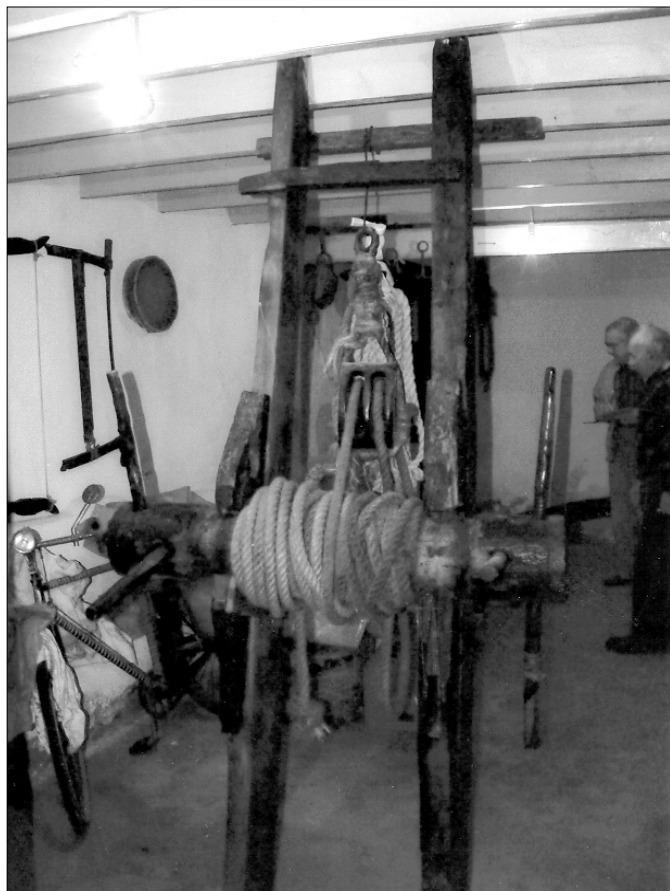
- Ύψος πιεστικού μηχανήματος 2,20 μέτρα.
- Η πάνω πλάκα τετράγωνη, με πλευρά 0,65 μέτρα.
- Χειρολαβές κυλινδρικές, κάτω από την πάνω πλάκα, μήκος 0,15 μέτρα.
- Ενδιάμεση απόσταση κάθετων κυλινδρικών αξόνων (δεξιά-αριστερά) 1 μ.

Η κάτω πλάκα της μηχανής είναι δοχείο μεταλλικό (τηγάνι, όπως το λένε οι Μποργειάτες, ή ντεπόζιτο πρεσσαρίσματος του λαδιού. Οι διαστάσεις της είναι 0,80X0,80 μέτρα. Στο εμπρός μέρος υπάρχει εγκοπή (δίοδος) προεξέχουσα, για τη ροή του λαδιού σε άλλο δοχείο, χυτό (τυποποιημένο) από τσιμέντο, χωρισμένο στα δυο (για το διαχωρισμό του λαδιού από το νερό), διαστάσεων 0,80X0,40X0,35 μέτρα, μεταγενέστερο (το παλιό ήταν μεταλλικό). Την τσιμεντένια κατασκευή την έκανε ο μερακλής μάστορας Μιχάλης Χατζόγλου. Το ντεπόζιτο είναι πάνω σε σιδερένια βάση, διαστάσεων 1X0,60 μέτρα.

Η πλάκα του κυλινδρόμυλου (η πλάκα άλεσης του καρπού) έχει διαστάσεις:

Το λιοτριδί του Λουκίδη.
Πιεστική μηχανή

Το λιοτρίδι του Λουκίδη.
Το μάγγανο με το παλάγκο

Διάμετρο 1,40 μέτρα και ύψος 0,74 μέτρα. Το ύψος του κυλίνδρου (από τη μια βάση στην άλλη) φτάνει τα 0,49 μέτρα και η διάμετρος της βάσης τα 0,59 μέτρα. Οι ξύλινες χειρολαβές του έχουν μήκος 1,65 μέτρα. Οι δοκοί σύνδεσης χειρολαβών 1,23 μέτρα και ο μεταλλικός άξονας περιστροφής 1,50 μέτρα,

Το μάγγανο: Ύψος 2,30 μ. Κύλινδρος περιτύλιξης παλάγκου 1,06 μ. Διάμετρος 0,80 μ. Ξύλινη η όλη κατασκευή του.

Δεύτερη επισκεψη στον Εμπορειό. Ανήμερα της γιορτής του Ταξιάρχη, με τον εκλεκτό φίλο μου Κώστα Τριανταφύλλου, που φάγαμε μαζί «ψωμί κι αλάτι» στα μαθητικά γυμνασιακά θρανία του Μανδρακίου, κάναμε μια βόλτα στα «ρυμίδια»⁽⁵⁾ της περιοχής

των υπόλοιπων λιοτριδιών, για να διαπιστώσω κι εγώ ο ίδιος από κοντά την κατάσταση που βρίσκονται σήμερα. Ψιλόβροχο και πάλι. Ο αέρας δαιμονισμένος! Στροβίλιζε τα πάντα! Το σακκάκι μου σηκώθηκε και σκέπασε το κεφάλι! Όμως κρατούσαμε καλά, αντίθετοι στον άνεμο, που με πείσμα τον «κοντράραμε»⁽⁶⁾!

Σταθήκαμε σε μια ψηλή τοποθεσία κι ο Κώστας μου λέει: Εδώ είναι ο «Πύργος», η περιοχή του Πύργου! Αυτό είναι το λιοτρίδι του Φιλήμονα και της Μαριάνθης Πλάκα. Και μου έδειξε μια ξύλινη πόρτα, που, για να λέμε την αλήθεια, είχε τα χάλια της! Απ' ό,τι όμως έμαθα, θα την αντικαθιστούσαν σύντομα με καινούργια. Από τις χαραμάδες κοίταξα στο εσωτερικό του κτιρίου. Φαινόταν σε καλή κατάσταση. Ήταν συντηρημένο.

Σαν περισκόπιο η ματιά μου έκανε περίπατο, παρατηρώντας προσεχτικά και με υπομονή τα μηχανήματα, που φαίνονταν σε άριστη, τουλάχιστον, εμφάνιση. Έτσι, σχημάτισα την εντύπωση, ότι θα πρέπει να λειτουργούν και κανονικά. Αυτό μου το διαβεβαίωσε και ο φίλος-συνοδός μου Κώστας, που πρωτοστάτησε και

Το λιωτρίδι του Λουκίδη. Τα τρίχινα σακχούλια στο πλυσταριό

Το λιωτρίδι του Λουκίδη. Πιθάρια.

Το λιοτρίδι του Λουκίδη. Πιθάρια - μπιτόνια

στο πανηγύρι και στην Εκκλησία! Μάλιστα, στο «τραπέζι»⁽⁷⁾ με «σέρβιρε»⁽⁸⁾ το καθιερωμένο, εξαιρετο πιλάφι με το κρέας! Ψωμί, σαλάτες, πιοτά, «πλούσια τα ελέη σου...» Σημειώνω εδώ, ότι το φαγοπότι έγινε μέσα στο προαύλιο ή πρόναο του «Γενεσίου της Θεοτόκου», λόγω δυνατού αέρα και βροχής και αφού πρώτα ευλόγησε «την βρώσιν και την πόσιν» ο παπα-Νικόλας, εφημέριος Εμπορείου-Πάλων.

Μια ματιά τώρα στον «Πολυβώτη» από τον εξώστη του καφενείου της πλατείας. Πανοραμική αλλά και τρομαχτική η θέα τού ηφαιστείου, μας γέμισε ψυχική ευφορία με πλούσια συναισθήματα. Κεφάλτοι και δυναμικοί αλλάζουμε γεπονιά και πάμε προς την «Κάφκα», μian άλλη περιοχή. Εδώ βρίσκεται το ερειπωμένο λιοτρίδι του Σταμάτη Μιχαηλίδη. Κοίταξα μες στα ερείπια, σώα και ακέραια μόνο η πλάκα άλεσης των καρπών και ο κυλινδρόμυλος. Όρθια στέκεται ακόμα και μια ωραία πετρόχτιστη καμάρα! Πάτησα στα χαλάσματα και προχώρησα στο εσωτερικό, μήπως και βρω κάτι άλλο. Δυστυχώς μόνο πέτρες, χώματα, ξύλα, σίδερα και άλλα «μπάζα» ήταν κάτω από τα πόδια μου και πάνω από το κεφάλι μου ο συννεφιασμένος ουρανός. Ίσως κάποια μηχανήματα να είναι θαμμένα κάτω από τα ερείπια! Στην ίδια περιοχή και το λιοτρίδι του Γιάννη του Γεωργαλλή. Φρίκη! Ερειπωμένο κι αυτό! Στο ύπαιθρο υπάρχει, σαν φάντασμα, η πλάκα κατεστραμμένη! Θλιβερός μάρτυρας κάποιων άλλων καιρών! Στ' αλήθεια, ρίγησα, ανατρίχιασα!

Τώρα κατηφορίζουμε, αλλά πάλι στην «Κάφκα». Σταθήκαμε σ' ένα οικόπεδο! Ο φίλος - ξεναγός μου, ο Κώστας Τριανταφύλλου, τέντωσε το χέρι του προς το Νοτιά και δείχνοντας με το δάχτυλό του ένα οικόπεδο τετραγωνισμένο, μου λέει: Εδώ κάποτε ήταν το λιοτρίδι του Ζουζέπου (Ιωσήφ - από το ιταλικό Giuseppe) και της Ευτυχίας Σαλάχα, το γένος Καλαμιά. Αποκαρδιώθηκα! Ρίγησα! «*Εμνήσθην ημερών αρχαίων...!*» Ποιά κόκκαλα να τρίζουμε! Μα, και πώς μπορούσε να γίνει αλλιώς; Δεν υπάρχει ούτε μια ένδειξη μαρτυρίας της εποχής της δόξας, ούτε ένα καρφί, απομεινάρια κάποιων μηχανημάτων!

γ. Στο μοναστήρι της Παναγίας Κυράς:

Το πανέμορφο μοναστήρι της «Κυράς», της Παναγιάς-Κυράς. Ανήκει στον Εμπορειό. Χωσμένο, κυριολεκτικά, μέσα σ' ένα καταπράσινο τοπίο! Σε μια ζούγκλα! Λες και το κλίμα είναι τροπικό! Ονειρεμένη ομορφιά! Μαγευτική άποψη! Μακρύς ο φιδοειδής δρόμος, που σε φέρνει στο σεβαστό προσκύνημά σου! Εκεί γονατίζεις και να μην το θέλεις! Το κεφάλι σου καταγής, ευλαβική υποταγή στη χάρη της Κυράς! Παράκληση για σένα, για τους άλλους, για όλους! Η τελευταία μεγάλη ανακαίνιση έκανε το μοναστήρι να λάμπει από μεγαλοπρέπεια και επιβλητικότητα! Διορθώθηκαν πολλά πράγματα, καθώς και ο αύλειος χώρος. Τάξη, νοικοκυριό, φρεσκάδα και μεράκι πλούτισαν και εξωράισαν την περιοχή. Μπράβο σ' όλους αυτούς, που συνέβαλαν σ' αυτό και ιδιαίτερα στον ομογενή συμπατριώτη μας από την Αμερική Γιάννη Διακομιχάλη, που απλόχερα επωμίστηκε το μεγαλύτερο μέρος της όλης δαπάνης.

Και τώρα στο σκοπό της επίσκεψής μας. Μέσα στον εσωτερικό χώρο της αυλής του μοναστηριού, στεγάζεται, σ' ένα μικρό οίκημα, το ελαιοτριβείο. Γνωστό με το όνομα: «Το λιοτρίδι της Κυράς». Στενόχωρο, αλλά ωραιότατο! Αξιοθαύμαστο! Ποιά όμως η χρονολογία κατασκευής τόσο αυτού, όσο

→
Η Παναγία «Κυράς»

Το λιοτριδί της «Κυράς»
Πλάκα - Κύλινδρος

και του μοναστηριού; Στην πίσω όψη του μοναστηριού, πάνω από το παράθυρο, υπάρχει χαραγμένη η επιγραφή: (χρονολογία) 1842 Μαρτίου 23. Ή μήπως είναι ανακαίνιση; Ο Πρωτοπρεσβύτερος Μιχαήλ Σκουλλής, στο βιβλίο του «Ιστορική λαογραφική μελέτη της Ιεράς Μονής Κυράς στη Νίσυρο» και στο κεφάλαιο «**Η ίδρυση της Μονής**», σελίδα 13, σημειώνει:

«Η επικρατούσα, την εποχή εκείνη, πνευματική καθυστέρηση και αγραμματοσύνη δεν κατορθώνει να μας χορηγήσει επαρκείς πληροφορίες σε ό,τι αφορά την ακριβή χρονολογία της ίδρυσεως της Ιεράς Μονής Κυράς, την οποία προσπαθούμε να εντοπίσουμε από ορισμένα έγγραφα του παρελθόντος. Αρχικά λοιπόν, από το βιβλίο του Σχολάρχου αείμνηστου Γεωργίου Παπα-

δόπουλου με τίτλο «Γεωγραφική και ιστορική περιγραφή της Νίσυρου», το οποίο εκδόθηκε από τον ίδιο το συγγραφέα στη Νίσυρο το έτος 1909, και στις σελίδες 27-28 του βιβλίου, ομιλών για τον Εμπορειό και για την Ιερά Μονή της Κυράς, αναφέρει μεταξύ των άλλων ότι: *Η σκιαζόμενη υπό αναδενδράδος αμπέλου (δηλ. η κληματαριά) υπαιθρία τράπεζα της Ιεράς Μονής, αριθμεί ηλιετήριαν διακοσίω (200) ετών. Λαμβάνοντας υπ' όψη την πληροφορία αυτή του Σχολάρχου Γεωργίου Παπαδόπουλου, καθώς και πωλητήρια ιδίως έγγραφα τα οποία δεν κατέστρεψε η μακρινή χρονική περίοδος, φερόμεθα στη σκέψη ότι η Ιερά Μονή της Κυράς έχει ιδρυθεί ή περί τα τέλη της 17ης ή τις αρχές της 18ης εκατονταετηρίδας, ήτοι δυο αιώνες μετά την κατάληψη των Δωδεκανήσων από τους Τούρκους, τον Δεκέμβριο του έτους 1522.»* Δηλαδή κατά το 1722.

Στο ίδιο βιβλίο του παπα-Μιχαήλ Σκουλλή, στο κεφάλαιο «Κτιριακό συγκρότημα της Μονής» και στη σελίδα 41, διαβάζουμε: «*Σε λίγα βήματα αντίκρυ μας, κάτω από το Ηγουμενείο, προβάλλει ευρύχωρο(;) το ελαιοτριβείο της Μονής, με τον πέτρινο κύλινδρο πάνω στην πλάκα και τον άξονα, καθώς και το κατασκευασμέ-*

νο από ξύλο πρωτόγονο πιεστήριο της εποχής, μέσα στο οποίο γινόταν η επεξεργασία του καρπού της ελιάς.» Η πέτρινη πλάκα πολτοποιήσης του καρπού έχει ύψος (από το δάπεδο) 0,75 μ. και η διάμετρος είναι 1,46 μέτρα. Το ύψος του κυλίνδρου είναι 0,52 μέτρα (από τη μια βάση στην άλλη) και η διάμετρος των βάσεων του 0,55 μέτρα. Οι ξύλινες χειρολαβές του κυλινδρόμυλου έχουν μήκος 1.35 μέτρα και οι δοκοί σύνδεσης χειρολαβών (η εμπρός και η οπίσθια) μήκος 1 μέτρο.

Το ξύλινο πιεστήριο έχει ένα κεντρικό ατέρμονα κοχλία, ύψους 0,78 μέτρα. Η άνω πλάκα της συνθλιπτικής μηχανής έχει διαστάσεις 1,22X0,54X0,12 μέτρα. Οι διαστάσεις της κάτω βάσης είναι 1,40X 0,52X0,28 μέτρα. Το συνολικό ύψος της μηχανής σύσφιξης φτάνει τα δυο (2) μέτρα.

Όλες οι ξύλινες κατασκευές, κατά τη μαρτυρία του Μιχάλη Χατζόγλου, είναι από ξύλο αγράμυθα (ή αγραμυθιάς) γι' αυτό και η αιωνόβια αντοχή του νίκησε στον πόλεμο με τον αδηφάγο χρόνο.

Τέλος, με τις άπειρες ευχαριστίες μου, κλείνω το θέμα αυτό γύρω από τα Νισύρικα λιοτριδία. Ευχαριστίες, που επάξια ανήκουν σ' όλους εκείνους, που πρόσφεραν με τόση προθυμία τις πληροφορίες και τις υπηρεσίες τους και προσφέρθηκαν ολόψυχα στη διάσωση και διατήρηση της Νισύρικης παράδοσης. Όλων αυτών τα ονόματα έχουν αναφερθεί σε προηγούμενα κεφάλαια.

Τα σκίτσα των μηχανών, μηχανημάτων και σύνεργων του λιοτριδιού έχουν σχεδιαστεί από τον άριστο σκιτσογράφο μας και δάσκαλο στη Νίσυρο, τον Αποστόλη τον Καλλούδη, που του αξίζουν συχαρητήρια και ευχαριστήρια πολλά.

Η «Παννισυριακή Σάλπιγγα της Πορφυρίδας της Ρόδου», στην έκδοση του 2ου φύλλου της, τριμήνου Οκτωβρίου - Νοεμβρίου - Δεκεμβρίου 2004, στη σελίδα 2 και υπό τον γενικό τίτλο «ΝΙΣΥΡΟΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΗ», δημοσιεύει την εξαιρετική εργασία της νεαρής φιλόλογου Ασημένης Τριαντ. Μπίλλη με θέμα «Τα λιοτριδία», που, ως σχετική με το παρόν συγγραφικό έργο, την παραθέτω αυτούσια:

Το λιοτριδί της «Κυράς»

«Τα λιοτρίδια»

Της Φιλολόγου Ασημ. Τρ. Μπίλλη

Κάθε τόπος έχει τη δική του παράδοση, όπως αυτή αντικατοπτρίζεται μέσα από την πληθώρα ηθών και εθίμων που ευδοκίμησαν κατά καιρούς σε κάθε γωνιά της πατρίδας μας. Αυτά είναι που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της κληρονομιάς ενός τόπου και που καταρτίζουν μαζί με τις εκάστοτε ιστορικές γραφές κι αναφορές την παράδοσή του και κατ' επέκταση την παράδοση ενός ολόκληρου λαού. Ιδιαίτερα πλούσια και σημαντική είναι και η δική μας «Νισυριακή Παράδοση», η οποία παραμένει ζωντανή με συνήθειες που ακόμα και σήμερα μένουν αναλλοίωτες στο χρόνο και διανθίζουν τη θρησκευτική, πνευματική, μα και καθημερινή ζωή του τόπου μας. Το πανηγύρι της Παναγιάς με το μοιρολόι και τα τραγούδια των ξενιτεμένων, τα έθιμα του Πάσχα με την ξεχωριστή κατάνυξη και την ευλογία της εισόδου της Αγίας Εικόνας σ' όλα τα σπίτια του νησιού, οι παραδοσιακοί γάμοι με τα καλέσματα, το περιόλι και τα παινήματα στους νεόνυμφους. Αυτά και τόσα άλλα έθιμα που μας κρατούν γερά δεμένους με τις ρίζες μας και την παράδοσή μας, δεν μπορεί παρά να συνεχίσουν να υπάρχουν επ' αόριστον!

Αυτό θα πρέπει άλλωστε να είναι το βασικό μέλημα όλων μας κι ιδιαίτερα εμάς των νέων. Χρέος μας, λοιπόν είναι – με την βοήθεια βέβαια πάντα των πρεσβυτέρων – να προσπαθούμε να διατηρούμε άσβεστη τη φλόγα της τοπικής μας γλώσσας, παράδοσης και συνηθειών και φυσικά να τη μεταλαμπαδεύσουμε στους επόμενους. Εξ' άλλου, μόνο αν στηριχτούμε στο παρελθόν θα μπορέσουμε να πορευτούμε ισχυροί και δημιουργικοί προς το μέλλον. Άρρηκτα συνδεδεμένα με τη Νισυριακή παράδοση είναι και τα «ελαιοτριβεία» του νησιού, που λειτούργησαν συστηματικά με σκοπό την επεξεργασία του ευλογημένου καρπού των ελαιοδένδρων και την παραγωγή του αναγκαίου για την εποχή «χρυσού υγρού», του λαδιού.

Ένα από τα πιο γνωστά και μεγαλύτερα ελαιοτριβεία της Νισύρου, που ευδοκίμησε ως και τις τελευταίες δεκαετίες του προηγούμενου αιώνα, ήταν το λιοτρίδι του Νικολάου Καρακωνσταντίνου, του Κάρη όπως τον έλεγαν. Χτίστηκε στο Λαγκάδι, τον πιο παραδοσιακό οικισμό του Μανδρακίου, από τον Χρήστο Χριστοφόρου. Στη συνέχεια το λειτούργησε ο αδελφός του Γεώργιος Χριστοφόρου, ο γνωστός σε όλους «Γερμανός». Τελευταίος τα ηνία του λιοτριδιού πήρε ο γαμπρός τους, ο Κάρης, ο οποίος κι άφησε τη σφραγίδα του σ' αυτό, γι' αυτό κι έμεινε γνωστό ως το «λιοτρίδι του Κάρη». Σε εποχές δύσκολες, όπου το λάδι ήταν είδος πρώτης ανάγκης για τους κατοίκους, το λιοτρίδι του Λαγκαδιού γνώρισε ακμή! Όσες οικογένειες είχαν χωράφια με ελαιοδένδρα, έφερναν σ' αυτό τους καρπούς τους για να τους αλέσουν, ενώ βοηθούσαν και οι ίδιοι πρόθυμα στην όλη διαδικασία.

Υπήρχαν βέβαια και ορισμένοι μόνιμοι εργάτες κι εργάτριες, οι οποίοι για τις υπηρεσίες που προσέφεραν έπαιρναν ο καθένας το «αξιά» του, δηλαδή την αμοιβή του, που υπολογιζόταν σε κάποια κιλά λάδι, αναλόγως με τη δουλειά που έκανε ο καθένας. Οι εργασίες ξεκινούσαν από το πρωί και συχνά συνεχίζονταν όλη την υπόλοιπη μέρα, ενώ σε περιόδους που η σοδειά ήταν πολύ καλή κρατούσαν ολόκληρο το βράδυ.

Τις ελιές αρχικά επεξεργάζονταν σε μια μικρή πλάκα που είχε ένα μικρό πέτρινο μύλο, ο οποίος ήταν χειροκίνητος και τον γύριζαν γυναίκες. Αργότερα ο Κάρης εγκατέστησε ένα μεγαλύτερο μηχάνημα με πλάκα και μια ακόμη πιο μεγάλη μυλόπετρα που την κινούσαν πλέον άλογα. Στη συνέχεια των εργασιών, έβαζαν τον πολτό της ελιάς σε τσουβάλια, τα οποία τοποθετούσαν σε ένα είδος πιεστηρίου, τη «μηχανή» και τα πίεζαν με τα λεγόμενα «μαγγάνια». Μ' αυτό τον τρόπο, έβγαίνε το λάδι. Τα τσουβάλια αυτά τα έβαζαν οι γυναίκες πάνω σ' ένα ξύλο, τα πήγαιναν στην «Τάβλα του Γιαλού»⁽⁹⁾ και τα έπλεναν για να είναι καθαρά για την επόμενη φορά. Το λάδι αποθηκευόταν σε «λαήνια»⁽¹⁰⁾ και σε μεγάλα «αγγεία»⁽¹¹⁾. Εκτός από ελιές, συνήθιζαν να αλέθουν και αγραμύθια μαζί με σύκα, φτιάχνοντας έτσι ένα από τα πιο αγαπημένα «γλυκά» της εποχής.

Μπορεί όλη αυτή η διαδικασία επεξεργασίας να απαιτούσε πολύ χρόνο και κόπο, ωστόσο, δεν έπαυε να είναι και ένα είδος «πανηγυριού». Δεν ήταν λίγες οι φορές που η δουλειά συνοδευόταν από τραγούδια και πειράγματα.

Κάθε νοικοκυρά που ερχόταν ν' αλέσει έφερνε μαζί της και διάφορα «γκλεούδια», όπως λουκουμάδες, κρασί και άλλα φαγητά και γλυκά. Κι όταν η κούραση βάραινε στους ώμους, έβρισκαν στιγμές χαλάρωσης με το να κάθονται όλοι γύρω από το τραπέζι της εποχής, το «σουφρά», να τρώνε και να πίνουν, προτού συνεχίσουν και πάλι τη δουλειά. Όσο όμως κι αν κοπίαζαν, ποτέ δεν έχαναν το κέφι τους και την καλή τους διάθεση, την οποία μοιράζονταν με φίλους και συγγενείς.

Οι ώρες στο λιοτρίδι του Κάρη κυλούσαν με πολλή δουλειά, μέσα όμως σ' ένα κλίμα ευχάριστο και ζεστό, γι' αυτό και έχουν μείνει ανεξίτηλα αποτυπωμένες στη σκέψη και την καρδιά όλων όσων γνώρισαν από κοντά τη ζωή σ' αυτό το λιοτρίδι και τους ανθρώπους του!

Ήταν ωραίες εποχές που αξίζει να θυμούνται και να αναπολούν όσοι τις έζησαν, αλλά και να γνωρίζουν οι νεότεροι.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

(1) Λουξ: Είδος μεγάλης λάμπας πετρελαίου, ειδικής κατασκευής. Μεταλλικό ντεπόζιτο για το πετρέλαιο. Μικρό στρογγυλό άνοιγμα στη μια μεριά για την υποδοχή και λεπουργία αεραντλίας και ένα άλλο άνοιγμα απέναντι από το πρώτο, για να γεμίζει το δοχείο με το καύσιμο υγρό. Γεμίζοντας με αέρα, πιεζόταν το υγρό και ανέβαινε μέσα από ένα «μπέκ» σ' ένα σακκουλάκι από αμίαντο. Άναβε με το σπίρτο και ...ιδού το φως, που περιβαλλόταν από τζάμι, για ασφάλεια. Με ένα άγκιστρο κρεμόταν ψηλά, για να διαχέεται παντού!

(2) Τρατάρισμα: Τρατάρω (ξ.λ.) = κερνάω - κέρασμα.

(3) Αργατιά: Το εργατικό προσωπικό, οι εργάτες.

(4) Καφίσι: Τούρκικη μονάδα μέτρησης βάρους. Ξύλινη κυλινδρική κατασκευή, χωρισμένη στα δυο με οριζόντια ξύλινη τομή, σε τέτοιο σημείο, ώστε να έχουμε το ένα (1) καφίσι και το μισό (0,50) καφίσι. Κάθετα τα ξύλα κατασκευής του, πλάτους 5 πό-

ντων, στερεώνονταν με τρία τσέρκια (πλατιά μεταλλικά ελάσματα, στεφάνες βαρελιού), ένα στη μέση, ένα πάνω κι ένα κάτω ή και χωρίς το μεσαίο. Το μικρό αυτό βαρελάκι είχε διάμετρο μεγάλη 25 πόντους (εξωτερική) και 21 πόντους (εσωτερική). Διάμετρο μικρή 18 πόντους (εξωτερική) και 16 πόντους (εσωτερική). Ύψος μεγάλο 11 πόντοι και ύψος μικρό 8 πόντοι. Συνολικό ύψος 21 πόντοι (11 μεγ. + 8 μικ. + 2 το πάχος του διαχωριστικού ξύλου = 21 πόντοι). Το ένα καφίτσι ισοδυναμούσε με 2,5 κιλά. Το μισό με 1,25 κιλά. Τα 8 καφίτζια ισοδυναμούσαν με ένα κιλό τούρικο.

(5) Πινάκι: Πιάτο ξύλινο, βαθουλωτό Πινάκιο (γαβάθα). Συνήθως χρησιμοποιε για φόρμα (σχήμα, καλούπι) της ζύμης του ψωμιού. Μικρό και μεγάλο πινάκι. Το μεγάλο πινάκι χρησιμοποιούνταν για τη μεταφορά του ελιόκαρπου από τη «βούρνα» στην πλάκα για άλεση, αλλά και για μεγάλα ψωμιά.

(6) Ρυμίδα: το ρυμίδι - το στενό σοκάκι, δρομάκι-λιθόστρωτο ή χωμάτινο.

(7) Κοντράραμε: Το ρήμα κοντράρω: πηγαίνω κόντρα, ενάντια, αντίθετα.

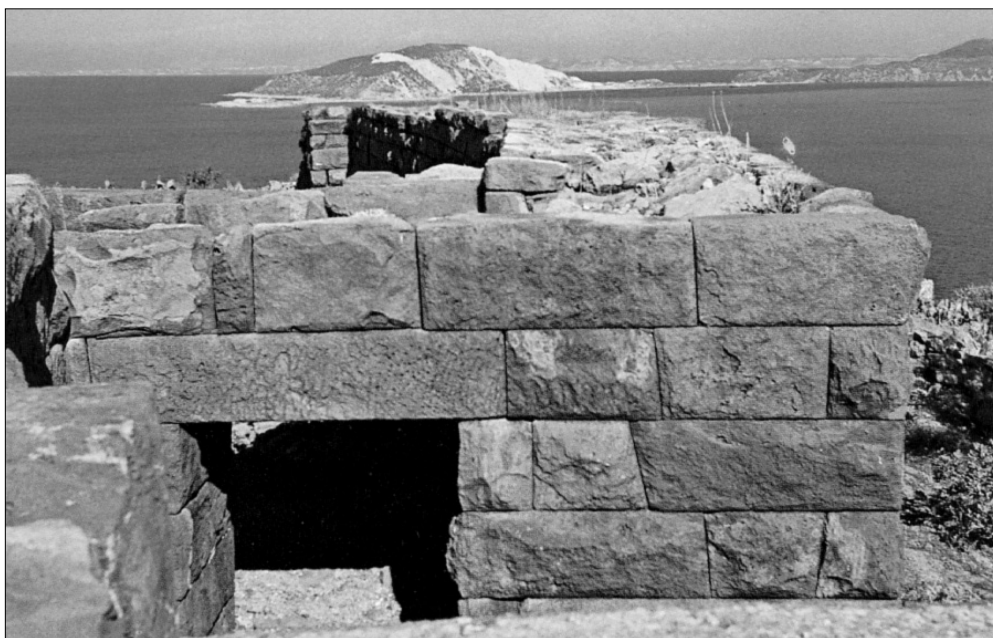
(8) «Τραπέζι»: Παράθεση φαγητού και πιωτών στα πανηγύρια και τα γλέντια.

(9) Σέρβιρε ή σερβίρισε: Ρήμα σερβίρω ή σερβιρίζω: Παραθέτω φαγητό ή προσφέρω τις υπηρεσίες μου στο γεύμα - σερβίρισμα, σερβιτόρος,

(10) Τάβλα του Γιαλού: Παραλία στην περιοχή του «Πιαουλιού»

(11) Λαήνια (το Αγγιό): Πήλινα σκεύη για την αποθήκευση του λαδιού.

(12) Αγγειά: Μεγάλα πήλινα σκεύη, που χρησιμοποιε για την αποθήκευση λαδιού ή κρασιού.

Το Παλιόκαστρο. Η Πύλη.

Ο ΕΠΙΛΟΓΟΣ ΤΟΥ... ΤΕΛΟΥΣ

Η συγγραφή του έργου άρχισε την άνοιξη του 2002, με την ευκαιρία της επισκευής και αναπαλαίωσης του λιοτριδιού του παππού μου, του Νικήτα Μαστρογιάννη, που ενώθηκε σε ενιαίο κτιριακό σύνολο με το διπλανό του Γιώργη του Θεodorή και μετέπειτα του Ζαννή.

Έτσι, η εργασία άπλωσε το δίκτυ της, γενικεύοντας το θέμα και συμπεριλαμβάνοντας, εκτός από το Μανδράκι, τα Νικειά και τον Εμπορειο με την Παναγία «Κυρά», το μοναστήρι της γαλήνης και της ηρεμίας. Δεν γίνεται λόγος για τους Πόλους, που είναι νεοσύστατο χωριό και δημιουργήθηκε από τους ίδιους τους Μπορειάτες, που τα κτήματά τους έφταναν μέχρι την παραλία, όπου και το γραφικότατο λιμανάκι. Γι' αυτό και ανέκαθεν είχαμε, πριν τη συνένωση Δήμων και Κοινοτήτων (ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ), την «Κοινότητα Εμπορείου - Πάλων».

Το μεγαλύτερο μέρος της εργασίας γύρω από τα Νισύρικα Λιοτρίδια είχε πραγματοποιηθεί μέσα στο Νοέμβριο του 2002. Λόγοι όμως, «ανωτέρας βίας», με ανάγκασαν στη διακοπή του έργου.

Ο τραγικός χαμός, η αναπάντεχη και απρόσμενη απώλεια της ζωής της γυναίκας μου, της αγαπημένης μου Ανθούλας, που καταρράκωσε την ψυχή μου και κατακομμάτιασε και κατασπάραξε, σαν ανήμερο θηρίο, την καρδιά μου, ακινητοποίησε και αδράνησε το μυαλό μου για τόσον καιρό, συντετριμμένος και πληγωμένος από το απίστευτο οικογενειακό μου δράμα, αποφάσισα, με αφάνταστη δυσκολία και πόνο, να συνεχίσω και να αποπερατώσω την εργασία μου, που την αφιερώνω, με δάκρυ και κλάμα, στην ιερή μνήμη και θύμησή της.

Μου είχε συμπαρασταθεί ολόψυχα με τη μεγάλη αγάπη, τη συμβολή και τη συμβουλή της, σ' αυτόν τον πνευματικό αγώνα, με συλλογή πληροφοριών για την ιστορία των λιοτριδιών, με δραστηριότητα, τη δράση και το κουράγιο της και τη διαρκή και ασταμάτητη εμπύχυσή μου, για να μπορέσω να εργασθώ με κέφι και όρεξη και να φέρω σε αίσιο τέλος αυτό, που, με τόσο μεράκι, είχα αναλάβει. Δεν μ' άφησε να λυγίσω ή να απογοητευτώ ποτέ!

Και λαχταρούσε και ανυπομονούσε να δει το τελικό αποτέλεσμα! Δυστυχώς, όμως, στις 27 του Νοέμβρη του 2002, τη σταμάτησε στο διάβα του δρόμου, εκεί στο κάστρο των ονείρων της, η σκληρή κι αδυσώπητη μοίρα!

Το νήμα κόπηκε κι ο αργαλιός σταμάτησε για πάντα!!

Επίλογος της σιωπής!
Πόσα είχε να μου πει!
Δεν τα είπε όμως.
Μίλησε χωρίς φωνή!

Σοφία σοφών
με στόμα κλειστό!
Με βλέμμα γλαρό
με θαυμασμό!

Αχ! δεν μπορώ
τίποτα να πω.
Πολλά εννοώ
με δάκρυ καυτό!

Μην κλαις!
Για σένα είν' αυτό.
Αυτό, που σκέφτηκες εσύ
και τό 'γραφα εγώ.

Ανθοσμένη 'μυγδαλίτσα.
Κάτασπρη, χιονάτη.
Φτερό αετού,
του γλάρου μάτι.

Στο πλάι σκιά μου!
Χωρίς αντίο!
Ένας κι οι δυο μας
κι ας είμαστε δύο!

Καρδιά και ψυχή μου
Αγάπη δική μου!
Γλυκιά θύμησή μου.
Ζωή και Ταφή μου!

ΝΙΣΥΡΟΣ, ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ 2004
Νικήτας Μαστρογιάννης

ΕΠΙΛΟΓΙΚΑ

Εχω την πεποίθηση, ότι κατάφερα να σας φέρω κοντά στα συναισθήματά μου και να έχετε αισθανθεί και σεις ό,τι κι εγώ για τη Νίσυρο. Περπατήσατε μαζί μου τα ιστορικά σοκάκια και τα μονοπάτια της και ρουφήξατε το μυρωμένο αεράκι της. Παρέλασαν μπροστά σας παλιές και νέες γενιές και σας πρότειναν με χαμόγελο και συμπάθεια το χέρι τους. Πέρασαν στη ματιά σας και σας πρόσφεραν νέκταρ θεσπέσιο προχριστιανικοί και μεταχριστιανικοί ναοί και μοναστήρια με τα βουβά κελλιά τους. Υποκλιθήκατε και σταυροκοπηθήκατε με ευλαβικό γονάτισμα. Είδατε, θαυμάσατε και μάθατε και αποκαλύψατε πολλά μυστήρια, που λύθηκαν στα πόδια σας. Γνωρίσατε ή θυμηθήκατε τον τόπο σας για άλλη μια φορά. Μιλήσατε για την ιστορικότητα του. Διαβάσατε στις σελίδες του για τα «λιοτρίδια» και τον τρόπο της λειτουργίας τους και βουτήξατε το «χόντραινο» ζυμωτό ψωμί ή το «κουσουμάδι» στο φρέσκο ελαιόλαδο και φάγατε τα αλεσμένα «αγραμύθια» με τα «φτενόπετσα» σύκα.

Περάσατε τον «Ποταμό» και προσκυνήσατε την Παναγιά την «Ποταμίτισσα». Ανεβήκατε με δέος τα εκατόν πενήντα οχτώ (158) σκαλοπάτια της Παναγιάς της «Σπηλιανής» και αγναντέψατε την απεραντοσύνη του Αιγαίου και απολαύσατε ηλιοβασίλεμα και ρουφήξατε κυριολεκτικά το νοτιομένο αεράκι του «πονέντες» και το χλιαρό της «καψοτραμουντάνας». Στο απόμακρο του πελάγου, στα Δυτικά και ΝΔ/κα του «Ιερού Βράχου», σου ευφραίνουν την ψυχή τα νησάκια Πυργούσα, Παχειά και Κανδηλιούσα (Καντελέουσα). Στα Βόρεια οι νησίδες Γυαλί και Στρογγυλή, αγγίζουν, λες τη Νίσυρο. Τα φώτα της Εταιρείας «ΛΑΒΑ» στο Δυτικό τμήμα και στο Ανατολικό μέρος οι εκτυφλωτικοί προβολείς της άλλης Εταιρείας, μαζί με τον αυτόματο Φάρο του Αγίου Αντωνίου, μοιάζουν ξενύχτισσα πολιτεία. Ο κωνικός ηφαιστειογενής όγκος της Στρογγυλής, φαίνεται ν' αναδύεται βουβός και σκοτεινός.

Νιώσατε γρήγορους τους παλμούς της καρδιάς σας στο αντίκρουσμα της «Κυράς», τ' «Αη-Θεολόγου», του «Ταξιάρχη», της «Θερμιανής», του ηφαιστειακού βαθύπεδου του «Πολυβώτη», του φοβερού αυτού θεάματος της άγριας ομορφιάς και ερέθισε τα ρουθούνια σας η παράξενη και βαριά μυρωδιά του, και αισθανθήκατε να σας περιβρέχει το υγρό θαλασσινό στοιχείο ανεβασμένοι στο «Διαβάτη», στη βουνοκορφή του «Προφήτη Ηλία». Και, πιθανόν, μετρήσατε αρκετά από τα νησιά του Δωδεκανησιακού Αρχιπέλαγους.

Αν τα κατάφερα όλα αυτά,

Σας ευχαριστώ.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ θερμά τον φίλιτο Μάνο Σακελλαρίδη, που κατάφερε, με τον εξάίρετο και υπέροχο πρόλογό του, τον τόσο μεστό και εύληπτο, να μπει μες στο βαθύ νόημα του έργου, οδηγώντας τον αναγνώστη σ' όλα τα συνοικιακά «λιοτριδία της Νισύρου», που ευτυχώς, γαντζώθηκαν στα... «ξάρτια» της ιερής μας παράδοσης και κατόρθωσαν να επιβιώσουν, έστω και στα «ράφια» της μνημοσύνης και της ιστορίας, σαν άοπλοι... οπλίτες κάποιας δύσκολης εποχής.

Η κριτική του, όσο κι αν είναι φιλική, με λόγια απλά περιέρχεται διεξοδικά το έργο και καταλήγει σε απά συμπεράσματα, ικανοποιητικά και ενθαρρυντικά. Αναμοχλεύει τη λειτουργία των μηχανημάτων του λιοτριδιού και σε κάνει ν' ακούς το σφίξιμο των «σακουλιών» στην πιεστική μηχανή, το τριξιμο του παλάγκου στο μάγγανο, που τραβά τη «μανέλλα», το γύρισμα της μυλόπετρας στην πλάκα, που λιώνει τις ελιές και τ' αγραμύθια, το «χόχλασμα» του καζανιού με το νερό στην «παρασιά» και τη βραχνή φωνή του «λιοτριδιάρη», που παροτρύνει χαμογελαστός την κουρασμένη «εργατιά» να τελειώνει με το «λέσιμο»¹ του καρπού.

Κι όταν το φως της αυγής σβήσει το σκοτάδι, ακούς το «κράξιμο» του πετεινού και αντί ν' ανοίγουν τα μάτια σου, κλείνουν από την κούραση.

Η βαθιά σου γνώση γύρω από το θέμα, φίλε Μάνο, η αντικειμενική τοποθέτησή σου σχετικά με την εργασία μου, με ενθαρρύνουν για κάτι καλύτερο.

Έτσι ένιωσα, όταν, με τη δέουσα προσοχή, διάβασα τον επιμελημένο πρόλογό σου.

Σ' ευχαριστώ.

Νικήτας

(1) Λέσιμο: Η άλεση, το λιώσιμο του καρπού

«Μουσικό καφέ» στο ισόγειο του Λιοτριδιού των αδελφών Π. και Α. Μάρτιν

Βιβλιογραφία

- ΟΜΗΡΟΥ ΗΛΙΑΣ: Ραψωδία Β' . Στίχ. 675.
- ΣΤΡΑΒΩΝ: Γεωγραφία 6' -488 και 656.
- ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΣ: Α' . 2β.
- ΓΕΩΡΓ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, ΤΟΥ ΣΧΟΛΑΡΧΟΥ: Ιστορική περιγρ. Νισύρου -1909, σ. 32-33.
- Γ. Ν. ΚΑΖΑΒΗ: Νισύρου Λαογραφικά -1940, σελ. 9.
- Γ. Ν. ΚΑΖΑΒΗ: Ιστορία νήσου Νισύρου -1966, σελ. 11-29
- ΙΑΚΩΒΟΥ Ν. ΚΑΖΑΒΗ: Ιστορία νήσου Νισύρου -1966, σελ. 44-51
- ΝΙΚΟΥ ΙΩ. ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ (ΡΟΥΣΣΟΥ): Οι χαιρετισμοί της Νισύρου, σελ. 22-25
- ΡΙΧΑΡΔΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΑΚΗ: Νίσυρος Ιστορία και Αρχιτεκτονική. 2001, σ. 18-56
- Μ ΙΧ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗ: Ο Νησιώτικος μικρόκοσμος του Δωδ/κού Αρχιπελάγους. 1994, σελ. 65-75 (Πολύνησο Νισύρου).
- Μ ΙΧ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗ: Ονοματολογική ναυσιπλοία στο Ελληνικό Αιγαίο. 2001. σελ. 254-259 (Η συστάδα Κω-Νισύρου).
- ΝΙΚ. ΣΗΦΟΥΝΑΚΗ: Τα λιθόστρωτα-Αιγιοπελαγίτικα και στεριανά. 1998.
- ΛΑΖΑΡΟΥ Κ. ΚΟΝΤΟΒΕΡΟΥ: Ο Ποδαλείριος και η Νίσυρος (Χειρόγραφο).
- ΣΤΥΛ. Χ. ΠΑΠΑΤΣΟΥ: Η γλωρίς και η βλάστησις της Ν. Νισύρου -1975, σελ. 7-13
- ΝΙΚΗΤΑ ΚΟΥΜΕΝΤΟΥ: Πειράγματα και ψυχαγωγία στη Νίσυρο -1990, σ. 70-89
- ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΕΝΤΡΗ: Τα μετέωρα της Νισύρου.
- ΓΙΩΡ. ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΛΑΚΗ: Νίσυρος Η Νίσυρος και τα ηφαίστεια του Νότιου Αιγαίου - σελ. 15-19.
- ΜΙΧΑΗΛ Μ. ΣΚΟΥΛΛΗ: (Πρωτοπρεσβύτερου) Ιστορική Λαογραφική Μαλέτη της Ιεράς Μονής «Κυράς» στη Νίσυρο -σελ. 22-42
- ΚΩΣΤΑ ΜΑΝΤΟΥΔΑΚΗ: Νισύριοι αντίλαλοι -1977.
- ΓΙΑΝΝΗ ΔΙΑΜ. ΧΑΡΤΟΦΥΛΗ: Οι μαχαλάδες Μανδρακίου Νισύρου -σελ. 231-237, 237-242, 256-258 και 258-261.
- ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ: (ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ): Τομ. Α' . 1963 -σελ. 7-50.
- ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ: (ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ): Τομ. 5ος. -σελ. 206-210.
- ΜΕΓΑΛΗ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΕΦΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΑ: Ελαιουργία -Τομ. 9ος, σελ. 40-41
- ΑΡΙΣΤ. ΠΑΝΕΠ/ΜΙΟΥ ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ: Λεξικό κοινής νεοελληνικής.
- ΤΕΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΦΥΤΡΑΚΗ: Λεξικό ορθογραφικό - ερμηνευτικό - ετυμολογικό.

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΙΣΥΡΟ

Αριθμός κλήσης **22420**

ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ

Δήμος Νισύρου	31203 - 31330 (fax)
Δημ. Διαμέρισμα Εμπορείου--Πάλων	31282
Δημ. Διαμέρισμα Νικειών	31401
Αστυνομία	31201
Λιμεναρχείο	31222
Τελωνείο	31205
ΕΛΤΑ - Ταχυδρομικό Ταμειτήριο	31249
Πολυδύναμο Περιφερειακό Ιατρείο	31217
Τράπεζα Δωδεκανήσου	48900--1

Οργαν. Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος (ΟΤΕ)

ΟΤΕ Μανδρακίου	31212 - 31299
» Πάλων	31294
» Εμπορείου	31291
» Λουτρών Μανδρακίου	31284
» Νικειών	31285
» Γυαλί	31280

Ταξί

Χαράλαμπος Σακκαλής (Μανδράκι)	31460
Ειρήνη Καρούτσου (Νικειά)	31474

Ξενοδοχεία - Ενοικ. δωμάτια

ΠΟΡΦΥΡΙΣ Μανδράκι	31176 - 31376
ΠΟΛΥΒΩΤΗΣ (Λιμάνι)	31011 - 31012
ΧΑΡΙΤΟΣ (Λιμάνι)	31322
WITE BEACH (Γυαλισκάρι)	31497
ΤΡΙΑ ΑΔΕΛΦΙΑ (Λιμάνι)	31344
ROMANTZO (Λιμάνι)	31340
ΙΑΜΑΤΙΚΑ ΛΟΥΤΡΑ ΝΙΣΤΡΟΥ (Λουτρά)	31284
ΕΛΛΗΝΙΣ (Πάλιοι)	31453
ΝΙΣΥΡΟΣ (Πισούλι)	31137
ΗΛΙΟΒΑΣΙΛΕΜΑ (Λευκαντιό)	31150
ΥΠΑΠΑΝΤΗ (Υπαπαντή)	31185
ΔΡΟΣΙΑ (Πισούλι)	31328
ΞΕΝΩΝΑΣ ΝΙΚΕΙΩΝ (Νικειά)	31401
«ΤΑ ΛΙΟΤΡΙΔΙΑ» Μουσικό - Καφέ (Μανδράκι)	31580

Πρακτορεία - Περιηγήσεις

Δημοτικές Τουριστικές Επιχειρήσεις	
Νισύρου (Λιμάνι)	31611-31621 (fax)
Γραφείο Πληροφοριών	31180
ΕΝΕΤΙΚΟΝ (Λιμάνι)	31180
ΝΙΣΥΡΙΑΝ (Λιμάνι)	31411
Διακομχάλη Ηλία (Μανδράκι)	31459
Κέντρο Ελένη (Μανδράκι)	31227

Ενοικιάσεις αυτοκινήτων

Διακομχάλης Ηλίας (Πλατ. Ηρώου)	31459--31504
Καρακωνσταντίνος Μάνος	31029

Ενοικιάσεις μοτοποδηλάτων

Yannis (Πλατεία Ηρώου)	31264-31037
John & John (ΚΑΡΑΒΑ)	31670-31276

John & John (Πάλιοι)	31630
«Captain's House» (Πάλιοι)	31016

Εστιατόρια - Ταβέρνες - Σνακ-Μπαρ

«Ο ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ» (Λιμάνι)	31681
«ROMANTZO» (Λιμάνι)	31340
«ΗΛΙΟΒΑΣΙΛΕΜΑ» (Λιμάνι)	31272
«ΕΙΡΗΝΗ» (Αγ. Σάββας)	31375
«ΕΝ ΤΑΧΕΙ» (Αγ. Σάββας)	31480
«ΜΑΝΩΛΗΣ» (Αγ. Σάββας)	31032
«ΤΟΝΥ'S» (Λυκαντιό)	31509
«ΛΕΥΚΑΝΤΙΟ» (Λευκαντιό)	31304
«ΚΛΕΑΝΘΗΣ» (Λευκαντιό)	21484
«MIKE'S CORNER (Λευκαντιό)	31241
«ΝΙΣΥΡΟΣ» (Μανδράκι)	31460
«Η ΦΑΜΠΡΙΚΑ» (Μανδράκι)	31552
«ΛΑΓΚΑΔΙ» (Λαγκάδι)	31484
«ΕΙΡΗΝΗ» (Μανδράκι - Πλ. Ηλικιωμένης)	31365
» Η ΗΛΙΚΙΩΜΕΝΗ» (Μανδράκι)	31236
«ΠΑΝΟΡΑΜΑ» (Μανδράκι - Πλ. Ηλικιωμένης)	31185
«ΛΟΥΤΡΑ» (Λουτρά)	31284
«ΛΕΥΚΗ ΑΜΜΟΣ» (Γυαλισκάρι)	31497
«ΑΦΡΟΔΙΤΗ» (Πάλιοι)	31247
«ΕΛΛΗΝΙΣ» (Πάλιοι)	31453
«CAPTAIN'S HOUSE» (Πάλιοι)	31016
«ΑΣΤΡΑΔΕΝΗ» (Πάλιοι)	31294
«ΤΟ ΛΙΜΑΝΑΚΙ» (Μάικ-Πάλιοι)	31023
«Η ΠΑΡΑΛΙΑ» (Πάλιοι)	31114
«ΜΠΑΛΚΟΝΙ» (Εμπορείος)	31607
«Η ΠΟΡΤΑ» (Νικειά)	31285
«Η ΠΛΑΤΕΙΑ» (Νικειά)	31413
«ΤΟΥ ΑΝΔΡΙΩΤΗ» (Νικειά)	31027

Καφετέριες - Μπαρ

ΣΦΑΚΙΑΝΟΣ ΑΧΙΛΛΕΑΣ (Λιμάνι)	31386
«ΤΡΙΑ ΑΔΕΛΦΙΑ» (Λιμάνι)	31344
«SEA VIEW» (Αγ. Σάββας)	31505
«REMEZZO» (Αγ. Σάββας)	31505
ΣΦΑΚΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ (Πλ. Ηρώων)	31081
«ΕΝΑΛΛΑΞ» (Λευκαντιό)	31307
«ΟΣΤΡΙΑ» (Λευκαντιό)	31575
«ΠΕΙΡΑΤΗΣ» (Μανδράκι - Πλ. Ηλικιωμένης)	31038
«RANTEBOY» (Μανδράκι)	31589
«ΦΙΚΟΣ» (Μανδράκι) (Πλ. Ηλικιωμένης)	31215
«Η ΗΛΙΚΙΩΜΕΝΗ» (Μανδράκι - Πλ. Ηλικιωμένης)	31236
«ΒΑΡΔΑ ΣΤΕΝΟΧΩΡΙΑ» (Μανδράκι) Πλ. Ηλικιωμ.)	31512
«ΤΟ ΠΕΤΡΙΝΟ» (Μανδράκι - Πλ. Ηλικιωμένης)	31236
«CAPTAIN HOUSE» (Πάλιοι)	31016
«Η ΠΟΡΤΑ» (Νικειά)	31285
«ΤΑ ΛΙΟΤΡΙΔΙΑ» Μουσικό - Καφέ (Μανδράκι)	31580

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Σύντομη βιογραφική διαδρομή.	7
Πρόλογος του έργου	9
Προοιμιακά.	11

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΝΙΣΥΡΟΣ (Σύντομη περιγραφή).	12
Γένεση Νισύρου - Μυθολογία - Ιστορία.	13
Παραδείσια Νισύρικη φύση.	15
Ελλάδα - Δωδεκάνησα - Νίσυρος.	17
Η παραλία του «Λευκανπού» και η «Προβέζα» του 1941.	18

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Του Νικήτα του Μαστρογιάννη το Λιοτρίδι.	22
Το στοίβαγμα στην πιεστική μηχανή. (Στησιά των 8, των 10 ή και 12 σακχουλιών).	25

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Κατασκευές μηχανών και μηχανημάτων σύνθλιψης του ελαιοκάρπου. Λίθινες-Ξύλινες-Μεταλλικές κατασκευές. Χρονολογική τοποθέτηση	28
Οι μηχανές και τα μάγγανα-τροχαλίες και πολύσπαστα.	33

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Ο ελαιοπυρήνας και οι «μούργιες»: «Κούκρουζα» και «Κατάλοιπα».	37
Ο ραβδισμός της ελιάς Η εγκατάλειψη.	41

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

Πέτρινα και ξύλινα ευρήματα.	44
	95

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

Νισύριοι λιθοξόοι, πετράδες και χτίστες.	47
Καλλιτεχνήματα και ψηφιδωτά.	49

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ

Άλλα ελαιοτριβεία στη Νίσυρο.	53
Άλλες πληροφορίες.	59

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΩΟ

Ιερές μνήμες.	66
Και άλλες πληροφορίες.	67

ΜΕΡΟΣ ΕΝΑΤΟ

Τα λιοτρίδια στα χωριά της Νισύρου.	70
α. Στα Νικειά.	70
β. Στον Εμπορειο.	77
γ. Στο Μοναστήρι της Παναγίας «Κυράς».	83
Τα Λιοτρίδια (Της Φιλολόγου Ασημ. Τρ. Μπίλλη).	86
Ο επίλογος του τέλους.	89

ΕΠΙΛΟΓΙΚΑ	91
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	92
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	93
ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΙΣΥΡΟ	94
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	95
Εικόνες από το Λιοτρίδι του Νικήτα Μαστρογιάννη	97
Εικόνες από το Λιοτρίδι του Νίκου Κάρη	103
Εικόνες από το Λιοτρίδι του Γιώργου Μίχαλου	105
Εικόνες από τους παραδοσιακούς ξενώνες «Τα Λιοτρίδια»	109

Εικόνες
από το
Λιοτρίδι
Νικήτα
Μαστρογιάννη
στο Μανδράκι

Μερική άποψη λιοτριδιού
Ν. Μαστρογιάννη
(πρόσοψη)

Διαμέρισμα ορόφου -
Νισύριχη μονή

Πετρόχτιστη καμάρα τζακιού

Είσοδος λιοτριδιού

Καμάρα

Καμάρα - Μάγγανο

Η μυλόπετρα και ο κυλινδρόμυλος

Το Μάγγανο

Η μυλόπετρα και ο κυλινδρόμυλος

Καμάρα - Μυλόπετρα - Κυλινδρόμυλος

Η μηχανή σύσφιξης

Πλάκα - Κύλινδρος

Εικόνες

από το

Λιοτρίδι του

Νίκου Κάρη

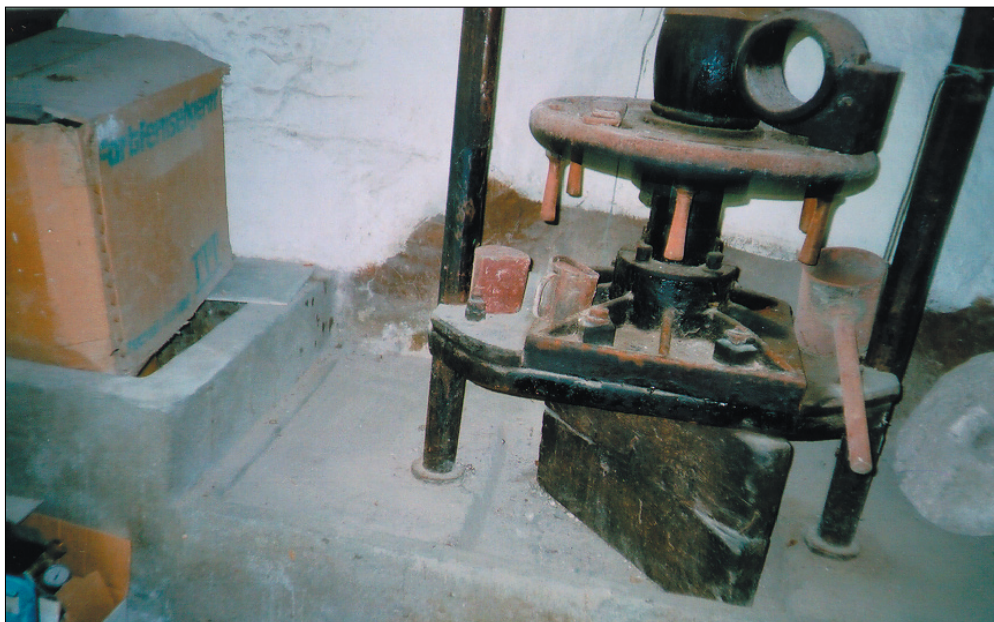
στο Μανδράκι

Η μηχανή και η σκάλα του ορόφου

Η πλάκα και ο κύλινδρος

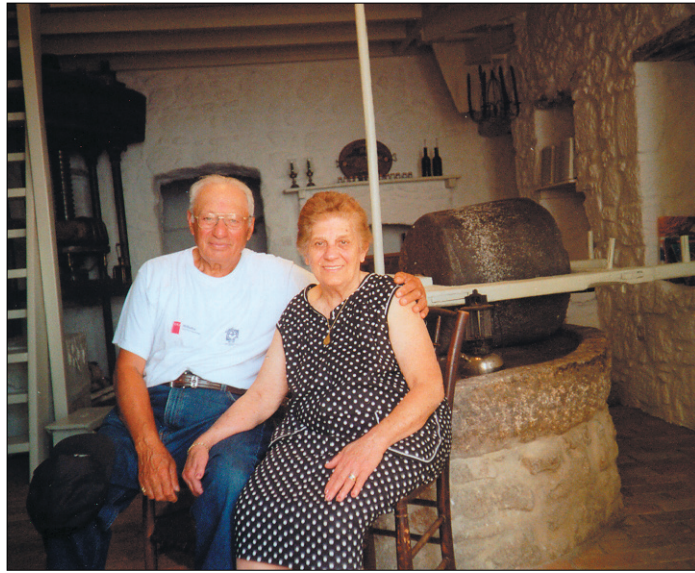

Κάτω μέρος μηχανής

Μανδράκι. Παναγιά Σπηλιανή

Εικόνες
από το
Λιοτρίδι του
Γιώργου
Μίχαλου
στα Νικειά

Το ζεύγος - Ιδιοκτήτες Γιώργος και
Καλλιόπη Μίχαλου

Πλάκα - κυλινδρόμυλος - Γ. Μίχαλος

Μηχάνη - Σκάλα ορόφου

Η «βούρνα» για τις ελιές και τ' αγραμύθια

Στο λιοτρίδι της οικογενείας Γ. Μίχαλου. Στο μέσο ο Αντ. Παπαντωνίου

Πιθάρια του λιοτριδιού

Μύλος - Λουξ - Αγραμύθια

Πανοραμική άποψη των Νικειών

Εικόνες

από

τους

παραδοσιακούς

ξενώνες

«Τα Λιοτρίδια»

«Τα λιοτρίδια» και ο πλακόστρωτος δρόμος στο «Λευκαντιό».
Στο βάθος το Μοναστήρι της «Σπηλιανής»

Γενική άποψη στο «Λαυκαντιό»

«Τα Λιοτρίδια». Γενική άποψη.

Αιγαιακή άποψη από το μπαλκόνι

Το ψηφιδωτό του εξώστη

Ισόγειο - Η καφετέρια

Βράγια - θάλασσα στο «Λευκαντιό»

Καμάρες στο εσωτερικό του λιοτριδιού

Είσοδος λιοτριδιού

Εσωτερικό του κέντρου «Μουσικό καφέ»

Καμάρες στο εσωτερικό του λιοτριδιού

Άλλη άποψη του εσωτερικού του κέντρου «Μουσικό καφέ»

Διαμέρισμα ορόφου

Εσωτερικό διαμερίσματος ορόφου

Εσωτερικό διαμερίσματος ορόφου

Διαμέρισμα ορόφου

Ντουλάπες στον όροφο

Εσωτερικό συνεδριακού κέντρου

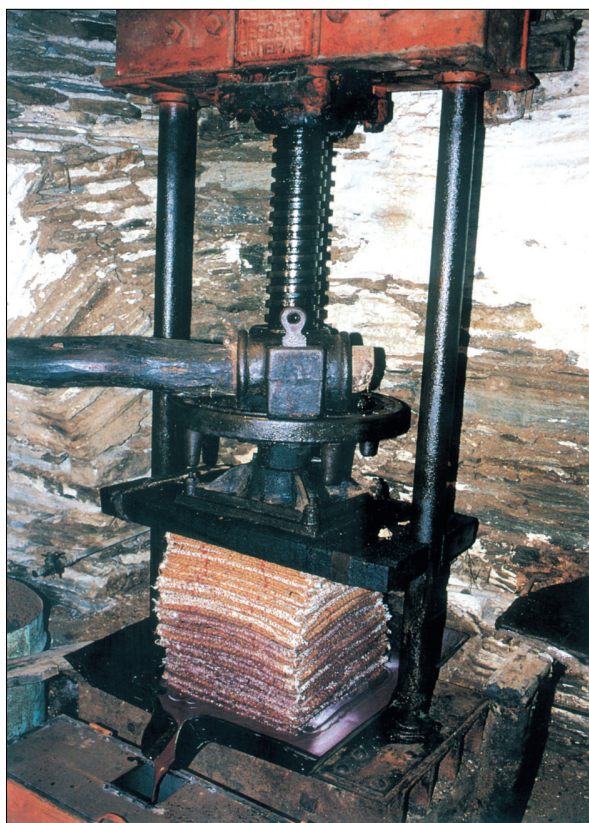

Λεπτομέρεια.

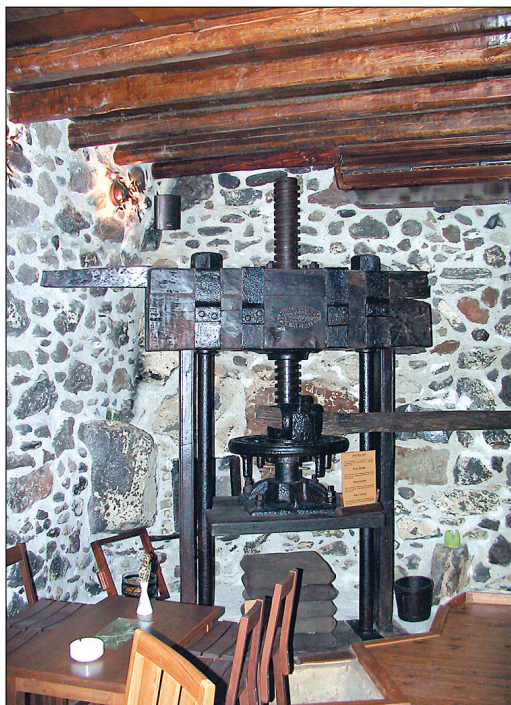
(Γυάλινο διαχωριστικό κλιμακοστασίου ορόφου και χώρου, ισόγειο)

Το
Μάγγανο

Η μηχανή σύσφιξης
με στοιβαγμένα
τα «σαχούλια»

Η μηχανή σύσφιξης

Πυθάρια στο παράθυρο

Η ξύλινη μηχανή (Ανω μέρος)

Ο μύλος

Ο μύλος

Μάγγανο

Μυλόπετρες σταθερού χερόμυλου με τη μυλοκόπη και ο καθρέφτης στο διάδρομο του ορόφου

Ο σταθερός χερόμυλος
με τη μυλοκόπη

Ο λαμπίκος!

Παλιά μηχανή σύνθλιψης (Εύλινη κατασκευή)

Εσωτερικό λιωτριδιού με τις καμάρες

Γενική άποψη στο «Λαυκαντιό»

«Τα Λιοτρίδια». Γενική άποψη.

(Αγγείο)

Λίθινος μηχανισμός ελαιοτριβείου στη θέση «Βοτύλου»

Νύχτα στο λιοτρίδι - κάστρο

Παναγία Σπηλιανή

Κάτοψη ηφαιστείου

N. Νίσυρος Nisyros

οδός road	τσιμέντο fixed
	χωμα not fixed
μονοπάτι path	ασφαλτος fixed
	λιθόστρωτο pavement
	χωμα not fixed
χωρίς μονοπάτι without any path	

⚓ λιμάνι harbour
🚌 λεωφορείο bus stop
🏨 ξενοδοχείο hotel
🍷 ταβέρνα έξω από Μανδράκι και Πάλιο tavern outside of Mandraki and Pali
🌊 παραλία beach

⛪ μοναστήρι monastery
⛪ εκκλησία church
🏠 κτίριο building
🕒 σπηλιά cave
🌅 Όρα View-Point
📍 σημεία waypoint
➡️ σημεία κορυφής pass/top waypoint
🏔️ όρος mountain

Περιηγητικός χάρτης Νίσυρου, σχεδιασμένος με στοιχεία που χαταγράφηκαν με δορυφορική πυξίδα 1996 - 1999
 Ιούλιο 1999
 walking map of Nisyros
 drawn from data recorded by a GPS-compass 1996 - 1999
 layout: June 1999

Υποδείξεις και συμπληρωματικά στοιχεία, παρακαλώ αποστείλετε: suggestions and completions please send to:

Beate und Dr. Jürgen Franke Tel. 0049-(0)711 / 74 30 172
 Hagelsbrunnen 5A Fax 0049-(0)711 / 74 30 171
 D-70565 Stuttgart e-mail juergen.franke.stuttgart@on-line.de

Αυτός ο χάρτης είναι προφορά των αδελφών στους κάτοικους και τους φίλους της Νίσυρου, για τον λόγο αυτό διατίθεται δωρεάν.
 This map is a present from the authors to the inhabitants and the friends of Nisyros. Therefore it is available free of charge.
 Copyright by Beate and Dr. Jürgen Franke

Αναδημιουργία από το διαφημιστικό έντυπο του Δήμου Νίσυρου - ΔΗ.ΤΟΥΡ.Ε.Ν. Α.Ε.

Το βιβλίο **«ΤΑ ΛΙΟΤΡΙΔΙΑ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ»**
του Νικήτα Αποστ. Μαστρογιάννη
τυπώθηκε στο Τυπογραφείο του Μποργιάτη
Κώστα Νικήτα Καράλη
Γεραίου 7 5ος όρ. • Αθήνα 105 52
Τηλ. - FAX: 210/5233.965